BC

ARS RHETORICA

AVCTORE

R. P. MARTINO DV CYGNE, S. I. D C

EDITIO TERTIA AMERICANA

QUAM CURAVIT ET EDIDIT

EDVARDVS CONNOLLY,

SOCIETATIS IESV SACERDOS,

In Collegio Georgiopolitano Studiorum Praefectus.

BALTIMORI

TYPIS IOANNIS MVRPHY ET SOC.

ANNO · M · DCCC · LXXXXI ·

PRAEFATIO.

Mi Lector, ab annis duodecim scripsi Rhetoricam meis discipulis. Nam cum cernerem in multis Auctoribus desiderari nonnulla, ut perspicuitatem, ut brevitatem, ut delectum exemplorum, ut ordinem, ut necessarios etiam tractatus, existimavi nihil tam optandum adolescentibus, quam apta Rhetoricae praecepta.

Quare non multo post quidem illam Rhetoricam edidi: non quod meliorem aliis venditarem (fuisset arrogantis,) sed ut aliquid studio, si possem, ad commune bonum conferrem.

Mihi, iam plurium annorum usu magistro, licuit discere, et optimorum auctorum inventis addere, et denique perficere opus, quod semel in scholis suscepi. En causa huius reddendae praelo Rhetoricae.

Alterum moneo, nempe me multa, in primo praesertim libro, de Adiunctis, et Affectibus, et modo variandae orationis dicere, quae alicui fortasse longiora videantur. Verum ego existimo debere me in hac

vasta arte complecti omnia, nihil, quod sit momenti, praetermittere.

Possunt autem multa, et debent adolescentibus praelegi, quae ediscere memoriter non est necesse, ut sunt longa exempla, aut disputatio subtilior, aut quid huiusmodi.

Tum primus et secundus liber erit expeditior in classe Rhetorices, si tertius ante fuerit Poetis traditus. Vale.

DE APPARATU,

SEU DE IIS QUAE UNIVERSE

AD ARTEM RHETORICAE

PERTINENT.

CAPUT UNICUM.

QUATUOR universim quaeri possunt de arte Rhetoricae: I. Quae sit natura et finis: II. Quae materia: III. Quae subsidia: IV. Quae partes.

I. NATURA ET FINIS RHETORICAE.

Unde Rhetorica ducit originem? A verbo ῥέω, quod Latine significat *fluo, fluide loquor:* eo quod Rhetorica sit Ars tradens praecepta fluentis Orationis, sumpta ab aquis belle fluentibus metaphora.

Quomodo Rhetorica differt ab Eloquentia? Differt in eo, quod Rhetorica sit Ars ipsa, quae praecepta dicendi continet: Eloquentia sit exercitium, seu usus praeceptorum.

1*

Ita inter Rhetorem, et Oratorem est discrimen. Rhetor enim vocatur, qui Rhetoricae praecepta tradit, vel explanat: Orator vero, qui in foro et concionibus illa praecepta exercet.

Quomodo definitur Rhetorica? Definitur Ars vel Scientia bene dicendi: hoc est **ornate,** et **graviter,** et **copiose** loquendi.

Ars autem est facultas constans quibusdam praeceptis cognitis, quae non fallunt.

Quomodo differt Rhetorica a Grammatica, Historia, Poesi, Philosophia? Differt in eo, quod Grammatica sit Ars emendate loquendi, Historia simpliciter narrandi, Poesis imitandi et fingendi, Philosophia presse et interrupte disputandi. Quare Philosophia pugno, Rhetorica palmae comparatur.

Quis est Finis et Officium Rhetoricae? Finis Rhetoricae est Oratorem formare: Officium, praecepta tradere atque exponere.

At Officium Oratoris est accommodate ad persuadendum dicere: Finis, persuadere dictione. Quod fit docendo, movendo, delectando.

Docemus argumentis, et argumentatione. **Movemus** amplificatione et affectibus. **Delectamus** culto, suavi, et apto dicendi genere.

II. MATERIA RHETORICAE.

Quae est Materia Rhetoricae? Est quaevis Quaestio ad dicendum proposita. Nam Materia cujusque artis est ea circa quam ars versatur: ut, *si medicinae*

materiam dicamus morbos et vulnera, quod in his omnis medicina versatur.

Quotuplex est Quaestio? Duplex: Altera Infinita, (quae et Graece Thesis, et Latine Propositum dicitur), cum aliquid generatim quaeritur. Quae quaestio est absoluta a certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis, et similibus circumstantiis: Verbi gratia, *Estne studendum?*

Altera quaestio est Finita (quae et Graece Hypothesis, Latine Causa et Controversia appellatur), cum aliquid speciatim quaeritur. Haec quaestio contrahitur ad certas personas, loca, tempora, actiones, negotia, et similes circumstantias: Verbi gratia, *Estne studendum Ciceronis eloquentiae in Belgio, adolescentibus, belli tempore?*

* Rursus ex his nascitur alia duplex quaestio: Prima est Cognitionis, cuius finis est tantum scire: ut, *An sol sit major terra.* Altera est Actionis, cujus finis est aliquid efficere: ut, *Quibus officiis amicitia sit colenda.*

Quot sunt genera, in quibus fieri potest Quaestio? Tria: genus **Iudiciale**, genus **Deliberativum**, genus **Demonstrativum** (quod alii exornativum et epidicticum vocant) quasi in hoc genere res demonstrentur et exornentur magis quam probantur.

Quid spectatur in genere Iudiciali? Accusatio et Defensio, ut eius partes; Punitio et Impunitas, ut finis; Saevitia et Clementia, ut motus.

Quid spectatur in genere Deliberativo? Suasio et Dissuasio, ut partes; Utilitas et Detrimentum, ut finis; Spes et Timor, ut motus.

Nam Finis, quem sibi proponit Orator in suadendo, est ostendere rem esse utilem, quam suadet; movetque deliberantem ad spem maxime. Contra in dissuadendo finis oratoris est ostendere rem esse inutilem, et in reformidationem pertrahere.

Quid spectatur in genere Demonstrativo? Laus et Vituperatio, ut partes; Honestas et Turpitudo, ut finis; Delectatio et Indignatio, ut motus.

III. SUBSIDIA RHETORICAE.

Quibus et quot rebus comparatur Rhetorica? Quatuor: **Natura, Arte, Exercitatione, Imitatione.**

Quid confert **Natura** ad eloquentiam? Confert ex parte animi, ingenium, iudicium, aliaque dona ad Inveniendum, Disponendum, et Eloquendum. Ex parte vero corporis Natura confert Formam, Valetudinem, Vocem, Gestum.

Quid confert **Ars** ad Eloquentiam? Praecepta certa, et longa doctorum animadversione usuque comprobata. Ars enim certior est dux quam natura, hancque maxime perficit. Quare pauci, etsi magnis ingeniis praediti, sine arte eloquentiam sunt consecuti.

Quid confert **Exercitatio** ad Eloquentiam? Auget, et conservat, quae ars expolivit in natura. Verum exercitatio quatuor complectitur:

I. Lectionem, cum omnium pro materia, tum unius probatissimi Auctoris pro stylo ac forma.

II. Meditationem, ut sumatur spatium ad cogitandum, ne perverse et extemplo dicatur.

III. Scriptionem: nam cum stylus sit optimus dicendi effector, magni interest saepe scribere.

IIII. Emendationem eorum quae primum scripta sunt.

Emendationis autem tres sunt partes, **Adiicere, Detrahere, Mutare.** Quae tria optime praestare possumus, si quae primo calore effudimus, in aliquod tempus reposita, per intervallum saepe regustemus, et tanquam aliena legamus, damnando quae placuerant, et inveniendo quae fugerant.

Quid confert **Imitatio** ad Eloquentiam? Imitatio confert ut optimo cuique Auctori similes in dicendo evadamus, et quae sunt in eo **summa,** diligenter prosequamur.

Quotuplex est Imitatio? Duplex: alia **Dictionis,** quae in verbis et sententiis, vel iisdem, vel paululum immutatis sita est. Sic Catilinariae I. exordium facile est vel pueris imitari:

> Quousque, tandem, abutere, Peccator, patientia divina? Quamdiu hanc etiam vita ista tua eludet? Quem ad finem sese inveterata iactabit impietas? Nihilne te impendentia mortis pericula, nihil inferorum poena, nihil terror conscientiae, nihil incursus daemonum, nihil severissimum iudicis tribunal, nihil huius os vultusque moverunt? Patere tua scelera non sentis?

Alia Imitatio est **Rerum,** cum eius, quem imitamur, Inventionem, aut Dispositionem, aut Elocutionem, in re simili, vel dispari exprimimus. Ita Cicero Graecos, Virgilius Homerum saepe imitatus est cum laude.

Hic breviter appono exemplum ex innumeris unum. Vis imitari exordium pro Deiotaro: Illud applica Christo patienti:

Dic te maxime commoveri ob causas quatuor: Primum, quod cernas hominem Deum in crucem actum, quem paulo ante tota civitas venerabatur. Deinde, dicas te Iudaeorum crudelitate, et proditoris Iudae indignitate perturbari. Tum te aeterni Patris clementiam mirari, qui ad haec scelera connivet. Tum movearis rerum prodigiis, ut obscurati solis, terrae motus.

Eodem modo perorationem pro Milone imitari potes duplici prosopopaeia, una morientis Christi ad peccatorem, altera peccatoris ad Christum.

Quid cavendum est dum studio imitandi ducimur?

Cavendum est, ne studio imitandi usque eo ducamur, ut nostra repudiemus, et omnia ex alterius ore loqui velimus; quae magna servitus est, atque ingenii contractio.

Monet Quintilianus conandum esse aliquid supra eos quos imiteris. Adde quod plerumque facilius est plus facere, quam idem.

Optima est imitatio, si in ea non appareat quod imitati sumus; vel certe si appareat, aliud ab illo videatur esse.

IIII. PARTES RHETORICAE.

Quae et quot sunt partes Rhetoricae? Quinque: Inventio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronuntiatio. Oportet enim primo invenire quid dicas, deinde inventa disponere, tum ornare verbis, post memoriae mandare, ad extremum agere.

Quid est **Inventio**? Est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quae quaestionem probabilem reddant.

Quid est **Dispositio**? Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est **Elocutio**? Est idoneorum verborum, et sententiarum, ad inventionem accommodatio.

Quid est **Memoria**? Est orationis firma preceptio.

Quid est **Pronuntiatio**? Est ex rerum et verborum dignitate corporis et vocis moderatio.

ARS RHETORICA.

LIBER PRIMUS

DE

PRIMA PARTE RHETORICAE

SEU DE INVENTIONE.

QUONIAM finis oratoris est persuadere dictione, persuasio autem conficitur fide, et motu; hinc quatuor invenienda sunt Oratori, **Argumenta**, et **Argumentatio**; **Amplificatio**, et **Affectus**. Duo valent ad fidem faciendam, convincendamque intelligentiam, Argumenta, et Argumentatio. Ad motum, seu voluntatem pertrahendam valent etiam duo, Amplificatio, et Affectus.

CAPUT PRIMUM.

De Argumentis.

Quid est **Argumentum**? Est inventum ad faciendam fidem, id est, ad persuadendum: ut, *si velis fidem facere Rhetoricam esse expetendam, invenies, quod sit ars bene dicendi.*

Quotuplicia sunt Argumenta? Triplicia: alia Certa, alia Probabilia, alia Dubia.

Quaenam Argumenta sunt **Certa**?

I. Quae sensibus percipiuntur, ut quae videmus, audimus.

II. Quae communi hominum opinione sunt comprobata; ut, *Afficiendos esse honore parentes.*

III. Quae legibus cauta sunt, aut in mores recepta.

IIII. Quae ita probata sunt, ut his ipse adversarius non contradicat.

Quaenam Argumenta sunt **Probabilia**?

I. Ea quae fere semper accidunt (et dicuntur firmissima) ut, *Liberos a parentibus amari.*

II. Ea quae communi aestimatione prope certa sunt (et dicuntur propensiora) ut, *Eum qui recte valet, in crastinum perventurum.*

III. Ea quae simplicem aliquam speciem habent veritatis (et dicuntur non repugnantia) ut, *In domo furtum factum fuisse ab eo qui domi fuit.*

Quaenam argumenta sunt **Dubia**? Quae ambiguam faciunt fidem. Verum ad probandum id quod est dubium, id quod probabile est potest adhiberi: verbi gratia, sit dubium an omnes Catilinae socii coniurarint, sumetur illud, quod probabile est; *Homines aeris alieni magnitudine oppressos, eos denique egentes et sumptuosos facile adduci ut coniurent.*

Unde sumuntur Argumenta? Ex **Locis oratoriis**, quos appellat Cicero Argumentorum Sedes, in quibus latent, et ex quibus sunt petenda.

Quare si vis in dicendo excellere, habe hos **Locos** in promptu. Deinde ubi res ad dicendum proponetur, inspice diligenter, et cum iudicio selige: neque enim semper, neque in omnibus causis, neque ex iisdem locis eadem argumentorum momenta sunt.

Quotuplex est Locus? Duplex: **Intrinsecus**, seu cum re coniunctus; et **Extrinsecus**, seu remotus, forisque assumptus.

Quot sunt Loci Intrinseci? Quindecim:
DEFINITIO, ENUMERATIO PARTIUM, NOTATIO.
CONIUGATA, GENUS, FORMA, SIMILITUDO.
DISSIMILITUDO, COMPARATIO, REPUGNANTIA.
ADIUNCTA, ANTECEDENTIA, CONSEQUENTIA.
CAUSAE, EFFECTA.

Quot sunt Loci Extrinseci? Sex:
PRAEIUDICIA, FAMA, TABULAE, IUSIURANDUM, TORMENTA, TESTES.

I. DEFINITIO.

Quid est **Definitio**? Est oratio qua quid sit res explicatur.

Quis est modus aliquid definiendi? Sumendum est aliquid definito commune cum aliis rebus: deinde aliquid ipsi particulare: verbi gratia, *Rhetorica est ars bene dicendi.* Ars enim est aliquid commune Rhetoricae cum aliis scientiis: bene dicendi vero in particulari solius est Rhetoricae. Sic gloria definitur *esse clara cum laude notitia.*

Quotuplex est Definitio? Duplex: Alia propria, quae ad Philosophos pertinet, ex genere et differentia:

Homo est animal rationis particeps.

Alia impropria, quae oratorum est descriptio, daturque:

I. Vel per causas:

Homo est animal a Deo procreatum ad beatitudinem, ex mortali corpore, ratione praeditum.

II. Vel per proprietates, et accidentia:

Canis est animal, cuius est fida custodia, amans dominorum adulatio, odium in externos, incredibilis ad investigandum sagacitas narium, alacritas in venando.

III. Vel per effecta:

Sol efficit diem luce diffusa, tempora moderatur, et calore suo terrae frugibus maturitatem adfert.

IIII. Vel per negationem et affirmationem: ut, primum dicatur quod non est res, et per ironiam reiiciatur: deinde vera rei natura afferatur. Sic eleganter Cicero pro domo sua definit populum Romanum, et primo docet quid non sit populus:

An tu populum Romanum esse illum putas qui constat ex iis qui mercede conducuntur? qui impelluntur ut vim afferant Magistratibus? ut obsideant Senatum? optent quotidie caedem, incendia, rapinas?

Tum per ironiam:

O speciem dignitatemque populi Romani quam Reges, quam nationes exterae, quam gentes ultimae pertimescunt, multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus conflatam!

Tandem subiicit quid sit populus:

> Ille, ille populus est dominus Regum, victor atque imperator omnium gentium.

Nos Studiosum adolescentem, Amicum, Regem, et quidlibet definire possumus ad normam horum exemplorum.

II. NOTATIO, CONIUGATA.

Quid est **Notatio** seu **Etymologia**? Est oratio quae verborum originem aut vim explicat:

> Senatus a senibus dicitur: Consul est qui consulit patriae. Non igitur Piso consul, qui eam evertit.

Quando Orator hoc praesertim Loco utitur? Cum in nomine aliquo laudem, aut dedecus quaerit. Ita in nomen Verris saepe iocatus est Cicero quasi sic dictus esset, quod omnia verreret, hoc est, nihil reliqui faceret homo furax. Et pro Roscio Amerino:

> Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni.

Hunc ex nomine insimulans avaritiae.

Quid sunt **Coniugata**? Sunt ea quae orta ab uno varie commutantur, seu terminantur: ut *pius, pie, pietas:*

> Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis.
>
> Homo sum: humani a me nihil alienum puto.

III. ENUMERATIO PARTIUM.

Quid est **Enumeratio partium**? Est oratio, qua totum distribuitur in suas partes, vel **subjectivas**, et

essentiales, ut genus, verbi gratia, virtus, in *prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam;* vel integrantes, ut totum integrum, verbi gratia, domus, in *tectum, parietes, pavimentum;* corpus, in *caput, pedes, manus;* populus, in *senes, viros, foeminas, pueros.* Hoc totum non nisi dicitur de partibus simul sumptis: ut, tectum, parietes, pavimentum sunt domus. Alterum dicitur de singulis, ut, prudentia est virtus.

Quotupliciter fit argumentum ab Enumeratione partium. Dupliciter:

I. Si affirmatis omnibus, aut primariis partibus, affirmatur totum:

> In Cn. Pompeio fuit scientia rei militaris, virtus, auctoritas, felicitas, celeritas, innocentia, temperantia, fides, facilitas, ingenium, humanitas: Igitur omnis virtus imperatoria.

II. Si negatis praecipuis partibus, aut una primaria, negatur totum:

> Non est corpus. Igitur non homo.
> Non est tectum. Igitur non domus.
> Roma cum pulsus est Tullius, non erat in Republica Consul, non Senatus, non consensus populi liberi, non mos patrius, non juris et aequitatis ratio. Igitur non erat tum illa civitas.

IIII. GENUS, FORMA.

Quid est **Genus**? Genus est, quod sub se duas aut plures partes, seu formas et species complectitur. Sic, virtus complectitur *prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam.*

Fac argumentum a Genere. *Virtutis laus omnis in actione consistit. Prudentiae igitur laus omnis in actione consistit. Omnibus artibus instructus est: Igitur et Rhetorica arte.*

Quis est frequens huius loci apud Rhetores usus? Quando Hypothesis, hoc est, Species seu Forma, ad Thesim seu ad Genus transfertur. Nam orator excellens a propriis personis, locis, temporibus, et circumstantiis semper, si potest, avocat controversiam, et ad universi generis vim explicandam traducit. Ita Cicero pro Marcello, *multa in genere de clementiae virtute praedicat, ut laudet Caesarem ob restitutum Marcellum, simulque Senatum.*

Quid est **Forma**? Est pars Generi subjecta.

Fac argumentum a Forma. *Est pietas in illo adolescente: Ergo et virtus.*

V. SIMILITUDO, DISSIMILITUDO.

Quid est **Similitudo**? Est oratio similem inter res distinctas affectionem declarans. Sic aegrotus, et avarus, licet distincti, in hac ratione seu affectione dicuntur convenire, quod gustum non habeant, hic laudis, ille cibi.

Quomodo sumitur argumentum ab hoc Loco? *In corpore, si eiusmodi est quod reliquo corpori noceat, uri ac secari patimur membrorum aliquod potius quam totum corpus intereat: sic in Reipublicae corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pestiferum amputatur.*

Quamquam non tam probat Similitudo, quam ornat. Ideoque, quod rem oculis subiicit, mirifice hoc loco capitur imperita multitudo.

Omnium Locorum, e quibus ducuntur argumenta, nulli fere minus est virium contra renitentem auditorem quam Similitudini: ad eum vero qui sponte sequitur, docendumque se praebet, accommodatior nullus est. Aperit enim rem (si recte adhibeatur) et quandam eius imaginem subiicit animo: ut cum assentiendi necessitatem non afferat, afferat tacitum dissentiendi pudorem. Quapropter ad probandum non ita crebro, ad exponendum illustrandumque saepe ab Oratoribus, a Poetis saepius adhibetur.

Quid est **Dissimilitudo**? Est oratio explicans affectionem dissimilem rerum diversarum:

> Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.

VI. COMPARATIO.

Quid est **Comparatio**?

Est oratio qua duo vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod commune sit eis:

> Catoni licuit sequi bellum civile. Ergo et Ciceroni licebit sequi?

commune est ambodus sequi bellum civile.

Quomodo differt Comparatio a Similitudine?

Differt Comparatio a Similitudine, quod similitudo versetur in **qualitate**, Comparatio in **quantitate**. Dum

enim comparamus, aut plus, aut minus, aut par inesse alicui dicimus. Exemplum est species quaedam comparationis.

Quotupliciter tractatur hic locus? Tripliciter: a Comparatione **Majorum**, vel **Minorum**, vel **Parium**.

Quomodo ducitur argumentum a Comparatione **maiorum ad minora**? Cum contendimus ut id quod in re maiori valet, valeat etiam in minori: seu quando minus probabile concluditur ex magis probabili. (Nam Rhetores per **maius** intelligunt, quod est magis probabile, per **minus**, quod est minus probabile; per **par**, quod est pariter probabile.)

> Quinque legiones hostilem exercitum vincere non potuerunt. Igitur duae non poterunt.

Quomodo ducitur argumentum a Comparatione **minorum ad maiora**? Cum contendimus, ut id, quod in re minori valet, valeat etiam in maiori: seu quando magis probabile concluditur ex minus probabili. Cicero, pro lege Manilia:

> Maiores nostri saepe mercatoribus ac naviculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt. Vos, tot civium Romanorum millibus, uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?

Quomodo ducitur argumentum a Comparatione **parium**? Cum contendimus parium par esse iudicium, et quod in uno valet, admitti in alio:

> Quae poena adversus interfectorem patris justa est, eadem adversus matris.

Quid in his animadvertendum? In his animadverte:

I. Comparationem debere fieri inter res ordinis eiusdem; quare fallere hanc comparationem:

Potest Ioannes condere amplam domum. Ergo et poema exiguum.

II. Animadverte, minori affirmato, recte maius affirmari, seu concludi:

Discipulus id percipit. Ergo et professor:

Minori autem negato, non recte maius negari:

Duae legiones hostem vincere non possunt. Ergo nec quatuor possunt:

Item maiori affirmato, non affirmari minus:

Potest vir ferre pondus centum librarum. Ergo et puer:

Et maiori negato, minus negari:

Gigas non est altus decem pedes. Ergo nec pigmaeus.

VII. REPUGNANTIA.

Quid sunt **Repugnantia**? Sunt quae de eodem simul vere affirmari non possunt.

Quotuplicia sunt Repugnantia? Duplicia: Alia **disparata,** quae non praecise repugnant: id est, quae non sic inter se repugnant, quin alteri magis aut aeque repugnent, ut, amare et laedere. Nam amare et *odisse* magis inter se repugnant quam amare et laedere; amare autem et *convitiari* aeque repugnant inter se atque amare et laedere.

Amat illum. Igitur non convitiis insectatus est.
Marcus Caelius fuit deditus studiis. Ergo non voluptatibus.

Repugnantia sunt, esse adversarios, et se invicem iuvare, communicare, etc.

Alia sunt **opposita,** quae praecise repugnant:

Virtus et vitium: Frigus et calor: Amare et odisse.

Quotuplicia sunt Opposita? Quadruplicia: Adversa seu Contraria, Privantia, Relata, Negantia.

Quid sunt **Adversa** seu **Contraria?** Sunt quae sub eodem genere posita plurimum differunt:

Virtus et vitium: Bellum, pax: Sapientia, stultitia.

Quid sunt **Privantia?** Sunt habitus, seu forma, et eius privatio:

Vita et mors: Lux et tenebrae: Scientia et inscitia.

Quid sunt **Relata?** Sunt quorum natura in hoc posita est, ut ad aliud referantur, neque unum sine altero possit intelligi:

Pater et filius: Dux et miles: Docere et discere:

neque enim potest intelligi pater, ut pater, sine filio; nec filius sine patre; neque amicus sine amico.

Quid sunt **Negantia, seu Contradicentia?** Sunt quorum unum negat alterum:

Sapere et non sapere: Probus, non probus:
Ioannes occidit Petrum, Ioannes non occidit Petrum.

Est enim contradictio non tantum in terminis simplicibus, sed et maxime in propositionibus.

Quomodo argumentamur ab Adversis? *Bellum est nobis perniciosum: Pax igitur utilis. Amplectenda frugalitas: Fugienda igitur luxuria.* Contraria enim con-

trariorum sunt consequentia: addo etiam exornativa. Ita vitii turpitudo ex oppositae virtutis descriptione et dignitate elucescit.

Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur; et bonitatem, si malitiam.

Si malorum causa bellum est, erit emendatio pax.

Quomodo argumentamur a Privantibus? *Ultus est mortem patris. Reddidisset igitur vitam, si potuisset.*

Quomodo argumentamur a Relatis? *Dux adit pericula: Cur miles non adiret? Honestum est litteras docere: Ergo et discere. Si imperatoris est praecipere, militis est obtemperare.*

Quomodo argumentamur a Negantibus? *Quem Graece et Latine doctum vides, istum esse indoctum dicis?*

VIII. ADIUNCTA.

Quid sunt **Adiuncta** personarum, et rerum. Sunt ea quae rem circumstant, **probabiliter** tantum; non necessario, uti antecedentia, et consequentia.

Quot sunt Adiuncta personarum et rerum?

A Quintiliano enumerantur haec:

GENUS, NATIO, PATRIA, SEXUS, AETAS.

EDUCATIO, HABITUS CORPORIS, FORTUNA.

CONDITIO, NATURA ANIMI.

VICTUS, STUDIA, AFFECTUS.

LOCUS, TEMPUS, OCCASIO, CASUS.

FACULTAS, INSTRUMENTUM, MODUS, SIGNUM.

Igitur amplissime patent Adiuncta, et quod Orator persaepe in iis versatur, necessaria est omnino ac utilis huius loci cognitio:

GENUS. Quomodo sumi potest argumentum a **Genere?** Similes parentibus ac maioribus suis filii plerumque creduntur. Hinc nonnunquam ad laudandum, vel vituperandum oratori causae fluunt. Cicero pro Sextio:

> Parente Publius Sextius est natus, iudices, homine, (ut plerique meministis) et sapiente, et sancto, et severo.

NATIO. Quomodo sumi potest argumentum a **Natione,** et **Patria?** Singulis gentibus proprii mores sunt. Neque idem in Barbaro, Romano, Graeco, probabile est. Similiter etiam civitatum leges, instituta, opiniones habent differentiam. Quare sic argumentum varie sumi potest a natione, et patria:

> Romanus est? Igitur bellicosus. Graecus? Levis. Barbarus? Immanis. Atheniensis? Fidus. Paenus? Perfidia nobilis. Creta? Mendax. Lacedaemonius? Fur.

SEXUS. Quomodo sumi potest argumentum a **Sexu?** Non idem in viro aeque ac muliere aut probabile, aut laudabile est. Et contra, latrocinium facilius in viro; veneficium in foemina reperies; et alia, unde argumenteris:

> Virorum hoc animos vulnerare posset; quid muliercularum censetis, quas etiam parva movent?

AETAS. Quomodo sumi potest argumentum ab **Aetate?** Aliud aliis annis convenit, ut Horatius ostendit in Arte: Puer an adolescens, natu grandior an senex, quaeritur. Cicero pro lege Manilia:

> Quid tam novum, quam adolescentulum, privatum, exercitum difficili Reipublicae tempore conficere? Confecit

Pompeius. Huic praeesse? Praefuit. Rem optime ductu suo gerere? Gessit.

EDUCATIO, DISCIPLINA. Quomodo sumi potest argumentum ab **Educatione** et **Disciplina**? Quoniam multum refert a quibus, et quo quisque modo sit institutus, ex educatione disciplinaque, ex sodalitio, multae trahuntur suspiciones et argumenta. Sic apud Ciceronem: *Maevius facetus scurra, et quaestui addictus; et Panurgus in re comica bene instructus a Magistro Roscio.*

HABITUS CORPORIS. Quomodo sumi potest argumentum ex **Habitu corporis**? Habitus corporis, qui sermo quidam totius mentis est, frequenter in argumentum probitatis, aut improbitatis adducitur. Cicero pro Sex. Roscio:

> Nonne ipsum caput, et supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam et clamitare calliditatem videntur? Qui idcirco est capite et superciliis semper rasis, ne ullum pilum boni viri habere dicatur.

FORTUNA, CONDITIO. Quomodo sumi potest argumentum a **Fortuna** et **Conditione**? Respondeo cum Quintiliano non idem credibile est in divite, ac paupere; claro, atque obscuro; rustico, atque urbano; propinquis, amicis, clientibus abundante, et his omnibus destituto.

Praeterea est laus tulisse casus sapienter adversos; non extulisse se in potestate; non fuisse insolentem in pecunia; genus suum nobilitasse. Sic Cicero pro Quinctio statim in Exordio, et postea in Peroratione, *conqueritur de gratia Naevii apud Principes civitatis,*

3

qua ille abutitur contra solitudinem atque inopiam P. Quinctii.

Animi Natura. Quomodo sumi potest argumentum ab **Animi Natura**? Avaritia, Iracundia, Misericordia, Crudelitas, Severitas, aliaque his similia afferunt fidem frequenter, aut detrahunt.

Huc refer acutus ne sit quis, an hebetior; memor an obliviosus; comis, facetus, pudens, officiosus, patiens, prudens, an contra.

In Pisonem:

> Ille gurges atque helluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriae.

Pro Dejotaro:

> Dii te perdant, fugitive, ita non modo nequam et improbus, sed et fatuus et amens es.

Victus, Studia. Quomodo sumi potest argumentum a **Victu** et **Studiis**? Sicuti de victu luxurioso an frugi, an sordido quaeritur, sic de studiis. Nam Rusticus, Forensis, Negotiator, Miles, Navigator, Medicus, aliud atque aliud efficiunt. Cicero pro Roscio:

> Qua in re praetereo illud, quod mihi maximo argumento ad huius innocentiam esse poterat, in victu arido, in hac horrida incultaque vita maleficia gigni non solere.

Affectus. Quomodo sumi potest argumentum ab **Affectibus**? Affectus sunt Amor, Ira, Gaudium, Tristitia, etc. Quae suo loco explicabimus.

Cicero pro Muraena:

> Videsne tu illum tristem, demissum? Iacet, diffidit, abiecit hastam.

Pro Cluentio:

> Vestram, iudices, aequitatem una mater oppugnat. At quae mater? Quam caecam crudelitate et scelere ferri videtis: cuius cupiditatem nulla unquam turpitudo retardavit: cuius ea stultitia est, ut nemo hominem; ea vis, ut nemo feminam; ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit.

Locus. Quomodo sumi potest argumentum a Loco? Spectandae sunt omnes loci differentiae, Publici, Sacri, Profani, Opportuni, Remoti, ut, *furtum factum si sit in templo, si in foro interemptus quispiam, si in sua domo.*

Tempus. Quomodo sumi potest argumentum a Tempore? Valet hora, dies, hebdomada, mensis, annus; an hyeme, die festo, olim, nuper, diu, aliquid gestum sit. Cicero pro Quinctio:

> Septingenta millia passuum vis esse decursa biduo? Dic, negas? Ante igitur misisti? Malo. Si enim illud diceres, improbe mentiri viderere.

Occasio. Quomodo sumi potest argumentum ab Occasione? Occasio est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Cicero pro lege Manilia:

> Quod si Roma Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus. Nunc cum ad caeteras summas utilitates haec quoque opportunitas adiungatur, ut in his ipsis locis habeat exercitum, quid expectamus, aut cur non ducibus diis immortalibus eidem, cui caetera, summa cum salute Reipublicae, commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

Casus. Quomodo sumi potest argumentum a **Casu**? Casus etiam praestat argumentis locum, ut si dicam,

> Melior dux Scipio quam Annibal; vicit enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium.
> Bonus agricola magnos sustulit fructus.

Quomodo sumi potest argumentum a **Facultate**? Facultates sunt aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest: Ut credibilius est occisos a pluribus pauciores; a firmioribus imbecilliores; a vigilantibus dormientes; a praeparatis inopinantes. Quorum contraria in diversum valent. Hinc illa apud Ciceronem conjectura:

> Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio. Ille cum servis robustis, hic cum mulierum comitatu. Ille in equo, hic in rheda.

Instrumentum. Quomodo sumi potest argumentum ab **Instrumento**? Facultati licet Instrumentum coniungere. Et ex instrumento aliquando etiam signa nascuntur: ut, spiculum in corpore inventum. Cicero pro Milone:

> Quamobrem si cruentum gladium tenens clamaret Titius Annius: Adeste, quaeso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci. Eius furores, quos nullis iam legibus, nullis iudiciis fraenare poteramus, hoc ferro et hac dextra a cervicibus repuli.

Modus. Quomodo sumi potest argumentum a **Modo**? Modus est in quo quemadmodum, et quo animo factum sit, quaeritur; si graviter, si contumeliose, clam, palam,

vi, persuasione, inscitia, casu, necessitate. Cicero pro Milone:

> Tu Clodii cruentum cadaver eiecisti domo? Tu in publicum eiecisti? Tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti?

Signum. Quomodo sumi potest argumentum a **Signo?** In partitionibus Cicero vocat consequentia quaedam Signa praeteriti, et quasi impressa facti vestigia. Quae quidem vel maxime suspicionem movent, et sunt quasi tacita criminum testimonia: ut telum, ut vestigium, ut cruor; ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptumve videatur; ut responsum inconstanter, ut haesitatum, ut titubatum; ut cum aliquo, et eo ipso in loco visus, in quo facinus peractum sit; ut pallor, ut tremor; ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quidpiam. Pro Milone:

> Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus.

VIIII. ANTECEDENTIA, CONSEQUENTIA.

Quid sunt **Antecedentia**, et **Consequentia?** Dicuntur a Cicerone, quae cum re necessario sunt coniuncta, ut illa antecedant, haec consequantur. *Sic vulnus cordis mortem antecedit: Arma bellum: Culpa, paenam. Poena vero culpam sequitur: Bellum, arma: Mors, vulnus cordis.*

quid ubi quibus auxiliis cur, quomodo,

Quanquam adverte quaedam dici etiam Antecedentia, quae **probabiliter** tantum, et non **necessario** cum re coniunguntur; tumque pariter consecutio est *tantum probabilis:*

Flores edidit haec arbor. Igitur probabile est fructus habituram.

Fac argumentum ab Antecedentibus. *Tu natus es homo: Igitur moriere. Ille magni sceleris est reus: Graviter igitur a iusto iudice plectetur.*

Fac argumentum a Consequentibus? *Dies est: Ergo ortus est sol. Est fructuum copia: Igitur et florum fuit.*

Pulchre Cicero proponit Caecilio difficultatem accusandi Verrem a consequentibus, praesertim a persona Hortensii.

X. CAUSAE.

Quid est **Causa**? Causa est, unde effectus aliquis existit.

Quot sunt Causae? Aristoteles, quique secuti sunt eum, quatuor fecerunt: MATERIAM, ex qua res est; FORMAM, per quam est; EFFICIENTEM, a qua fit; FINEM, propter quem fit.

Quid est **Materia**? Est id, ex quo aliquid fit, aut componitur. Ut *Marmor est materia statuae: Argentum, paterae: Corpus, hominis.*

Quomodo argumentamur a Materia? *Corpus mortale est: Igitur mens immortalis ipsi dominetur. Multa signa gemmis et auro coelata sustulit Verres: Ergo gravia furta commisit.*

Quid est **Forma**? Est causa per quam res est id quod est, et a caeteris rebus distinguitur. Ut, *Animus est forma hominis.* Est enim causa cur homo sit homo, et a caeteris rebus differat. Sic domus, sic navis, sic terrae, sic ignis, caeterarumque rerum sua forma est, vel **naturalis,** quae a natura; vel **artificialis,** quae ab arte proficiscitur: haecque posita est in certa quadam **figura** externa.

Quomodo argumentamur a Forma? *Homini animus immortalis est. Igitur aeternitatem quaerat.*

Quid est **Efficiens**? Quae sua vi efficit id, cuius est causa. Est multiplex: Alia procreans, ut *Deus,* ut *Parentes:* Alia conservans, *ut Lex conservat civitatem:* Alia interimens, ut *Morbus, Intemperantia, Propinatio veneni:* Alia vel sola, vel cum aliis efficiens; vel suo motu, vel impulsu alterius; vel ex necessitate, vel ex casu fortuito.

Quomodo argumentamur ab Efficiente? *Deus mundum condidit: Ergo perfectum est opus. In republica vigent leges: Ergo ipsa durabit.*

Quis est **Finis**? Finis est cuius gratia aliquid fit, ut domus finis est usus; belli, pax; hominis, beata vita.

Quomodo argumentamur a Fine? *Homo est factus ad beatam vitam. Non ergo ut gulam satiet, aut sese ad res humiles abiiciat.*

XI. EFFECTA.

Quid sunt **Effecta**? Sunt ea quae sunt orta de causis.

Quot sunt Effectorum genera? Totidem ut causarum, quatuor. Est enim suus Effectus **Finis**, et **Efficientis**, et **Formae**, et **Materiae**.

Quomodo fit argumentum ab Effectis causae efficientis? *In bello Asiatico agitur gloria populi Romani, agitur salus sociorum, aguntur vectigalia maxima, aguntur fortunae multorum civium. Ergo bellum Asiaticum est genere suo grave et necessarium.*

Quomodo fit argumentum ab Effectis causae finalis? *Mavult Cicero in exilium ire, quam se vi defendere. Ergo conservare amat Rempublicam.*

Quomodo fit argumentum ab Effectis causae materialis? *Corruptioni sumus obnoxii. Ergo componimur ex corpore.*

Quomodo fit argumentum ab Effectis causae formalis? *Homo ex memoria rerum, et inventione, et celeritate motus, omnique pulchritudine virtutum, Deum agnoscit, laudat. Igitur in hominis animo vim divinae mentis cognoscito.*

Ex his animadverte tum maxime fieri argumentum ab effectis causarum, cum colligimus **ex effectis** causas, earumque vim et praestantiam. Nam Effecta ipsis causis sunt **notiora**, ac propterea hic locus effectorum saepius usurpatur ab Oratoribus, quam locus a causis.

XII. LOCI EXTRINSECI.

Loci Extrinseci varie a variis appellantur. Cicero Testimonia vocavit: Aristoteles, et itidem quandoque Cicero, et Quintilianus Probationes Inartificiales dixe-

runt. Agricola mavult esse Pronuntiata. Quia scilicet Loci Extrinseci ratione inventionis sunt extra Oratoris artem ; et probationes ab illis desumptae non ex visceribus causae seu ex rebus ipsis, sed remote et foris eruuntur. Quare auctoritate niti debent.

PRAEIUDICIA. Quid sunt **Praeiudicia**? Sunt, cum in simili vel eadem causa aliquid aliquando iudicatum est. Pro Milone :

> Negant intueri lucem fas esse ei, qui a se hominem occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea quae primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri.

Quomodo Praeiudicia confirmantur? Intellige ex Quintiliano Praeiudicia duobus confirmari :

I. Similitudine rerum de quibus quaeritur :

II. Iudicum auctoritate.

Quomodo Praeiudicia refelluntur? Refelluntur Praeiudicia :

I. Dissimilitudine :

II. Aut actorum incusando negligentiam :

III. Aut de infirmitate personarum querendo, contra quas fuerit iudicatum; aut de gratia quae testes iudicesve corruperit ; aut de invidia, aut de ignorantia :

IIII. Aut inveniendo quod causae postea accesserit.

FAMA. Quid est **Fama** seu **Rumores**? Est testimonium multitudinis, quae habet auctoritatem, nisi malitia irrepserit, vel nimia credulitas: alioquin his duobus capitibus infirmatur.

Est enim fama saepe sermo sine ullo certo auctore dispersus, cui malignitas initium dederit, incrementum

credulitas: quod nulli non etiam innocentissimo possit accidere, fraude inimicorum falsa vulgantium. Cicero pro Caelio:

> At fuit fama. Quotusquisque istam effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum eius mulieris miraris male audisse, cuius frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit?

TABULAE. Quid sunt **Tabulae**? Sunt **Scripturae**, vel publicae, ut leges; vel privatae, ut testamenta, chirographa:

> Testamento legitimo institutus est haeres. Haereditatem igitur adire potest.

TORMENTA. Quid sunt **Tormenta**? Sunt Quaestiones, quibus veritas **extorquetur**. Cicero pro Milone quaestiones servorum refellit a persona Appii, qui deridetur, et a modo quaerendi non legitimo:

> Age vero, quae erat, aut qualis quaestio? Heus, ubi Roscio? Ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? Fecit: certa crux. Nullas fecit: sperata libertas.

Caeterum *periculosa* est, et saepe *fallax*, quae Tormentis exprimitur confessio. Vi enim doloris aut cruciatuum metu quis adactus, falsa dicet.

IUSIURANDUM. Quid est **Iusiurandum**? Est affirmatio religiosa, qua aliquid, quasi Deo teste, asseritur.

Quid maxime spectandum est in argumentis a iureiurando?

In argumentis ab hoc loco maxime spectanda est personae iurantis vel **probitas**, vel **impietas**. Verisimile namque est eum, qui in aliqua re semel sit im-

probus et mendax, etiam in aliis sceleratum et periurum saepius futurum.

Deinde huc pertinent PROMISSA, et PACTA, quae inter aliquos conveniunt. Cicero in V. Philippica:

> Audebo etiam obligare fidem meam, Patres Conscripti, vobis Populoque Romano: (quod profecto, cum me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimescеremque in re maxime periculosa opinionem temeritatis): Promitto, recipio, spondeo, Patres Conscripti, Caesarem talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualemque eum maxime velle, et optare debemus.

TESTES. Quid sunt Testes? Sunt qui de re, quae in controversiam vocatur, voce vel scripto testimonium ferunt.

Porro iis testibus fidem negamus, in quos cadit perturbatio, ira, odium, vindicta, pecuniae spes, audacia, vita et mores impii.

Praeterea non auditur testis in sua causa, nec absens in aliena, nec in domini causa servus, nec in amici amicus.

Fidem vero adhibemus iis qui sunt probae vitae, vel qui sunt testes oculati, vel auriti, vel iurati. Pro Roscio Comoedo:

> Ex his unus est mihi testis producendus, qui pecuniam datum dicat. Quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est; si ex vita, homo clarissimus; si ex re, iudicem sumpsisti; si ex veritate, id quod scire potuit, et debuit, dixit.

Denique est et aliud Testimonium (praeter Divinum, ut Oracula, Auspicia, Vaticinationes, Responsa Sacerdotum, Aruspicum, Conjectorum) a quo trahitur fides

et argumentum sane firmissimum, nimirum ab **oratione**, seu a **verbis** cuiusque. Sic Cicero pro Milone adversus Clodium:

> Res erat minime obscura. Etenim palam dictitabat consulatum Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc saepe in Senatu, dixit in concione. Qui etiam Fannio, fortissimo viro, quaerenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo, respondit triduo illum, ad summum, quatriduo, periturum.

XIII. USUS LOCORUM.

Quis est Usus Locorum? **Definitionis** usus est non tantum ut obscurae rei adferatur notitia, aut involuta aliqua quaestio explicetur; sed etiam ad amplificationes, et descriptiones: praesertim illius Definitionis, quae datur per Causas et Effecta, per Negationem et Affirmationem.

Notatio ad vim et originem verborum, aut ad allusiones et iocos adhibetur.

Enumeratio partium ad totum, explicatis partibus, clare oculis subiiciendum, et distribuendum, et amplificandum servit.

Genus valet ad fuse dicendum, avocando orationem ab hypothesi ad thesim: item ad docendum, laudandum et suadendum. Nam magna est vis in natura generis bene exposita.

Similitudo, et Dissimilitudo lucem adfert rebus, ornatum argumentis, animis voluptatem.

Usus **Comparationis** assurgit per exempla ad magnos motus.

Repugnantium vero ac **Oppositorum** usus est in amplificationibus ad refellendum ac probandum: item per antitheta ad ornatum orationis, et gratiam, et varietatem; tum ut res una per contrarium melius elucescat.

Adiuncta animi, et corporis, et fortunae, ad laudandum vel vituperandum inserviunt.

Adiuncta temporis, et loci, et facultatis, et signorum, vel ad narrandum, vel probandum, vel confutandum, vel amplificandum, vel describendum, vim habent ac splendorem.

De **Antecedentibus** et **Consequentibus** idem est fere usus, praesertim ad suadendum, aut dissuadendum.

Per **Causas** et **Effecta** amplificamus.

Ac Genus quidem Demonstrativum ex rerum bene vel male gestarum CAUSIS constat.

In Deliberativo et Iudiciali per EFFECTA et CAUSAS copiose probamus, confutamus, describimus.

Locis Extrinsecis, ut **Praeiudiciis**, utimur ad confirmandum, et refellendum, si accedit auctoritas.

In aliis vero, ut **Fama**, ut **Tormentis**, ut **Tabulis**, ut **Iureiurando**, ut **Testibus**, personarum probitas, et improbitas spectari debet, et rerum circumstantiae expendi.

XIIII. MODUS VARIANDI ARGUMENTI.

Quotuplex est modus variandae **Orationis**? Quintuplex:

I. Per Locos.

II. Per Figuras.

III. Per Argumentationes.
IIII. Per Amplificationes.
V. Per Affectus.

Varia idem Argumentum per **Locos** et **Figuras.** Responsio sit huius propositionis: *Rhetorica est adolescenti expetenda,* simplex Argumentum a Definitione: *Quia est ars bene dicendi.*

Sic variabis ab **Enumeratione partium** per **Apostrophem, Interrogationem, Subiectionem:**

Ecquid tandem cogitas, adolescens, aut quaenam tuo animo insidet de Rhetorica opinio? Num invenire, quae quaestionem probabilem reddant, expetendum putas? Est haec prima laus Rhetoricae. Quid res inventas in ordinem distribuere? Quid ornate eloqui? Id non summo studio quaerendum videatur? Haec quoque docet Rhetorica. Nisi forte memoriam non laudas, quae inventis cogitatisque rebus et verbis adhibetur? Aut actionem non aestimas, quae summis Oratoribus et infimis magnam affert dignitatem? At eadem ipsa Rhetorica memoriae et pronuntiationis praeceptrix est, et quaedam magistra.

Quis igitur illam non expetat? Quis, etc.

Sic variabis a **Genere** per **Hypotiposim** seu **Etopaeiam:**

Haec, quae saepe audistis, ponite vobis ante oculos, quanto studio artes expetit optimus quisque adolescens. Ut hic ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquirendisque deterreatur, ut pulsus requirat, ut aliquid se scire gaudeat, ut aliis narrare gestiat.

Cernite ut nec valetudinis, nec rei familiaris habeat rationem, omniaque perpeti ardeat ipsa artis cognitione captus, et cum maximis curis, et cum laboribus compensare

eam, quam ex dicendo capit voluptatem. Quod si tanta est innata adolescenti omnium artium cupiditas, quanto ille desiderio tenebitur Rhetoricae?

Sic variabis a **Comparatione** et **Exemplo** per **Sustentationem**, et **Prosopopaeiam** :

Rhetoricae scientia nulla res est praestantior. Nam quid Antiqui maxime appetierunt? An divitiarum amplitudinem? An illecebras voluptatum? An honoris fastigium? Quid Demosthenes, quid Cicero, quid Hortensius, quid innumerabiles alii sibi proposuerunt? Otium fortasse et quietem? Nolite sic censere. Quid igitur? Loquantur ipsi et reviviscant. Audi, adolescens, horum orationem, tametsi scripta legeris: Opes, voluptas, honor caduca sunt et fluxa: Rhetorica scientia sempiterna. Hanc tu sectare, in hac una excellere pulchrum puta, nescire autem turpe ducito. Nullus nos labor ab illa deterruit, nullus somnus.

Sic variabis ab **Effectis** per **Exclamationem** et **Repetitionem** :

O magna vis et dignitas Rhetoricae! O praestantissima omnium scientia. Quid est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine existere unum, qui id quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis possit facere? Aut tam iucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio, et perpolita? Aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, Iudicum religiones, Senatus gravitatem, unius oratione converti?

O suavis vitae dux et comes Rhetorica! Tu adolescentiam alis, tu senectutem oblectas, tu secundas res ornas, tu adversis perfugium, ac solatium praebes, tu delectas domi, non impedis foris, pernoctas nobiscum,

Sic variabis ab **Adiunctis** et **Consequentibus** per **Prolepsim, Licentiam, Concessionem :**

> Dicet fortasse quispiam : Quid hoc? omnis adolescens trahitur et ducitur ingenuis studiis atque artibus Rhetoricae? Difficile sit hoc affirmare. Dicam tamen libere quod sentio, et magna vocis contentione dicam, ut plures audiant, non ex optimis adolescentem esse illum, qui Rhetoricam non attigit e limine : praesertim si neque aetas ipsi, neque ingenium, neque valetudo, locus, tempus, parens, occasio, modus, facultas studendi desit. I, tu, quando ita sentis, istam artem respue, et eius cognitionem aspernare. Verum quae tibi laus erit viro minime perito? Quae dignitas obveniet? Qui honores? Quae praeclare facta dictaque? Seni autem quae gravitas? Quod consilium?

De varianda Argumentatione, Amplificatione, Affectu, vide suo loco.

CAPUT SECUNDUM.

De Argumentatione.

QUANDO iam sunt eruta e locis Argumenta, proximum est ea explicare, et arte quadam tractare, quo maiorem vim habeant. Nam ex sese ieiuna sunt et imbecilla, nisi accedit **Argumentatio,** quae nervus est orationis.

Quid est **Argumentatio?** Est Oratio, in qua artificiose unum ex alio colligitur. Argumentum vero est id ex quo aliud colligitur.

Rhetorica est honesta : igitur amplectenda, Argumentatio est.

Rhetorica est honesta, Argumentum est, seu ratio aut medium, quo probatur conclusio.

Quae sunt Argumentationis species?

Syllogismus, Ratiocinatio, Enthymema, Collectio, Sorites, Dilemma, Epichirema, Inductio.

I. SYLLOGISMUS.

Quid est **Syllogismus**? Est Argumentatio ex duabus propositionibus conclusionem necessario inferens:

Omnis ars honesta est amplectenda.
Rhetorica est ars honesta.
Igitur est amplectenda.

Prima Syllogismi propositio dicitur **Maior**, seu simpliciter Propositio, quoniam id proponit, in quo est vis ad probandum.

Secunda vocatur **Minor**, seu Assumptio, quia aliquid assumit ex prima ad probandam conclusionem; verbi gratia, in allato exemplo,

Omnis ars honesta est amplectenda, **Maior** est, seu Propositio.

Rhetorica est ars honesta, **Assumptio** est; quia ex Maiore assumitur *est ars honesta.*

Conclusio, seu Complexio, est ipsa quaestio illata ex superioribus, scilicet Maiore et Minore, nempe, *Rhetorica est amplectenda.*

II. RATIOCINATIO.

Quotuplex est **Ratiocinatio**? Triplex: Tripartita, Quadripartita, Quinquepartita.

Tripartita (quae simpliciter Syllogismus appellatur) est Argumentatio ex duabus propositionibus conclusionem necessario inferens:

Cuicumque quaesito opus est, is vere dici dives non potest.
M. Crasso quaesito opus est.
Ergo M. Crassus vere dici dives non potest.

Quadripartita, est syllogismus, in quo vel Maior, vel Minor probatur:

Qui saepenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit praeter nosmetipsos, quem iure accusare possimus. Ac primo, quidem, decipi incommodum est; iterum, stultum; tertio, turpe.

Carthaginienses autem persaepe iam nos fefellerunt.

Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.

Ubi vides assumptionis probationem et expolitionem deesse.

Quinquepartita (quae simpliciter Ratiocinatio a multis dicitur) est syllogismus, cuius Maior et Minor probatur:

Cuicumque quaesito opus est, is vere dici dives non potest. Est enim divitiarum fructus in copia; copiam autem declarat satietas rerum atque abundantia; hoc est, si nihil tibi deesse putes, nihil appetas, nihil optes amplius.

M. Crasso autem quaesito opus est; quia propter aviditatem pecuniae nullum quaestum turpem putat. Quotidie fraudat, decipit, paciscitur, aufert, eripit. Spoliat socios, aerarium compilat, et testamenta supponit. Quae cuncta non abundantis, sed egentis, signa sunt.

Ergo M. Crassus vere dici dives non potest.

III. IN RATIOCINATIONE CAUTIO.

Quid in Ratiocinatione cavendum est? Ut vitetur similitudo, quae satietatis est mater, non semper a propositione ordiendum; a complexione, ab assumptione nonnunquam: omittenda saepe probatio, quando propositio clara est.

Cicero in I. Catilinaria, statim proponit hanc Ratiocinationem:

> Omnis perniciosus civis occidendus est; nam exempla maiorum hoc probant.
>
> Catilina est perniciosus civis; nam impudens est coniurator.
>
> Igitur Catilina iure occidendus est.

Sic vero ordinem invertit, et incipit a probatione Minoris:

> Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?

Deinde Concludit:

> O tempora! O mores! Vivit, et vivit, etc. Ad mortem te, Catilina, iam pridem, duci oportebat.

Tum inferius subiungit Maiorem:

> Fuit, fuit quondam illa virtus, ut maiores nostri suppliciis acrioribus perniciosum civem quam hostem coercerent.

Deinde quaelibet propositio illustrari debet variis Figuris, Amplificationibus et Locis Rhetoricae. Sine his enim languida est argumentatio. Quare toties variari possunt singulae argumentationis partes, quot sunt Figurae sententiarum, ut interrogando, exclamando, praetereundo, communicando, etc.

Horum exemplum sit, *Pro lege Manilia*, ubi Cicero Ratiocinationem habet insignem, cuius sunt omnes partes eleganter exornatae.

Maior propositio:

> Cuius maxima est in administrandis bellis auctoritas, is est Asiatico bello praeficiendus.

effertur **Comparatione** et **Distributione.**

Probatio exprimitur **Interrogatione**:

> Nam vehementer pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de Imperatoribus ipsis existiment, quis ignorat? Cum sciamus homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua certa ratione commoveri.

Assumptio, *Magna est Cn. Pompeii auctoritas,* effertur maiore **Interrogatione**:

> Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cuius res gestae pares? De quo homine vos, Quirites, quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia fecistis?

Assumptionis probatio **Praeteritione,** rursus **Interrogatione** profertur:

> Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur. Qui quo die a vobis maritimo bello est praepositus imperator, tanta repente vilitas annonae ex summa inopia et caritate rei frumentariae consecuta est, unius spe ac nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset.

Conclusio **Exclamatione** exprimitur:

Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit?

Vel:

Quis dubitet Pompeium esse Asiatico bello praeficiendum, cuius plurimum apud reges et exteras nationes valitura est auctoritas?

III. ENTHYMEMA, COLLECTIO.

Quid est **Enthymema**? Est syllogismus imperfectus, vel, ut alii definiunt, syllogismi pars; quia altera ex duabus propositionibus quibus constat, illi deest, sive Maior, sive Minor:

Rhetorica est ars: Igitur expetenda.

Quid est **Collectio**? Est Argumentatio, quae quinque habet partes:

I. Propositionem.
II. Rationem propositionis.
III. Rationis Confirmationem.
IIII. Exornationem confirmationis.
V. Denique Complexionem. Exemplum est haec **Propositio**:

Pravorum consortia sunt adolescentibus vitanda.

Ratio:

Quia haec aetas celeriter corrumpitur huiusmodi consortiis.

Confirmatio:

Deficit enim ratione et consilio haec aetas; tum adolescentis voluntas quam est caeca et proclivis in vitium.

Exornatio:

Atque ego nullum scopulum, nullam charybdim tot tantisque navigantium naufragiis infamem puto, quam istud pravorum consortium fuit perditum ac profligatum ad casum perniciemque adolescentum.

Complexio:

Pravorum igitur consortia sunt adolescentibus vitanda.

Vide exempla perfectae Collectionis in Secunda et Tertia Catilinaria. Nam harum duarum orationum analysis est aperta Collectio. Ac in postrema quidem **Propositio** est ista:

Hic dies supplicatione Deorum est celebrandus.

Ratio:

Quia Cicero hodie rempublicam conservavit.

Confirmatio:

Nam Catilinariam coniurationem manifeste comperit.

Exornatio:

Istam autem coniurationem longe omnium periculosissimam, crudelissimamque, sine internecione civium, togatus consul, brevi tempore extinxit.

Complexio:

Ergo hic dies, etc.

Quadrimembris Collectio est apud Ciceronem pro Ligario in qua Expolitio praetermittitur.

Propositio:

Ligarius post adventum Vari necessitate in Africa, non voluntate, aut propter alienum a Caesare animum restitit.

Ratio:

Nam si potuisset illinc ullo modo evadere, non Uticae potius, quam Romae; neque cum P. Atrio, quam cum concordissimis fratribus; neque cum alienis esse, quam cum suis maluisset.

Confirmatio:

Etenim cum ipsa legatio plena desiderii ac solicitudinis fuisset propter incredibilem quemdam fratrum amorem, qui potuit Ligarius aequo animo esse, belli dissidio distractus a fratribus?

Conclusio:

Nullum igitur habes, Caesar, in Q. Ligario signum alienae a te voluntatis.

Quomodo differt a Ratiocinatione Collectio? Differt a Ratiocinatione Collectio, quod in Collectione **id ipsum quod proponitur in conclusione reperitur.** In Ratiocinatione vero concluditur id quod est e propositione et assumptione confectum.

V. SORITES, DILEMMA.

Quid est **Sorites**? Est Argumentatio, quae per multas propositiones, quasi per gradus (repetendo semper aliquid ex praecedenti) ex primo concludit extremum. Exemplum sit:

Si praetor pecuniam dedit, ut est scriptum, a quaestore numeravit; quaestor a publica mensa; publica mensa ex vectigali; aut ex tributo. Ergo si praetor pecuniam dedit, ex vectigali dedit.

Sed hoc argumentandi genus solet esse **fallax** et captiosum. Sic Stoici fallaciter concludebant omne, quod quavis ratione bonum esset, esse honestum:

> Si bonum, igitur optabile et expetendum; si expetendum, dignitatem habet; si dignitatem habet, laudabile est; si laudabile, honestum. Igitur si bonum est, honestum est.

Hic tertia consecutio est vitiosa. Multa enim sunt expetenda quae dignitatem non habent, ut nonnulla *utilia*, et alia quaedam *iucunda*.

Quare cavendum, ne in discursu aliquid non legitimum admittatur, aut minus consequens ex alio.

Quid est **Dilemma**? Est Argumentatio, qua utrumvis concesseris, reprehenditur:

> Si improbus est, cur uteris? Sin probus, quid accusas? Si implacabiles sunt iracundiae, summa est acerbitas. Si autem exorabiles, summa lenitas.

Aequivalet hoc Dilemma huic Ratiocinationi:

> Nec debet esse acerbus homo, nec lenis. Sed si irascitur, erit alteruter; vel enim non patietur placari iracundiam suam, et acerbus erit: vel eam exorari sinet, et lenis appellabitur. Non ergo debet irasci.

Potestne solvi Dilemma? Si verum sit, solvi non potest. Si falsum est vel inversione, vel alterius aut utriusque partis infirmatione diluitur. Sic propositum Dilemma dissolvitur:

> Si implacabiles sunt iracundiae modo **iusta sint de causa** susceptae et confirmatae, summa iustitia est. Si placabiles, modo se offerat **honesta parcendi occasio**, summa lenitas.

VI. EPICHIREMA, INDUCTIO.

Quid est Epichirema? Est brevis ratiocinatio, in qua tamen integer syllogismus et ratiocinatio comprehenditur: ut,

Quis dubitet mundum, qui optime regitur, consilio et providentia administrari?
Sine causa servus dominum accuset?

Aequivalet hoc ultimum Epichirema huic ratiocinationi quinquepartitae:

Sine causa servus dominum accusare non debet, quia contra naturam est. Hic servus est Titii, quandoquidem se illi mercede locavit. Cur ergo sine causa illum accusat?

Quid est **Inductio**? Est Argumentatio, qua ex multis singularibus propositio **universalis** infertur. Exemplum esto illud Ciceronis:

Domus ea, quae consilio regitur, omnibus instructior est rebus et apparatior, quam ea quae temere et nullo consilio administratur. **Exercitus** is, cui praepositus est sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia et temeritate alicuius administratur. Eadem est **navigii ratio** Nam ea navis optime cursum conficit, quae scientissimo gubernatore utitur. Igitur melius accurantur quae consilio geruntur, quam quae sine consilio administrantur.

Quotupliciter fit Inductio? Tripliciter:

I. Enumeratione partium sub uno genere:

Prudentia laudanda, item Iustitia, Fortitudo, Temperantia, et sic de caeteris. Ergo omnis virtus laudanda est.

II. Fit plurium similitudinum seu comparationum congestione:

> Sic a natura comparatum est, ut in quoque genere princeps existat. **Luna** inter minores stellas praestat. **Rosa** florum obtinet principatum. Gemmarum prima est **unio**. Quidni in adolescente virtutum regina sit **verecundia**?

III. Fit inductio pluribus exemplis: ut Cicero eleganter:

> Quibus gradibus Romulus ascendit in coelum? Quibus autem Numa Pompilius? Num rebus gestis atque virtutibus? Omitto reliquos reges, etc.

VII. ARGUMENTATIONUM USUS AC VENUSTAS.

Quis est usus Argumentationum?

Syllogismus, seu **Ratiocinatio** servit exornationi et amplificationi, ubi res ample dicenda est, ac fuse per theses probationesque explicanda, praecipue in Genere Demonstrativo et Deliberativo.

Enthymemate saepe utuntur Oratores, quia efficax est, et breve ad probandum.

Collectio, clara et facilis argumentatio, valet ad persuadendum. Nam sensim adaugens rem stabilit, expolit, demonstrat.

Sorites est fallax et captiosus. In quo frequentes fuerunt Stoici. Sed maxime omnium illo delectatus dicitur Chrysippus, uti Socrates inductione.

Dilemma utrimque urget, capitque adversarium. **Epichiremate** includitur vibraturque vehemens argumentum.

Inductio delectat, et est vulgo apta, propter similitudines et exempla. Hanc argumentationem frequentant Rhetores et Poetae, praesertim Ovidius; quia venuste ac perspicue explicat argumenta.

Quot rebus continetur et perficitur venustas argumentationum? Tribus:

I. Ut **varietas** magna quaeratur in Argumentationibus, ne satietatem et nauseam pariant. Neque enim oportet multa simul crude et indigeste congerere, atque eodem modo explicare, sed **iucunda** quadam **varietate** distinguere. Qua in re mirabilis est Cicero, qui ita variat Argumentationes, ut prius Argumentum efferat Syllogismo, secundum Enthymemate, tertium Inductione.

II. Ut singulae Argumentationis partes diversis verborum et sententiarum Figuris exornentur, quod supra de Ratiocinatione diximus.

III. Ut omnia aptis Transitionibus et Digressionibus connectantur.

VIII. TRANSITIO ET DIGRESSIO.

Quoniam Ingressionibus seu Transitionibus saepius laborat adolescentia, plures harum species seu formas colligemus.

Quid est **Transitio**? Est ab una orationis parte ad aliam **idonea** progressio; vel, est **vinculum** seu nexus, quo pars orationis posterior cum priore apte coniungitur.

Quot modis fit Transitio?

I. Fit per **Simplicem** dicendorum **Propositionem** :

Venio nunc ad M. Catonem.
Cognoscite nunc iudicium Senatus.
At videte genus fraudis.

II. Per **Partitionem** :

Tres sunt res quae obstant Sexto Roscio: crimen adversariorum et audacia et potentia. Criminis confictionem accusator Erucius suscepit. Audaciae partes Roscii sibi poposcerunt. Chrysogonus autem potentia pugnat. De hisce omnibus rebus me dicere oportere intellige.

III. Per **Brevem** superiorum **Repetitionem** :

Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.

Causa quae sit videtis. Nunc quid agendum sit considerate.

Quae cum ita sint, quid est quod de eius civitate dubitetis?

IIII. Per **Conclusionem,** quae viam facit ad sequentem orationem :

Nihil igitur in vitam Muraenae dici potest. Quo constituto, facilior est mihi aditus ad contentionem dignitatis.

V. Per **Comparationem,** aut aliquid **Affine** aut **Consequens** ex re praecedenti :

Neque vero illa pax cum Antonio turpior quam periculosior censeri debet. Nam . . .

Sed me, iudices, non minus Ser. Sulpicii conquestio, quam Catonis accusatio, commovebat; qui . . .

Quae cum sint gravia, illud acerbissimum est, quod habet tres accusatores.

VI. Per **Incrementum** sive **Gradationem** :

Neque solum in eo diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet, sed etiam cogitavit quibus eum rebus armaret.

VII. Per **attentionis Renovationem**:

Atendite nunc ad id quod sum dicturus.

VIII. Per **Prolepsim sive Occupationem**:

Sed dicet aliquis, ut minor sit in hac re dignitas, magnam esse utilitatem. Imo attendite detrimentum.

VIIII. Per **Dubitationem**:

Quid nunc de virtutis honestate dicam? Quid reliquam vitae constantiam commemorem?

X. Per **Communicationem**:

Iam quaero ex vobis, quantam Rhetoricae utilitatem putetis?

XI. Per **Concessionem**:

Sed haec sane paria sint omnia. Quid, in ipsa praetura? Nihil ne existimas inter tuam et illius sortem interfuisse?

XII. Per **Apostrophem**:

Nunc vos appello Coelites. Quanta virtutis vestrae merces ac gloria!

XIII. Per **Correctionem**:

Sed quid haec diutius disputo? Itaque ad aliud progredior.

Tot sunt fere modi et Formulae Transitionum, quot sunt Figurae sententiarum. Verum sunt et aliae minores transitiones, quae partes seu propositiones argumentationum connectunt, ut hae: **Quid, Quid nunc,**

Iam vero, Etenim, Equidem, Accedit quod, At vero ignoratis, Quamobrem, Igitur.

Ad extremum iuvabit seligere ex Cicerone Formulas, quibus ab uno vel argumento, vel orationis membro, transitur ad aliud. Ut pulcherrime fit pro lege Manilia:

> Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine; tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim eiusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare debet.

Sic primum membrum aggreditur Cicero. Ad secundum vero sic progreditur:

> Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.

Ad tertium:

> Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus praeficiendo, dicendum esse videatur.

Quid est **Digressio**? Digressio (quae est Virtus potius, ut transitio, quam pars orationis) est alienae rei, sed ad utilitatem causae pertinentis, extra ordinem excurrens tractatio. Est quasi levis armaturae militum **excursio**, ubi occasio est:

> Si facinus aliquod fortitudinis eximiae praedicas, ad laudes ipsius fortitudinis, vel eorum qui similia patrarunt, cum iudicio excurris, et apta transitione ad rem tuam te recipis.

Itaque res ad quam excurritur, debet **cohaerere** cum causa, nec debet esse per vim aut temere inserta.

Deinde ea re tantisper exposita, reditus ad propositum significari debet, maxime si fuerit longiuscula Digressio.

Digressio fit praecipue laudandi, vel vituperandi, causa; et, quando materia inamoena est et ingrata, delectandi.

CAPUT TERTIUM.

De Amplificatione.

GRAVISSIMA pars Eloquentiae est Amplificatio, quae per omnes argumentationis partes, velut sanguis per humanum corpus, fusa esse debet. Nam omnis Rhetoricae vis in amplificando consistit. Quare maxime interest claram et apertam Amplificationis ideam adolescentibus proponere.

Quid est Amplificatio? Cum Cicerone *in partit.* Est gravior quaedam affirmatio, quae motu animorum conciliat in dicendo fidem. Ante dixerat: Amplificatio est vehemens quaedam argumentatio, ut illa docendi causa sit, haec commovendi.

Ex qua definitione adverte:

I. Finem proprium ac proximum Amplificationis esse, magis voluntatem movere, quam intelligentiam convincere. Propterea rem argumentis iam probatam, et argumentationibus expositam, solet ipsa Amplificatio subsequi.

II. Deinde illam non adhiberi, nisi in rebus magnis, et in gravioribus causis: neque enim res minutae et exiles amplificandae.

III. Tum maxime verborum ac sententiarum figuris fuse efferri: quod idem postea de Affectu dicemus.

Quotuplex est Amplificatio? Duplex: **Alia verborum**, et **Alia rerum**, quae quatuor modis fit: I. Per Incrementum. II. Per Comparationem. III. Per Ratiocinationem, sive Emphasim. IIII. Per Congeriem.

I. AMPLIFICATIO VERBORUM.

Quomodo Amplificatio Verborum fit? Verba, inquit Cicero, ponenda sunt, quae vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia; gravia; plena; sonantia; iuncta; facta; cognominata; translata; superlata; non vulgata; nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quae dicuntur sine coniunctione, ut plura videantur.

Gravius est, auctore Quintiliano, cum eum qui sit caesus, *occisum;* eum qui sit improbus, *latronem;* eum qui attigit, *pulsasse;* eum qui laesit, *vulnerasse* dicimus. Quo modo Cicero in VII. Verrina:

> Non enim furem, sed raptorem; non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium, sociorumque in vestrum iudicium adduximus.

Sonantius est illud I. Catilinariae:

> Poenae a consceleratissimis exigi videantur. Tu, Iupiter, hostes patriae aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis, contrucidabis.

Ita **Superlativus** pro positivo:

Quanquam mihi semper frequens conspectus vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, &c.

Translata sunt haec:

Procedit iste de praetorio inflammatus scelere et furore et crudelitate.

Quid odisset Clodium Milo segetem ac materiam gloriae suae?

Dissoluta et **soluta** sunt multa quae supra attulimus: Item haec:

Ab ipso patria vexata est, bona direpta, urbes incensae, occisi liberi.

Illustrandi vim habent epitheta, itemque plura verba et sententiae eiusdem significationis. Pro Milone:

Erat id temporis clarissimus et fortissimus consul inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestrae voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meae.

Aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorque sociorum et civium Romanorum, lictor Sextus.

II. AMPLIFICATIO RERUM PER INCREMENTUM.

Quid est Amplificatio rerum per **Incrementum**? Est cum **per gradus crescit oratio,** et ad summum pervenit: fitque duobus modis:

I. Cum in contextu et cursu orationis semper aliquid priore maius insequitur; Cicero, Philip. II.,

Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius

corporis firmitate tantum vini in Hippiae nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie! O rem non modo visu foedam, sed etiam auditu! Si inter caenam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In coetu vero populi Romani negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit.

Singula incrementum habent. Per se enim deforme erat, vel non in coetu vomere: in coetu etiam non populi: populi etiam non Romani: vel si nullum negotium ageret: vel si non publicum: vel si non magister equitum.

II. Cum ea quae minora sunt, magna facimus, ut quod ultimo loco ponitur, maximum esse videatur:

Facinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere?

Huc refertur Extenuatio, cum res atrocissimas, quasque in summam ipsi extulimus invidiam, elevamus consulto, quo graviora videantur quae secutura sunt.

III. AMPLIFICATIO RERUM PER COMPARATIONEM ET RATIOCINATIONEM.

Quomodo fit Amplificatio rerum per **Comparationem?** Cum exempla et similia quaerimus, quorum comparatione res, quam attollere cupimus, maxima videatur. Cicero, I. Catilinaria:

An vero vir amplissimus P. Scipio, Pontifex maximus, Tribunum Gracchum mediocriter labefactantem statum

Reipublicae privatus interfecit: Catilinam orbem terrarum caede atque incendiis vastare cupientem nos Consules perferemus?

Hic nota ex Quintiliano non modo tota totis, sed etiam partes partibus comparari. Nam et Catilina Graccho; et status Reipublicae orbi terrarum; et mediocris labefactatio caedi et incendiis; et privatus Consulibus, comparatur. Quae si quis dilatare velit, plenos singula locos habent.

In III. Catilinaria idem Tullius coniurationem a se extinctam amplificat insigni comparatione quinque bellorum civilium, quae civium sanguine redundarunt:

Recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, etc.

Quomodo fit Amplificatio per **Ratiocinationem**? Cum aliud augetur, ut aliud crescat. *Sic hostis fortitudo et virtus, verbi gratia, Hannibalis, extolli potest, ut maior victoris gloria, verbi gratia, Scipionis, crescat.*

IIII. AMPLIFICATIO RERUM PER CONGERIEM.

Unde Amplificatio rerum per **Congeriem** sumitur? Ex iisdem fere locis, quibus argumenta: ut sunt definitiones conglobatae, et consequentium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium, et inter se pugnantium rerum conflictio, et causae, et effecta, et adiuncta, et enumeratio partium.

Quid est Amplificatio a **Definitionibus conglobatis**? Est ea in quam variae unius rei definitiones congeruntur:

Historia testis est temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis.

Quid est Amplificatio a **Consequentium frequentatione**? Est ea, in qua plura ponuntur acervatim ex eadem re consequentia:

Si bellum geritur, urbibus populatio, campis vastitas, ruina templis, divinis omnibus et humanis extrema pernicies inferetur.

Quid est Amplificatio a **Contrariarum rerum conflictione**? Est ea in qua plura contraria inter se per antitheses opponuntur:

Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus?

Huc pertinet rerum inter se pugnantium dissensio, in qua adversarium, aliumve, sibi contradicere ostendimus.

Quid est Amplificatio a **Rerum Dissimilium colluctatione**? Est ea, in qua plura dissimilia afferimus:

Instruite nunc, Quirites, contra has tam praeclaras Catilinae copias vestra praesidia, vestrosque exercitus. Et primum gladiatori illi confecto ac saucio consules imperatoresque vestros opponite. Deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum florem totius Italiae ac robur educite. Iam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinae tumulis silvestribus. Neque vero caeteras copias, ornamenta, praesidia vestra cum illius latronis inopia atque egestate debeo conferre.

Quid est Amplificatio a **Causis et Effectis conglo-**

batis? Est ea, in qua multae unius rei causae et effecta conglobantur:

> Quereris multimodis vexatam esse provinciam? Sed ad causas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitio. Luxuria dominabatur. Segnes erant magistratus. Populus ipse molli otiosaque securitate diffluebat. Expecta igitur damna longe graviora. Exhaurientur pecuniae. Iacebit spreta religio. Caedes impune volitabunt.

Quid est Amplificatio ab **Adiunctis conglobatis?** Est ea, quae ab omnibus, seu rerum, seu personarum, atque adiunctis, circumstantiis ducitur. Quae amplificatio celeberrima est apud Ciceronem.

Pro Cluentio insigniter Cicero nuptias Sassiae cum genero describit ab Adiunctis.

Iterum postea, in peroratione, ab Adiunctis istius matris impietatem insectatur, quae filium accusatura Romam proficiscitur.

Quid est Amplificatio ab **Enumeratione partium?** Est ea in qua totum in partes diffundimus: quod item oratoribus frequentissimum est. Quintilianus, lib. vi., 8., cap. 3., urbem captam describit ab Enumeratione partium:

> Apparent fuse per domos ac templa flammae, et ruentum tectorum fragor, et ex diversis clamoribus unus quidem sonus. Aliorum fuga incerta, alii in extremo complexu suorum cohaerentes, et infantum faeminarumque ploratus, et male usque in illum diem servati fato senes. Tum sacrorum profanorumque direptio, efferentium praedas, repetentiumque discursus, et acti ante suum quisque praedonem catenati, et conata retinere infantem suum mater, et sicubi maius lucrum est pugna inter victores.

5

V. USUS AMPLIFICATIONIS ET QUOMODO DIFFERT AB ARGUMENTATIONE.

Quis est usus Amplificationis, et quomodo differt ab Argumentatione? Differt tribus:

I. **Materia.** Nam adhibetur Argumentatio ad omnia quaestionum genera: Amplificatio vero non nisi ad res magnas et graviores causas, in quibus est aliquid maxime calamitosum, indignum, laetum, triste, formidandum, amabile, optandum.

II. **Tractatione.** Nam Argumentatio magis presse et argute proponit, ac sedate fertur instar amnis leniter fluentis; Amplificatio fuse et graviter explicat, et pelagi in morem intumescit figuris et affectibus.

III. **Fine** discrepat. Nam finis proprius et proximus Argumentationis est facere fidem, seu intelligentiam convincere: Amplificationis vero movere voluntatem. Unde nonnisi re iam bene exposita et confirmata adhibetur.

Servit tamen Amplificatio et fidei faciendae, quia ubi exarsit auditor, motumque concepit, multo firmius quam ante rebus creditis adhaerescit.

CAPUT QUARTUM.

De Affectibus.

HAEC est **praestantissima pars Inventionis**, ut Orator animi Affectus motusque regat: nam cum in hoc videatur eloquentiae laus et triumphus, ut in animos dominetur, atque idcirco **regina flexanima** vocetur

a Cicerone, nunquam imperitus Orator animos hominum movebit, qui non istam tractandorum Affectuum artem noverit.

Quid est **Affectus?** Est motus animi ex apprehensione boni vel mali exortus.

Quotuplex est Affectus? Duplex: alter lenis, qui placide afficit animum; alter vehemens, qui acriter, et vehementer impellit.

Quot sunt Affectus? Secundum aliquos auctores sunt undecim: sex in appetitu concupiscibili; amor, desiderium, gaudium, circa bonum; odium, fuga, tristitia, circa malum: quinque in appetitu irascibili; spes ac desperatio circa bonum arduum; timor, et audacia; et ira circa malum itidem arduum.

Verum de numero affectuum plures sunt adhuc divisae sententiae. Alii undecim, ut S. Thomas; alii quatuor, ut Cicero et Boetius; alii duos, ut Plato; alii viginti numerant.

Hi a nobis ordine Affectus secernentur:

AMOR, DESIDERIUM, ODIUM, FUGA,
IRA, MANSUETUDO, TRISTITIA, COMMISERATIO,
INDIGNATIO, INVIDIA, SPES, CONFIDENTIA,
DESPERATIO, TIMOR, GAUDIUM,
AEMULATIO, PUDOR.

I. AMOR.

Quid est **Amor,** et quomodo movetur? Familiari consuetudine, benevolentia, morum similitudine, probitate ac virtute, beneficentia, bono, denique, honesto et utili et iucundo.

Amor autem est Affectus, quo alicui, quae bona existimantur, optamus, eaque efficere studemus eius, quem diligimus, causa.

Cicero pro Milone insigniter tractat hunc affectum: Primum sui amici commendat fortitudinem, propter quam misericordia et amore dignus est:

> Nolite si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis, si vultum semper eumdem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere. Atque haud scio an multo etiam sit adiuvandus magis.

Mox pathetica prosopopaeia charitatem Milonis et merita erga patriam ostendit:

> Me quidem, Iudices, exanimant et interimunt hae voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie: Valeant, inquit, valeant cives mei.

Exclamatione etiam illa merita recenset:

> O frustra, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meae!

Deinde altera prosopopaeia Tullius intimum dolorem suum denuntiat, si non absolvitur Milo:

> Haec tu mecum saepe his absentibus, sed iisdem audientibus, haec ego tecum Milo: Te quidem, etc.

Tum laetatur se nullius unquam officii, aut periculi, aut mortis occasionem eius causa praetermisisse:

> Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, O Tite Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi.

Quamlibet fortunam amici ducit suam:

Quid iam restat? Quid habeo, quod dicam? Quid faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam quaecumque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo.

Undique periclitanti amico implorat auxilium, iudices obtestatur, milites appellat, qui isti iudicio praesident:

Quid vos, iudices, quo tandem animo.
Vos, vos appello, fortissimi viri, qui, etc.

Sortem suam deplorat, dubitans quid respondebit liberis, et Quinto, fratri, si per eos iudices, per quos revocatus est in patriam, retinere in patria Milonem non possit:

O me miserum! O me infelicem, etc.

Reditum etiam suum accusat, si causa est exilii Milonis:

Quodnam concepi tantum scelus! Aut quod in me tantum facinus admisi, etc.

Denique passim Exclamatione, et Apostropha ad Deos immortales, ad iudices, ad patriam testatur, quantum amat Milonem:

O Dii immortales, fortem, et a vobis, iudices, conservandum virum, etc.

Hiccine vir patriae natus usquam nisi in patria morietur? O terram illam beatam, quae hunc virum exceperit.

Postremo affectum lacrymis abrumpit:

Sed finis sit; neque enim prae lacrymis iam loqui possum.

Vide perorationes pro L. Flacco, et pro Cn. Plancio, quae suavissime etiam Amorem spirant, et mirifice declarant eius causas et effecta.

II. DESIDERIUM, ODIUM, FUGA.

Quomodo movetur **Desiderium**, quod est appetitus boni absentis quatenus boni? Movetur fere ut Amor, honestate ac laude, bono, iucundo, vel utili.

Apud Curtium Alexander desideria militum excitat ab utili:

> Itaque non tam ad gloriam vos duco, quam ad praedam. Digni estis, qui opes, quas illud mare littoribus invehit, referatis in patriam: digni qui nihil inexpertum, nihil metu omissum relinquatis.
>
> Per vos, gloriamque vestram, qua humanum fastigium exceditis, perque et mea in vos, et in me vestra merita, quibus invicti contendimus, oro quaesoque ne humanarum rerum terminos adeuntem alumnum commilitonemque vestrum, ne dicam regem, deseratis.

Quomodo **Odium** excitatur? Sicut Odium et eius definitio cognoscitur ex Amore, cui respondet ex adverso: ita illius concitandi ratio, videlicet **ex iniuria accepta**, damnoque in bonis animi, vel corporis, vel fortunae: deinde **ex improbitate ac vitiis**; si quid ab aliquo factum superbe fastidiose, crudeliter, libidinose, audacter, avare, impie. Hi sunt enim fomites odii.

Praeclare Cicero pro Quinctio fraudulentum Naevium, et iniquum proscriptorem bonorum vocat in odium:

Non dubitavi, inquit, cum vadimonium desertum esset bona proscribere: improbe: verum quoniam id tibi arrogas, et concedi postulas, concedamus. Quid si nunquam deseruit? Si ista causa abs te tota per summam fraudem et malitiam ficta est? Quid si tibi vadimonium omnino cum Quinctio nullum fuit? Quo te nomine appellemus? Improbum? et etiamsi desertum vadimonium esset, tamen in ista postulatione et proscriptione bonorum improbissimus reperiebare. Malitiosum? non negas. Fraudulentum? iam id quidem arrogas tibi, et praeclarum putas. Audacem? Cupidum? Perfidiosum? Vulgaria et obsoleta sunt, res autem nova et inaudita.

Quomodo **Fuga** movetur? Fuga ex odio profecta tendit in malum, vel a malo recedere detestando conatur. Inde oritur inimicitia complectens odium et iram; ut vel expetatur ultio, vel poena optetur alteri, infligaturque. Quare fuga communes locos (quos vide suo loco) odii et irae habet.

III. IRA, MANSUETUDO.

Quomodo movetur Ira? Ira ab odio vix differt: nam odium est inveterata ira: Ira autem est **libido puniendi** eius, qui videatur laesisse iniuria. Quare iisdem fere industriis ac rebus commovetur ira, atque odium.

Utraque passio habet haec effecta; indignari, despicere, imprecari, ulcisci, exprobare, convitiari, minari, impotenter efferri, dissimulare, laetari, nec expleri adversis inimici.

Vide haec effecta eleganter expressa in Medea, et Atreo apud Senecam: item apud Virgilium, in Iunone, lib. I., et Didone, lib. IIII. Aeneidos; excellunt enim Poetae in describendis his Affectibus.

Quomodo **Mansuetudo** sive **Clementia** commovetur? Mansuetudo, irae contraria, definitur ab Aristotele depressio atque sedatio irae. Facit ad mansuetudinem:

I. Deposita iniuriae damnique suspicio. Sic Cicero pro Deiotaro, pro Marcello, pro Ligario mansuetudine veniaque dignos putat istos, qui praeter voluntatem, vel errore humano decepti, vel necessitate coacti, in Caesarem aliquid deliquerunt. Nam pro Marcello:

> Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo Reipublicae misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus.
>
> Non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit a plerisque ignoratione potius et falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum.

II. Facit ad Mansuetudinem culpae confessio et dolor. Ut pro Ligario:

> Ad iudicem sic agi solet, sed ego ad patrem loquor: erravi, temere feci: paenitet, ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto, ut ignoscas, oro.

III. Facit ad Mansuetudinem humanitas, et animi demissio. Ut pro Quinctio:

> Quorum saepe et diu ad pedes iacuit stratus obsecrans per deos immortales, ut aut secum iure contenderent, aut iniuriam sine ignominia sibi imponerent.

IIII. Facit ad mansuetudinem probitatis commendatio. Ut ibidem in peroratione Quinctii:

Nunc causa perorata, etc.

IIII. COMMISERATIO.

Quomodo commovetur **Commiseratio**? (quae est aegritudo ex malo alterius iniuria laborantis.)

I. Commutatione florentis fortunae in adversum.

II. Morte et orbitate amicorum.

III. Corporum cruciatibus, et morbis.

IIII. Egestate.

V. Et maxime adiunctis: vel personae, si clara, si innocens, si bene merita; vel loci, si in exilio, aut solitudine, aut carcere; vel temporis, si in senectute, aut tenera aetate, aut diu; vel finis, si Dei aut iustitiae causa quis affligitur.

Cicero ex commutatione florentis fortunae Commiserationem sic excitat in reum Syllam:

O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sylla renuntiatus est! O falsam spem! O volucrem fortunam! O caecam cupiditatem! O praeposteram gratulationem! Quam cito illa omnia ex laetitia et voluptate ad luctum et lacrymas reciderunt, ut qui paullo ante consul designatus fuisset, retineret repente nullum vestigium pristinae dignitatis!

Ex morte amici, pro Coelio:

Vidi enim, vidi, et illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriae: cumque ille vir, qui Senatum huic impe-

rio paravit, tertio die postquam in Curia, in Rostris, in Republica floruisset, integerrima aetate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus, atque universae civitati.

VII. Ex corporum cruciatu, in VII. Verrina.

Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Rom., etc.

Ibidem vide insignes Commiserationis affectus in Navarchos, quos Verres comprehendit ac necavit, et in cives Romanos quos idem Verres caedi virgis, et in Latomias coniici, et in crucem agi iussit.

Ex egestate seu bonorum amissione pro Roscio Amerino:

Praedia mea tu possides; ego aliena misericordia vivo. Concedo, et quod animus aequus est, et quia necesse est. Mea domus tibi patet; mihi clausa est. Fero. Familia mea maxima uteris; ego servum habeo nullum. Patior, et ferendum puto. Quid vis amplius? Quid insequeris? Quid oppugnas? Qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? Ubi tuis commodis officio? Quid tibi obsto? Si spoliarum causa vis hominem occidere, spoliasti.

Ex adiunctis personae, et loci, et temporis, vide in perorationibus pro Quinctio, pro Milone, pro Plancio affectus insignes.

V. INDIGNATIO.

Quomodo concitatur **Indignatio** (quae est dolor perceptus ob res secundas alterius, quia illa fortuna iudicetur indignus?) Ex immerentis ac vilis personae insolentia in divitiis, honoribus, aliisque bonis.

In divitias Chrysogoni inique partas et praeposteram emptionem bonorum Sex. Roscii varie indignatur Cicero pro Roscio Amerino:

> Venio nunc ad illud nomen aureum Chrysogoni, etc.

Et paulo post istas divitias eleganter insectatur a praediis, suppellectile, familia, luxuria, habitu. Tum exclamat contra eius dominationem:

> Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrysogonus? hic etiam potens esse vult! O rem miseram atque acerbam!

Postremo eius avaritiam in turpi ac crudeli rapina insectatur:

> Quod si tibi causa nulla est, cur hunc miserum tanta calamitate affici velis, si tibi omnia sua, praeter animam, tradidit, nec sibi quidquam paternum, ne monumenti quidem causa, reservavit: per deos immortales, quaenam ista tanta crudelitas est, quae tam fera immanisque natura? quis unquam praedo fuit tam nefarius?

Vide similem indignationem pro Quinctio in Naevium, qui ab adolescentia quaestui addictus circumvenit adversarium, et avidissime eius bona proscripsit.

Honores vero seu praefecturam classis Romani commissam esse homini Syracusano, Cleomini, quam vehementer stomachatur idem Cicero in VII. Verrina:

> Accipit navem sociorum atque amicorum Cleomenes Syracusanus. Quid primum aut accusem, aut querar, iudices? Siculone homini Legati, Quaestoris, Praetoris denique potestatem, honorem, auctoritatem dari?

Sic dignitatem Clodii exagitat, pro Sextio.

Sed fuit prefecto quaedam illa Reipublicae fortuna fatalis, ut ille caecus atque amens Tribunos plebis nancisceretur. Quid dicam, consules? hoccine ut ego appellem nomine eversores huius imperii? proditores vestrae dignitatis? hostes bonorum omnium?

VI. INVIDIA, SPES, CONFIDENTIA, DESPERATIO.

Quomodo conflatur **Invidia**? Ad indignationem refer invidiam, quae in hoc differt, quod Indignatio bonum **immerentis**, Invidia bona **digni** etiam hominis insectatur.

Invidia definitur, dolor ex parium et similium bono, quod quispiam ab eis nollet, quia suam putat minui dignitatem, possideri.

Igitur inter pares tantum, praesertim eorumdem studiorum aemulos, versatur invidia.

Ita Cicero conciliat invidiam Hortensio ob auctoritatem:

> Res omnis mihi tecum erit, Hortensi, dicam aperte, si mecum dicendo ac diluendis criminibus in hac causa contendere putarem, ego quoque in accusando atque in explicandis criminibus operam consumerem.
>
> Nunc, quoniam pugnare contra me instituisti, non tam ex tua natura, quam ex istius tempore et causa malitiose, necesse est eiusmodi rationi aliquo consilio obsistere.

Quomodo erigitur **Spes**? Si honestas boni eiusque magnitudo, si opes, et praesidia certa, et facilitas assequendae rei, si denique praemia proposita ostendantur.

Spes definitur: Spes autem est motus animi in bonum absens, arduum, et difficile; sed tamen quod labore ac-

quiri possit. Ita rursus Alexander diuturnis laboribus fractos militum animos spe erigit, et hortatur apud Curtium:

> Vestras manus intueor, vestram virtutem rerum, quas gesturus sum, vadem praedamque habeo.
>
> Quamdiu vobiscum in acie stabo, nec meos, nec hostium exercitus numeravero. Vos modo animos mihi plenos alacritatis ac fiduciae adhibete.
>
> Non in limine operum laborumque nostrorum, sed in exitu stamus. Pervenimus ad Solis ortum et occasum: nisi obstat ignavia, inde victores perdomito fine terrarum revertemur in patriam.
>
> Nolite (quod pigri agricolae faciunt) maturos fructus per inertiam amittere e manibus.

Tullius tota secunda Catilinaria ad fiduciam securitatemque erigit populum Romanum, iubetque non timere Catilinam iam urbe egressum, nec infirmas eius copias.

Spei subiungo **Confidentiam**, sive **Audaciam**, quae cernitur in periculis, quae contemnit.

Sic Tullius in exordio IV. Catilinariae nullum pro salute reipublicae periculum, nullum fatum, nullam mortem perferre dubitat:

> Si quid obtigerit, aequo animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti.

Ex his, quae de **Spe** diximus, colligi potest quomodo moveatur **Desperatio**; si difficultas rei, si nulla subsidia, si alicuius ignavia ostendatur. Nam desperatio, spei contraria, est boni cuiuspiam obtinendi, vel mali

depellendi diffidentia : vel, ut Cicero definit, aegritudo sine ulla rerum expectatione meliorum.

VII. TIMOR, GAUDIUM.

Quomodo incutitur **Timor**? Propositis sub oculos rebus timendis; quarum triplex est genus :

Unum earum, quae **cladem et perniciem** adferunt; ut bellum atrox, pestilentia, infelix aeternitas.

Alterum earum, quae gravem **molestiam et dolorem** pariunt; ut iactura fortunarum, honoris, parentum.

Tertium earum, quae horum **malorum praesens periculum** indicant; ut sunt potentum minae, portenta, funesti aliorum exitus.

Definitio. Porro Timor secundum Aristotelem est perturbatio ex cogitatione imminentis mali dolorem aut mortem inferentis. Sic Cicero, pro Muraena, facit timorem :

> Sed, quid tandem fiet, si haec elapsa de manibus nostris in eum annum, qui consequitur, redundarint? Illa pestis immanis, importuna, Catilinae prorumpet, qua poterit, et iam populo Romano minatur, in agros suburbanos repente advolabit, versabitur in castris furor, in curia timor, in foro coniuratio, in campo exercitus, in agris vastitas, omni autem in sede ac loco ferrum flammamque metuemus.

Quomodo **Gaudium** excitatur? Insperato bono, novitate, et insolentia rei, commutatione malae fortunae, virtute, et bona conscientia.

Oritur autem gaudium ex opinione recente boni praesentis, in quo efferri rectum esse videatur.

Atque hunc Gaudii affectum excitat Cicero, in Pisonem, dum reditus sui celebritatem ac laetitiam describit:

> Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, cum in patriam redii, cum Senatum egressum vidi populumque Romanum universum, cum mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis ad conservatorem suum progredi visa est, quae me ita accepit, ut non modo omnium generum, aetatum, ordinum, omnes viri ac mulieres, omnis fortunae ac loci: sed etiam maenia ipsa viderentur, et tecta urbis, ac templa laetari, etc.

Vide et hunc affectum fusius in oratione ad populum, et post reditum ad Quirites, et in Exordio II. Catilinariae. *Tandem aliquando, Quirites, etc.*

VIII. AEMULATIO.

Quomodo movetur **Aemulatio**? Maiorum exemplo, clarorum virorum egregiis facinoribus, nominis gloria. Sunt enim aemulationi obnoxia, quae maxime praeclara; ut virtus, doctrina, eloquentia, sapientia, opes, honores, magistratus, gloria.

Iuvenes praesertim aemulantur, ac nobiles, quique excelsa mente, egregiaque sunt indole.

Definitur Aemulatio, susceptus ex aliena sorte bona dolor, non quod id alteri contigerit, sed quod illa nos careamus.

Cicero pro lege Manilia hortatur populum maiorum exemplo ulcisci iniuriam a Mithridate acceptam:

> Maiores vestri saepe mercatoribus ac naviculatoribus iniuriosius tractatis bella gesserunt: vos, tot civium Rom.

millibus uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?

Legati, quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri totius Graeciae lumen extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consularem vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit!

Illi libertatem civium Romanorum inminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis?

Ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum populi Romani omni supplicio interfectum, multum relinquetis?

Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere: sic vobis turpissimum sit illud quod accepistis tueri et conservare non posse.

Et in I. Philippica Antonium aemulari desiderat:

Utinam, Antoni, avum tuum meminisses, de quo tamen multa audivisti ex me saepissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur?

Illa, illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum caeteris, principem dignitate.

Quare flecte te quaeso; et maiores tuos respice, atque ita guberna rempublicam ut natum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus esse, nec clarus quisquam potest.

Et, pro Sextio, Romanam iuventutem excitat ad aemulationem clarorum virorum:

Vos, adolescentes, et qui nobiles estis, ad maiorum vestrorum imitationem excitabo; et qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi et honore et gloria floruerunt, cohortabor. Haec est una via, mihi credite, et laudis, et dignitatis, et honoris.

Haec imitamini, per deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quaeritis. Haec ampla sunt, haec divina, haec immortalia, haec fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor, non nego: pericula multa, fateor: multae insidiae sunt bonis.

VIIII. PUDOR.

Quomodo movetur **Pudor**? Iis omnibus quae aliquod dedecus et infamiam adferunt, ut patet ex definitione:

Definitio. Pudor est dolor ac perturbatio ex malis aut praesentibus, aut praeteritis, aut futuris, quae infamiam inferant.

Contra impudentia est eadem parvi ducere, et illis non affici. Cicero pro lege Manilia:

> Et, quoniam semper appetentes gloriae praeter caeteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quae penitus iam insedit atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui una die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio, atque una litterarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc paenam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum iam tertium et vicesimum regnat, et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociae latebris occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asiae luce versari.

Sic in VII. Verrina pudorem concitat Orator ab inope ac infirma classe populi Romani portu egrediente, praefecto Cleomene, luxurioso praetore Verre:

Egreditur praeclara classis in speciem, sed inops et infirma, etc.

Mox a turpi fuga et incendio istius classis:

O tempus miserum atque acerbum provinciae Siciliae! O casum illum multis innocentibus calamitosum atque funestum! O istius nequitiam ac turpitudinem singularem! Una atque eadem nox erat, qua praetor amoris turpissimi flamma, ac classis populi Romano praedonum incendio conflagrabat.

Tum ab insolente victoria piratarum, qui portum Syracusarum ingressi insultarunt classi populi Romani:

Pro Dii immortales! piraticus Myoparo, cum imperium populi Romani nomen ac fasces essent Syracusis, usque ad forum Syracusanum et ad omnes urbis crepidines accessit, quo neque Carthaginiensium gloriosissimae classes, cum mari plurimum possent, multis bellis saepe conatae, nunquam adspirare potuerunt.

O spectaculum miserum atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam, populi Romani nomen!

Praeclarus est hic locus ab initio.

X. USUS AFFECTUUM.

Quis est **Usus** Affectuum? Affectus docet Agricola rebus et oratione moveri; multo autem maxime rebus.

Atque in oratione quidem usus est Affectuum, si verba sint ingeniose et apte ad amplificationem motumque composita.

Item si maiores figurae; ut, hypotiposis, prosopopaeia, exclamatio, apostrophe, interrogatio, obsecratio, et similes, in quibus est vis, adhibeantur.

In rebus autem, si ante fuerint ita argumentis demonstratae, ut proxima sit voluntas assentiendi; alias frustra hanc potentiam, quae est coeca, ad amorem fugamve ignoti pertrahas.

Deinde diligenter monet Quintilianus, ut sensim cum oratione et amplificatione crescat Affectus; quia facile deficit affectus, qui descendit.

Sed neque is brevior sit, quam dignitas rei postulat; neque etiam prolixior, ne diuturnitate languescat.

Tum ut, qui commovere alios velimus, prius commoveamur: et qui lacrymas aliis excutere conamur, in fletum primum prorumpamus ipsi.

Praeterea ut orationi res praesentes adiiciamus: nihil est enim potentius ad movendos animos, quam praesentis rei conspectus.

Detegendae igitur sunt in adverso pectore cicatrices; parentum cognatorumque lacrymae; infantium, puerorum aetas; reorum squalor et sordes proferenda ob oculos; et praesentibus aptanda oratio. Quarum rerum ingens plerumque vis est.

Sic populum Romanum egit in furorem praetexta C. Caesaris prolata in foro cruenta. Sic M. Antonius Orator cicatrices M. Aquilii ostendit.

Huc accedere debet actio Oratoris et lacrymae, simul et clientis obsecratio, invocatio, prostratio. Neque enim crediderit quisquam tam paratas fuisse populo Romano lacrymas, ut qualibuscumque epilogorum Ciceronis verbis in fletum prorumperet, nisi insignium reorum ante oculos posita calamitate et actione, flebili-

busque modis quibusdam, et ante omnia manantibus ubertim lacrymis, ista Ciceronis commendarentur.

Insuper oportet saepe Oratorem insinuatione callida, furtim, et quasi aliud agendo, movere affectus: ne vi aut artificio auditorum animos velle videantur inflectere, aut contrariis etiam Affectibus occupatos frangere. Satius est occasioni servire, et reluctantem animum, velut per cuniculos, expugnare.

Denique populorum, sexuum, aetatum, conditionumque varios motus et affectiones cognoscat Orator, priusquam permoveat. Nam pueri et adolescentes laetos affectus amant, teneros foeminae iustique senes; at viri gravibus moventur.

Sic cuique nationi, inquam, suus est affectus, sic conditioni, sic aetati.

XI. INVENTIO AFFECTUUM.

Unde sumitur Affectus? Sumitur ex eisdem locis omnibus Oratoris, quibus argumenta:

A Definitione:

> O vitae Philosophia dux! O sapientissima morum magistra! O verae felicitatis parens! etc.

A Consequentibus:

> Hiccine vir patriae natus usquam, nisi in patria, morietur: O terram illam beatam!

A Contrariis:

> Est enim haec, iudices, non scripta, sed nata lex.

Ab Effectis:

Dura mihi, medius fidius, fortuna. O frustra mei suscepti labores! O spes fallaces!

Denique a **Similitudine**, ab **Adiunctis**, ab **Exemplo** passim Cicero Affectus suppeditat.

XII. CAUSA AFFECTUUM.

Quaenam est **causa** Affectuum? Causa Affectuum, uti Amplificationis, sunt **res magnae.**

Quotuplex est magnorum genus? Duplex: Alia enim magna **natura** videntur, alia **usu:**

Natura:

Ut coelestia, ut divina, ut ea quorum obscurae causae, ut in terris mundoque admirabilia quae sunt.

Usu: quae videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum, et ad Affectus concitandos tria:

Nam aut Charitate moventur homines:

Ut Dei, ut patriae, ut parentum:

Aut Amore:

Ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiarum:

Aut Honestate;

Ut virtutum, maximeque earum, quae ad communionem hominum, et liberalitatem valent.

Ex iis et cohortationes sumuntur ad ea retinenda, et in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur; et

miseratio nascitur in iis rebus aut amissis, aut amittendi periculo.

XIII. MODUS VARIANDORUM AFFECTUUM.

Animadvertendum quod diximus, Affectus erui e locis, et maxime fieri amplificationibus rerum, et figuris sententiarum.

Varia eumdem Affectum: Sit de matre occisum in bello filium deplorante hic affectus:

Amoris:

Quis sit animus matris in liberos, quotusquisque intelligit? tum denique ego amare filium didici, cum infelicissime in bello perdidi.

O misera sors orbitatis meae! O spes fallaces! O frustra susceptae curae! an idcirco te genueram, fili, ut esses, quem tristi morte sublatum lugerem? Ego cum te forma et aetate florentem videbam, ego cum te familiae columén sinu fovebam: mihi certam salutem tuam pollicebar. Putavi, speravi, credulam eventus fefellit.

Nunc vehementissime doleo omnia ex spe et voluptate ad calamitatem et orbitatem excidisse. Itaque, fili, tua morte matris vitam abstulisti, ipsique vivae flentique funus duxisti. Neque enim te mortuo diu superstes esse possum.

Desiderii:

Ego te non requiram, nate? aut possim tui unquam oblivisci? aut aliquid a me praeter suspiria et lacrymas habebis? Ipsae, ipsae dulces lacrymae, ipsi fletus iucundi, quibus animi dolor et desiderium tui, nate, explebitur.

O non amari dies, quibus carum filium animo et recordatione complectar, aspiciam, alloquar, osculabor! O non

flebiles noctes, quae nullius aut modici somni socium et comitem non importunum referetis!

Odii:

Quantum, quamque immane monstrum esse bellum, et apud quos conceptum dicemus! vah portentum! vah labes! vah gurges et charybdis infausta! quot hominum sanguinem gustasti, vel potius exsorbuisti!

Quot tu fortes viros, robur patriae; quot claros iuvenes, florem nobilitatis; quot adultos iam liberos, spem ac delicias familiarum, quos ad fortunam vita servabat, crudelissime contrucidasti!

Nunquam ego immanitatem tuam tacebo, quam in ipsam me parentem ac meum filium adhibuisti: nunquam imprecari tibi, exprobare, et persequi te desinam.

Fugae:

Nulla iam tot annis iactura et clades existit, nisi bello: nulla vis, nulla fax, nullum flagitium, nulla caedes sine bello. Procul bellum e finibus nostris in Barbaros! Bellum omnis matrona fugit oculis, respuit animo, recordatione perhorrescit.

Irae:

Non videtis furorem hostium? non repentinum impetum? non versatur ante oculos vobis in caede nefarius hostis? non suis hostis manibus intentat ensem? non filii iugulum praecidit? Istam ego furiam non exagitabo? non repetam sanguinem filii? non vindicem Deum appellabo?

Mansuetudinis:

Ah miles! sic te alloquitur filius, sic te intuens et graviter saucius fidem implorat: Quoniam varius est belli exitus, et Mars fortissimum saepe ex acie tollit; noli mecum

sic agere. Gloriae non satis vixi; noli iuvenilem atque in herba spem resecare; noli amplitudinem animi brevis vitae termino circumscribere.

Precor ac quaeso, da aliquid vel hosti, permitte supplici, cede afflicto. Per victricem dextram illam, quam apprehendo; per istius belli pericula, quorum tu es particeps; per decus et nomen, quod magno labore quaerimus, te oro atque obtestor.

Commiserationis:

Adestis amici? verum quo tandem animo adestis? Utrum ego amens sum, et plusquam satis est doleo in tanta calamitate et morte filii? An vos quoque hic obitus et moeror pari sensu doloris afficit?

Nam si non ad amicos, si non ad homines, verum ad bestias, si in aliqua desertissima solitudine ad saxa et scopulos haec conqueri ac deplorare vellem, tamen omnia muta, atque inanima tam crudeli morte moverentur: nunc vero cum pietatem vestram et amicitiam obtestor, non vereor ne non misericordiam tribuatis aliquam fortissimo iuveni pro patria perempto.

Indignationis:

Deus immortalis! quonam fato fieri dicam, ut fortis occidatur ab inerti, strenuus ab ignavo, clarus ab abiecto! Hoc vero quis ferre possit, meticulosum militem egregii ducis cruenta spolia praedicare, gloriari, prae se ferre? vel insolenter in lectissimi iuvenis caede bacchari? Et tamquam si palmare facinus edidisset, exultare gaudio, triumphum petere, acclamatione ac plausu improborum efferri.

Invidiae:

Non est profecto, non est, quod matronae se cum dilectis filiis suis ostentent: nam si isti subduxerint se praelio, si redierint ad gremium, et complexus matrum; tamen hae

digniores nobis aliquo honore videbuntur? tamen, de gloria, ac fortitudine contendent?

Spei:

Etsi omnis spes mea, fili, cum salute tua occubuit, erigo me nonnunquam, et futura prospicio, quasi fortunata sit mors tua.

Communicabo, ni fallor, cum gloria tua, veniam in partem meritorum, triumphabit mater de morte filii.

Negat enim patria, pro qua fortiter occidisti, negat se ingratam esse, negat superstitem matrem carere, propositis honoribus debere.

Haec illa me spes alit, et excitat: vives in gloriosa matre filius: quid perdiderim non reputabo; quid morte tua acquisierim, id aestimabo!

Confidentiae seu Audaciae:

Ego te mortuum cum mea salute complector, nec me solam tuae mortis commiserantem, sed comitem habebis.

Utinam hoc pectus gladiis obiicere, et tua vulnera recipere potuissem.

Nullam ego acerbitatem, nullam impressionem, nullam vim pertimuissem, ut te manibus armatorum hostium eripuissem.

Sed nunc mori non refugio, lacesso mortem, et provoco, ut properet, ut nos ocius uno eodemque tumulo coniungat.

Desperationis:

Actum est: periit: nequidquam homines, superosque implorem.

Mors immansueta mitigari non potuit, nec iam precibus infernus recludetur: neque ab hoc eiecto cadavere quidquam mihi opis expectabo.

Omnia sunt in hoc funere misera.

Quid mihi restat, nisi solitudo, aut mortis consilium, aut vita morte acerbior?

Timoris:

Vos testor, coelites, ego quidem bellorum rabiem ac furorem in istis armorum motibus semper putavi esse fugiendum.

Signa et tubae, pulsataque tympana praesagienti matri semper metum atque horrorem attulerunt.

Tum si quis e commilitonibus filii in pugna audiebatur caesus esse, augebatur metus mali appropinquantis.

Gaudii:

Quid! ego lugeam illum, qui se defleri vetat? Vivit filius inter coelites, et qui extremum spiritum in victoria effudit, heroum est sedem et locum consecutus.

O fortunata mors! O felicem et beatum diem! quem mihi, et patriae, et filio natalem Superi esse voluerunt!

Itaque, quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quamdam per te et tecum videor adepta.

Aemulationis:

Generosi iuvenes, quorum erectos atque alacres animos bellum excitat ad pugnam, hunc, aequalem vestrum, respicite; huius res gestas imitamini.

Hanc vobis sanguine suo viam signavit et laudis, et fortitudinis, et immortalitatis.

Sic ille se non sibi, sed patriae, sed gloriae esse voluit: sic ille in acie fortiter occumbere maluit, quam redire turpiter.

Num haec regium iuvenem collocant in amplissimo gradu dignitatis?

Pudoris:

Multi simul ut increbuit suspicio pugnae, cedunt campo; ubi dimicandum est, terga vertunt. O milites! num

est periculum, ut isti denudent sese, et cicatrices adverso corpore exceptas ostendant! nisi morsus rusticorum, quos iniquissime vexarunt; aut viatorum imperitorum, quos spoliarunt, impressa unguium vestigia; aut rixantium inter pocula immanes plagas exhibeant.

CAPUT QUINTUM.

De Inventione in particulari.

Etsi ex supradictis fontibus omnis ad omnem orationem manat Inventio: tamen veteres oratores de triplici genere quaestionum seorsim praecepta tradiderunt, quae nos brevi perstringemus.

I. DE IIS QUAE SPECIATIM PERTINENT AD INVENTIONEM IN GENERE DEMONSTRATIVO.

Quae speciatim invenienda sunt Oratori in Genere Demonstrativo? Quae laudet vel vituperet.

Quae sunt laude digna? Personae, et Res.

Unde laudantur Personae? Ab adiunctis internis et externis.

Quaenam sunt Adiuncta Interna seu Animi? Sunt virtutes, vel Cogitationis seu Scientiae: ut,

Prudentia, Sapientia, Dialectica, Eloquentia:

Vel Actionis: ut,

Religio in Deum, Pietas in parentes, Iustitia in omnes, Temperantia, Verecundia.

Harum virtutum **laus ampla** est, quando unaquaeque in suas **partes** atque **officia** distribuitur; ut si laudare charitatem velis, partes illius, hoc est, fidem, benevolentiam, constantiam, et officia in prosperis rebus (sine spe mercedis, amici causa) adversisque ferendis, enumeres.

Ita Cicero, pro lege Manilia, virtutes Imperatoris Pompeii laudat. Et, pro Marcello, clementiam Caesaris. Et, pro Archia, studia humanitatis. Et Philipp. IX. S. Sulpitii scientiam, dignitatem, fortitudinem.

Quaenam sunt **Adiuncta Externa**? Dona fortunae: ut,

> Educatio, Opes, Divitiae, Propinqui, Amici, Potentia, Gratia, caeteraque huiusmodi.

In corpore vero sunt haec,

> Forma, Vires, Valetudo, et his similia.

Qui haec habuerit, laudabitur quod bene illis sit usus. Si non habuerit, laudabitur quod sapienter caruerit: quod moderate tulerit.

Quot sunt tempora, secundum quae homo laudari potest? Tria:

I. **Quod vitam antecessit**: In quo spectantur responsa, vel oracula, vel signa, quae futuram claritatem indicarunt. In quo item spectantur natio, patria, genus. Haec si clara, pulchrum erit eorum splendori respondisse: sin obscura et humilia, laus erit nobillitasse factis.

II. **Tempus est vitae**: Ut **pueritiae**, in qua spectatur indoles, pulchritudo, educatio: ut **adolescentiae**,

in qua attenduntur mores, virtutum studia et artium; ut virilis aetatis, in qua vitae genus ac dignitas, dicta factaque praeclare, privatim ac publice considerantur: ut senectutis, in qua laudatur prudentia, consilium, religio, constantia.

III. **Tempus est quod mortem insequitur**: In quo ipsum mortis genus, ac decreti honores, pompaque funebris, ac desiderium mortui, recta institutio liberorum, multaque ab ipso inventa institutaque praedicantur.

Quaenam Res laudantur? Quae sunt honestae. Bruta quoque animantia, et carentia anima, ut urbes, flumina laudari possunt.

Unde urbium ac regionum laus ducitur? I. A conditoribus. II. A vetustate. III. Ab incolis ipsorumque rebus gestis. IIII. A situ, munitione, coeli clementia. V. A Reipublicae forma, institutis, artibus, opibus.

Unde laudantur agri?

Laus agrorum ducitur ab amoenitate loci, a fertilitate et ubertate frugum et fructuum, a cultura, praediis: et sic de caeteris.

Postremum duo animadverte:

I. Confici hoc genus laudis ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam. Proprium enim laudis est res amplificare, et delectando ornare.

II. In vituperationibus servanda contraria omnia illis, quae de laudatione diximus.

Ad **Genus Demonstrativum** solent referri GRATULATIO, GRATIARUM ACTIO, ORATIO FUNEBRIS, et similia.

Quae prope iisdem ac supra traditis praeceptis continentur.

II. DE IIS, QUAE SPECIATIM PERTINENT AD INVENTIONEM IN GENERE DELIBERATIVO.

Quae speciatim invenienda sunt Oratori in **Genere Deliberativo**? Ea quibus suadeat quidpiam, vel dissuadeat.

Quidnam valet ad suadendum? Quod honestum esse ostenditur, utile, necessarium, possibile, facile, iucundum. Ad dissuadendum valet, quod his esse contrarium monstramus.

Honestum est autem quod per se laudabile est, ac propter se expetendum; ut virtutes.

Utile est quod propter commodum expetitur, sive adiunctam habeat honestatem, ut gloria, honos, dignitas; sive non habeat, ut divitiae, valetudo.

Necessarium est sine quo salus, aut dignitas stare non potest aut vix potest.

Possibile est quod fieri aut esse potest.

Facile est quod parvo negotio fieri potest.

Iucundum est quod honestam habet voluptatem.

Quae sunt in suadendo, vel dissuadendo spectanda?

I. Res quae suadetur.

II. Apud quos suadetur.

III. Is qui suadet.

I. **Res quae suadetur** esse seu fieri potest, vel non. Si non, suasio tollitur.

Si potest res esse seu fieri, vel est honesta, vel utilis.

Si honesta res est, hanc apud homines honestos facile est suadere; apud turpes, non ita, qui utilitate magis, aut etiam metu solent moveri.

Si res utilis sit, esse facilis ostendetur, et magna, et iucunda, et sine periculo.

Dissuasor autem rem ostendet esse difficilem, et parvi momenti, nullam in ea iucunditatem, plurima vero esse pericula.

II. Cum duo sint hominum genera: alterum indoctum et agreste, quod antefert semper utilitatem honestati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponit: apud hos, et istos varie suadendum est; ac videndum inprimis, qui quibus magis feriantur, an utilitate, an honestate, an voluptate.

III. Spectanda est in eo qui suadet, virtus, sapientia, honestas, eloquentia, ut possit mente providere, auctoritate probare, et persuadere oratione, et vitae exemplo praeire. Nam suadere aliquid, aut dissuadere non est omnium, sed gravissimae personae, et sanctae, et sapientis, et honestae, et disertae.

Huc revocantur suasionis quaedam quasi partes, seu species; ut Adhortatio, Commonitio, Commendatio, Consolatio.

III. DE IIS QUAE SPECIATIM PERTINENT AD INVENTIONEM IN GENERE IUDICIALI.

Quae speciatim invenienda sunt Oratori in Genere Iudiciali? Quae accuset, vel defendat. Verum quia iam omnis prope iudiciorum ratio mutata est, non ex

veteribus, sed ex iure novo, et locorum, in quibus perorantur causae, consuetudine ac moribus repetenda sunt. Ad hoc tamen genus pertinent quaedam quaestiones, quae Rhetoribus **Status** dicuntur, quod in iis causa consistat. De his hic breviter agendum est.

Quid est **Status**? Est quaestio, quae ex prima causarum conflictione nascitur: ut, *Si accusator dicat, Reus occidit; defensor dicat, Reus non occidit.* Status est haec quaestio, *An occiderit?* quia in ea questione tota causa **stat et sistit.** Idcirco causae status est.

Quot eiusmodi Status in causis esse possunt? Tres: I. **An sit Res,** nec ne. Qui dicitur status Coniecturalis, quod in eo coniecturis veritas indagetur:

An Miloni insidiatus sit Clodius.

II. **Quid sit Res,** et quo nomine appellanda. Qui dicitur status Definitionis, seu finitivus, quod in eo facti, vel rei nomen definiatur:

An Iulius Caesar tyrannus fuerit, vel rex.

III. **Qualis sit Res.** Qui dicitur status Qualitatis, quod in eo quaeritur, qualis sit Res: an honesta; an aequa; an iniqua:

An caedes Clodii utilis, et honesta, et aequa fuerit.

An iure Cicero Lentulum Catilinariae coniurationis socium occidi iusserit.

Huc pertinet quaerendum quid sit **Ratio**: Est quae affertur ad **depellendum** crimen, quaque proinde reum rationabiliter tuetur defensor.

Quid est **Firmamentum?** Est quod affertur ad probandum crimen, quoque proinde firmatur contra reum accusatoris ratio.

Quid est **Iudicatio?** Est Status ille, seu quaestio iam dicta, quae ex rationis et firmamenti conflictione oritur: quaeque proinde vocatur etiam iudicatio, quod in iudicium veniat.

Quanquam Status maxime dicitur, cum consideratur nude sine Ratione et Firmamento: Iudicatio vero, quando cum Ratione iuncta sumitur.

LIBER SECUNDUS

DE

SECUNDA PARTE RHETORICAE

SEU DE DISPOSITIONE.

QUID est Dispositio? Definitur a Cicerone rerum inventarum in ordinem distributio. Quae pars non minus utilis et necessaria est ad fidem et motum, quam instructa ad pugnam ac victoriam acies: aut in corpore humano conformatio membrorum ad gratiam pulchritudinemque.

Quotuplex est Dispositio? Duplex: Naturalis, et Artificiosa. Haec longo usu et arte nititur. Illa, sine arte, instinctu quodam naturae fit. Nam ita sunt omnes a natura comparati, ut si quis quid dicturus sit apud aliquem, exordii vice praemittat aliquid, quo benevolum sibi faciat, et attentum; aut causam dicendo explicet; tum rem exponat; explicatam confirmet rationibus; denique preces et motus adhibeat ad flectendum accommodatos. Quae sine praeceptis omnia conficit.

Quot sunt partes artificiosae Dispositionis? Quatuor: Exordium, Narratio, Contentio, Peroratio.

Quarum duae valent ad fidem faciendam, Narratio et Contentio: duae ad motum, Exordium et Peroratio.

Exordio praeparamus auditorem: Narratione rem et causam exponimus: Contentione, cum nostra tuemur, et defendimus, tum adversariorum obiecta refellimus: Peroratione concludimus.

Quamquam, si rigide agitur de partibus necessariis ac perpetuis tres sunt tantum, et in omni oratione partes necessariae: Exordium, Contentio, Peroratio. Nam in exornatione, et deliberatione, non adhibetur Narratio, sed tamen variis in locis quaedam narratiunculae inseri queunt, vel ad laudem, vel ad suasionem.

Quod facit Cicero pro lege Manilia ubi narrat bellum grave et periculosum Romanis inferri a duobus Asiae potentissimis regibus, et Lucullum ab eo bello discedere.

Quid in his singulis partibus de Argumentorum et Affectuum Dispositione sentiendum est?

I. Fortia argumenta initio collocanda sunt; mediocria in medio; postremo loco fortissima.

II. Deinde cavendum est semper, ut ita disponamus argumenta, ut unum ex alio duci videatur. Scrutari proinde oportebit, quae argumenta affinitatem habeant, ut connectere facilius illa possimus. Quod mirum est, quam iuvet ad transitiones.

III. Cavendum etiam, ut ita disponantur ut semper crescat oratio, et semper plus aliquid, et maius docere videamur. Eadem cavenda in Affectibus.

IIII. Praeterea Affectus, licet maxime in exordio lenes, in peroratione vehementes dominentur, optime

per totam Orationem spargi possunt, et debent: praesertim post narrationem, vel re exposita, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis confutatis.

CAPUT PRIMUM.

De Exordio.

Haec pars magni momenti est atque elaboranda. Prima est enim quasi cognitio, et commendatio oratoris.

Quid est Exordium? Est pars orationis quae auditoris animum idonee comparat ad reliquam dictionem.

Quotuplex est Exordium? Triplex Ciceroni et Quintiliano est visum: Legitimum, Abruptum, et Insinuatio.

I. EXORDIUM LEGITIMUM.

Quod est **Exordium Legitimum seu Iustum**? Est illud in quo *aperte* auditores **benevolos**, et **attentos**, et **dociles** reddimus. Etenim hoc efficere conamur in Exordiis ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur.

Unde Exordio Legitimo captatur **Benevolentia**? Ex quatuor locis: ab nostra, ab adversariorum, ab Iudicum persona, ab ipsa causa.

Quomodo captabitur benevolentia ab nostra persona?

Ab **nostra persona** captatur benevolentia si de nostris factis et officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, et aliquas minus honestas suspiciones iniectas

diluemus: si quae incommoda acciderint, aut quae instent difficultates, proferemus: si prece, et obsecratione humili ac supplici utemur.

Quomodo conciliatur benevolentia ab adversariorum persona?

Ab **adversariorum persona** conciliatur benevolentia si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemptionem perducemus.

In **odium** adducentur: si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur.

In **invidiam** adducentur si vis eorum, potentia, divitiae, cognatio, pecuniae proferentur, atque eorum usus arrogans et intolerabilis, ut his rebus magis videantur, quam causae suae confidere.

In **contemptionem** adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium, et luxuriosum otium proferetur.

Quomodo captatur benevolentia ab auditorum persona?

Ab **auditorum persona** benevolentia captabitur, si res ab ipsis fortiter, sapienter, mansuete gestae proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: etsi de his quae honesta existimatio, quantaque eorum iudicii, et auctoritatis expectatio sit, ostendetur.

Quomodo comparatur benevolentia ab ipsa causa?

Ab **ipsis rebus** benevolentiam comparamus si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemptionem deprimemus.

Quomodo in Exordio Legitimo conciliatur **Attentio**?

Si significemus nos de rebus Magnis, et Necessariis, et Utilibus esse dicturos:

> Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam magis periculosam; magis ab omnibus vobis providendam; neque a tribuno plebis susceptam; neque a consule defensam; neque ad populum Romanum esse delatam.

Interdum etiam **peti potest attentio.**

Quomodo **Docilitas** comparatur? Si aperte et beviter summam causae exponas: seu, si complectare a principio genus naturamque causae; si definias, si dividas; si neque prudentiam auditoris impedias confusione partium, nec memoriam multitudine.

Quo modo idem Cicero clare proponit, pro lege Manilia, gerendum esse a populo Romano bellum in Asia, et huic bello praeficiendum Cn. Pompeium.

II. EXORDIUM ABRUPTUM.

Quod est **Exordium Abruptum?** Est illud, in quo Orator non praeparat auditorum animos, sed quasi quodam calore mentis et impetu dicere incipit, vel indignando, vel commiserando, vel gaudendo, vel in alium subito vehementem affectum prorumpendo.

Ita Cicero in Catilinam: *Quousque tandem,* et in Pisonem: *Iamne vides bellua,* et in II. Catilinaria per repentinum laetitiae motum: *Tandem aliquando.*

Quandonam Exordium abruptum usurpare solet orator?

Solet hoc Exordium stylo conciso, et in invectivis praesertim usurpari, cum dignitate ac prudentia.

III. INSINUATIO.

Quid est **Insinuatio**? Est illa qua *callide* et *latenter* insinuamus nos in benevolentiam auditorum. Cuius illud in universum praeceptum sit, ut ab iis quae laedunt, ad ea quae prosunt, refugiamus.

Quando Insinuatione utendum est? Quintilianus tria tempora assignat:

Unum, quando frons causae non satis honesta est, vel quia res sit improba, vel quia hominibus parum probetur.

Secundum, quando dicendum est apud fatigatos.

Tertium, cum adversarii actio iudicum animos occupaverit. Ad hoc repellendum Prolepsis, ad illud urbanitas confert.

Cicero tum dicit Insinuatione utendum, cum genus causae

Admirabile est, a quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt:

Humile, quod negligitur ab auditore, et non magnopere attendendum videtur:

Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa et honestatis, et turpitudinis particeps, ut benevolentiam pariat, et offensionem:

Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est.

I. Igitur si res auditori sit **Infesta,** oportet dissimu-

lare, et ingredi pedetentim, et dicere ea, quae indignantur adversarii, tibi quoque indigna videri. Deinde cum lenieris, ad rem delabi.

Quo modo ipse Cicero antequam legem Agrariam (a cuius oppugnatione populum alienatum esse noverat) dissuadeat, multum praemittit a sua, et auditorum, et adversariorum persona.

II. Si res sit **Incredibilis**, aut absurda, aut praeter opinionem audientium, oportet se praemunire, aut rem testimoniis confirmare. Ita pro Marcello:

> Vereor ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa quae illa erat adepta victis remisisti.

III. Si res sit **Humilis**, illam tu prudenter amplifices, resque novas, et magnas, neque extra causam pollicearis:

> Parvis de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur. Adducta enim res in maximum periculum, et extremum pene discrimen.

IIII. Si **Anceps** res sit, tum maxime securitatem ac fiduciam ostendemus, ut pro Ligario:

> Habes igitur, Tubero, quod est maxime accusatori optandum, confitentem reum.

V. Si res sit **Obscura**, auditorem docebimus proponendo, definiendo, dividendo, ut supra.

VI. Si **parum honesta** et **Turpis** sit res, vel cum excusatione obscure declaratur, vel cum praeteritione sileatur: ut pro Cluentio:

Illud me non praeterit: cuiusmodicumque mater sit, tamen in iudicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere.

VII. Si **Reprehendenda** res sit, ant parum hominibus ob acrimoniam probanda:

Vel excusatione utemur: ut Cicero de Harusp. respons. excusat suam in senatu iracundiam adversus Clodium:

Vel reddemus rationem:

Non consuevi homines asperius, Quirites, nisi lacessitus, etc.

Velim fieri posset, ut a me sine contumelia nominarentur ii, qui se decem viros sperant futuros:

Vel illius, quem arguimus, nomini parcendum, praemittendave excusatio, aut etiam laudatio.

Ita Cicero, pro lege Manilia, Catulum et Hortensium laudat, quos liberius postea redarguit.

Ita, pro Sylla, Torquatum excusat:

Fero ego te, Torquate, et iam dudum fero. Permitto aliquid iracundiae tuae, do adolescentiae, cedo amicitiae, tribuo parenti.

VIII. Si erit **fatigatus auditor,** non inutile est ab aliqua re nova et ridicula incipere, aut ex tempore, quae nata sit, quod genus, strepitum, acclamationem; aut iam parata, quae vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem. Aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est incipere.

Quod animadvertes passim in Cicerone, qui iocis et risu abundat.

VIIII. Si erit auditor persuasus, statim a persuasione dimovendus est.

Ita pro Milone praeiudicia refutantur ante narrationem rei gestae, eiusque confirmationem. Et pro Cluentio Orator postulat a iudicibus ne praeiudicia veritatem labefactent in ista causa, seu inveterata invidia. Sic etiam accusatus a Torquato quare Syllam defendat, prius confutat obiecta adversarii, quam ad contentionem seu ad causam Syllae accedat.

Ex his, quae hoc articulo diximus, patet Insinuationem in iudicio et prudentia dicentis versari, ut non intelligentiam modo, sed gratiam et attentionem auditoris comparet in omni causa, plerumque etiam sibi adversa.

Qua arte valuit Tullius, qui ubique artificioso callidae et astutae orationis cursu detinens auditores, permovet tandem non solum imperitos, sed etiam doctos. Nam pro Ligario tam callide et convenienter dixit, ut Caesari (quamvis in ista causa iudici et adversario) tamen veluti stupefacto, et extra se posito, color varie mutatus sit, et libelli quidam e manibus exciderint.

Simili, sed magis sophistica, Socrates usus est Insinuatione. Nam cum apud Platonem refellit Sophistas, ut Trasimachum, Gorgiam, Protagoram, et caeteros, non aperte, sed latenter, et occultis probationum quasi cuniculis incedit. Ideoque ab iratis Sophistis saepe contumeliose reprehenditur, appellaturque alias Torpedo, alias Daedalus, alias incantator.

IIII. EXORDII VIRTUTES ET VITIA.

Quae sunt Virtutes Exordii? I. Virtus Exordii est, ut sit *accuratum*. Rationem attulimus supra; quia Exordium prima est quasi *cognitio* et *commendatio* Oratoris.

II. Virtus est, ut sit *proprium*, et ex *visceribus causae*. Viscera autem causae sunt Loci Intrinseci, ut Genus, Similitudo, Repugnantia, Causae, Effecta, maxime Adiuncta, vel personae, **quae dicit**, vel loci **ubi dicit**, vel eorum **apud quos dicit**, vel temporis **quo dicit**, vel materiae **de qua dicit**.

Ita Cicero ab his frequentissime exordia mutuatur. Nam pro Deiotaro loci angustias: pro Caelio temporis insolentiam: pro Milone novam rationem iudiciorum sumit.

III. Virtus est, ut sit *instructum sententiis*. Verum diligenter animadverte sententiam aliam esse **Apertam**, aliam **Occultam**.

Aperta Sententia est, pronunciatum quoddam commune, abstrahens a personis et factis:

> Accusatorem oportet esse integrum.
> Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit moenia.

Occulta Sententia est pronunciatum quoddam particulare, afficiens certas personas, facta, loca, tempora, et eiusmodi:

> Tu vero, Caecili, quomodo furti accusare Verrem poteris, cum eiusdem ipse sis particeps criminis?
> Fortior fuisti, C. Caesar, vincendo teipsum, et parcendo

> Marcello, aliisque Pompeianis, quam domando gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas.

Sententiis apertis utimur, cum auctoritatem habemus; vel ad confirmandas res graves, et componendos hominum mores.

Occultis utimur callide ad rem nostram probandam. Habent enim eamdem vim et efficaciam ac apertae, nec sunt ita obnoxiae fastidio hominum, qui se doceri, aut moneri non amant.

Propterea Cicero in Exordio pro Quinctio **non aperte** dicit, *Iniquum est defensorem primo loco dicere*, ne videatur fortasse ista sententia arrogantior, sed pro Rhetore **occultius**:

> Quid hoc iniquius, C. Aquili, dici, aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam fortunasque defendam, priore loco dicere?

Hinc patet quid sit Exordium **Sententiis** instructum; non illud, in quod ingeruntur multae sententiae ad propositionis confirmationem; sed illud, in quo latent **singulares veritates ex universalibus** deductae. Enimvero hoc est sententiose dicere, et proprium Oratori non in Exordio solum, sed ubique in oratione.

Quae sunt Vitia Exordii? Exordium est vitiosum:

I. Si **commune** est, quod in plures causas, aut in contrariam etiam partem causae, potest convenire.

II. Si **longum**, quod pluribus verbis, aut sententiis ultra, quam satis est, producitur.

III. Si **separatum**, quod non ex ipsa causa ductum est.

IIII. Si **irregulare,** seu contra praecepta, in quo auditor nec benevolus, nec attentus, nec docilis redditur.

V. ARTIFICIUM EXORDII.

Quod est artificium Exordii? In Exordio, ut sit ex arte, praecipue ea debent esse, quae sensim praeparent auditorem ad id, quod postea contendemus: ut sunt pleraque Adiuncta, et Causae, aliique Loci Intrinseci; ex quibus, utpote visceribus causae, idonee delabimur ad proponendam causam nostram, deinde distribuendam, tum confirmandam.

Ita in omnibus ferme Exordiis Cicero.

Non tamen denoto haec in Cicerone, quod improbem exordia ducta a SIMILI, ab APOLOGO, FABULA, APOPHTHEGMATE, PARADOXO, THESIBUSQUE UNIVERSALIBUS, quibus hodie Oratores sacri utuntur.

Deinde in Exordio, ut sit ex arte, **latere debent prima semina** Amplificationis et Affectuum, quos totos explicare non oportet, sed tantum impellere auditorem leniter, ut iam inclinato et affecto reliqua incumbat oratio.

Certe in oratione pro Quinctio sunt Amplificationes iniuriae, quae fit Quinctio, et Affectus commiserationis in eundem, et odii in Naevium, caeterosque adversarios.

Hac tamen cautione prospiciendum in Exordio, ut amplificatione rerum **parce et breviter** utamur. Amplificatio verborum liberior est. Tum oratorii numeri suavitas, et periodorum venustas amplum facit Exordium.

Sint etiam in Exordio Affectus, ut plurimum leniores. Vel si aliquando graves, sint tantum quasi inchoati. Nondum enim exarsit Orator, sed sensim progreditur et assurgit.

Postremo Aristoteles, Cicero, Quintilianus admonent in singulis generibus **proprium** esse aliquid Exordio.

In **Genere Demonstrativo** Exordia sunt maxime libera: nam et longe a materia duci, et ex aliqua rei vicinia possunt.

In **Deliberatione** vero exordia saepe nulla vel brevia esse debent: non enim ut supplex ad iudicem venit Orator, sed hortator atque auctor.

In **Genere Iudiciali** ex ipsis visceribus causae Exordia sunt sumenda, iudicem conciliando, et causae nostrae utilitatem accersendo.

Caeterum in parvis atque frequentibus causis, vel etiam in honestis, non semper veteres Oratores Exordio utebantur, sed ab ipsa re incipiebant.

Dabant etiam operam maxime, ne ostentarent in principiis curam.

CAPUT SECUNDUM.

De Narratione.

IN **Iudiciis** Exordio subiicitur Narratio nisi refutanda, et prius melioranda sint quaedam praeiudicia et obiecta. Quod si rem iam narravit adversarius, narranda tantum alio modo, quae ipse contra nos falso narravit.

Quid est **Narratio?** Definitur a Cicerone rerum explicatio, et quaedam quasi sedes ac fundamentum constituendae fidei.

Quotuplex est Narratio? Quintilianus duplicem esse tradit; unam ipsius causae; alteram rerum ad causam pertinentium.

Narratio causae, seu expositio rei, de qua status est, fit simpliciter, sine arte et amplificatione: ut,

> Clodius statuit Milonem occidere. Quare ex urbe profectus, occurrit inimico, pugnavit, a Milone se defendente occisus est.

Narratio rerum, quae pertinent ad causam, fit ornate et copiose, habetque saepe probationis vim: ut,

> P. Clodius cum statuisset, etc.

Ubi Orator ample narrat singula, et quae ad causam sunt utilia miro artificio prosequitur.

I. NARRATIONIS VIRTUTES.

Quot sunt Narrationis virtutes? Quatuor: Probabilitas, Brevitas, Perspicuitas, Suavitas.

Qua ratione fit **Probabilis** Narratio? Narratio fit Probabilis:

I. Si personis, si temporibus, si locis, ea, quae narrabuntur, consentient:

II. Si testata dici videbuntur:

III. Si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum religione coniuncta:

IIII. Si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, et vitae fides.

Docet praeterea Quintilianus, ut credibilior fiat narratio, semina quaedam probationum spargere: verum sic, ut narrationem esse meminerimus, non probationem.

Nonnunquam etiam Argumento aliquo confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici et brevi: ut in veneficiis, *Sanus bibit, statim concidit, livor ac tumor confestim est insecutus.*

Has vocat Praeparationes, quae optimae erunt, si latuerint; ut, a Cicerone sunt quidem utilissime praedicta omnia, per quae Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse videatur: plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio:

> Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domum venit: calceos et vestimenta mutavit: paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est.

Quam nihil praeparato, nihil festinato fecisse videtur Milo. Quod non solum rebus ipsis vir eloquentissimus, quibus moras, et lentum profectionis ordinem ducit, sed verbis etiam vulgaribus, et quotidianis, et arte occulta consecutus est. Quae si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem, deinde patronum excitassent.

Qua ratione Narratio fit **Brevis**?

I. Si semel unaquaeque res dicatur:

II. Si inde coeperimus rem exponere, unde ad iudicem pertinet:

III. Si nihil extra causam dixerimus:

IIII. Si reciderimus omnia, quibus sublatis nec cognitioni quidquam, nec utilitati detrahatur.

Ac multos decipit **imitatio brevitatis**, ut cum se breves putent esse, longissimi sint, v. g.,

> In portum veni, navim prospexi, quanti veheret interrogavi, de pretio conveni, conscendi, sublatae sunt anchorae, solvimus oram, provecti sumus.

Nihil horum dici celerius potest; sed sufficit dicere, *e portu navigavi.*

Et quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelligantur.

In hoc ponenda est brevitas, ut non minus, sed **ne plus dicatur**, quam oporteat.

Deinde vitanda illa Sallustiana (quamquam in ipso Sallustio virtutis locum obtinet) brevitas, et abruptum sermonis genus: quod otiosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transvolat, nec, dum repetatur, expectat. Media haec tenenda est via narrandi, quantum opus est.

Tum illud Horatii memento: *Dum brevis esse volo, obscurus fio.*

Denique hoc Quintiliani praeceptum adverte: *Non inornata debet esse brevitas.*

Qua ratione Narratio fit **Perspicua**?

I. Si verbis usitatis et propriis aperta sit.

II. Si ordo temporis et rei gestae series servetur.

III. Si adhibetur aliqua divisio, et partitio.

IIII. Si res non interrupte narretur.

V. Si ipsa etiam pronuntiatio in hoc accommodata sit, ut iudex, quae dicuntur, quam facillime accipiat.

Cicero, Catil. III., num. tertio, *orditur aperta narratione atque dilucida, rebus, personis, temporibus, locis distincta.*

Qua ratione Narratio fit **Suavis**?

I. Si habeat admirationes, expectationes, exitus inopinatos.

II. Si habeat interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, laetitias, cupiditates.

III. Deinde, suavior erit Narratio si non eodem tenore, sed modo breviore stylo, modo prolixiore, parva presse, magna subtiliter, atrocia invidiose, tristia miserabiliter, laeta iucunde efferantur; ut **varius sermo effugiat taedium**, et sine satietate delectet.

II. NARRATIONIS FIGURAE.

Quae in Narratione potissimum usurpantur Figurae?

I. **Hypotiposis**:

Caedebatur virgis in medio foro Messanae civis Romanus, cum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri inter dolores crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec: Civis Romanus sum.

Ipse inflammatus scelere et furore in forum venit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat.

II. **Suspensio**:

Quid deinde? quid censetis? Furtum fortasse aut praedam expectatis aliquam? Expectate facinus quam vultis improbum; vincam tamen expectationem omnium.

III. **Dialogismus**:

> Quaeso, inquit, Philodame, cur ad nos filiam tuam non intro vocari iubes? Tum ille ut aliquid responderet, negavit esse moris Graecorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres. Hic tum alius ex alia parte: enim verò ferendum hoc non est, vocetur mulier.

IIII. **Communicatio**:

> Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus, Verres, ad supplicium ducerere, quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum?

V. **Exclamatio**, et **Admiratio**: Ut pro Cluentio de Sassia illa matre, ubi post aliquam narrationem haec interserit ad motum:

> O mulieris scelus incredibile, et praeter hanc unam in omni vita inauditum! O libidinem effraenatam et indomitam! O audaciam singularem! Non timuisse sin minus vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales!

Ex his patent in Narratione reperiri etiam **Motus**; qui tamen plerumque sunt lenes et moderati, fiuntque quasi per digressionem.

CAPUT TERTIUM.

De Contentione.

QUID est **Contentio**? Est pars orationis in qua firmamenta causae afferuntur, dum quae contra nos sunt refellimus, et nostra confirmamus.

Contentio ex tribus constat, Propositione, Confirmatione, Confutatione.

I. PROPOSITIO, CONFIRMATIO.

Quid est **Propositio?** Est brevis summa totius orationis; habetque tres conditiones:

I. Ut sit **una,** ex illius enim unitate desumitur unitas orationis.

II. Ut **extendatur ad totum** id, quod in oratione tràctatur, hoc est, ut in illam, tamquam in metam, omnia argumenta colliment.

III. Ut sit **clara,** ut non modo intelligatur, sed nec possit non intelligi.

Alias a Quintiliano dicitur (in **Genere Iudiciali** scilicet), brevis status et totius causae comprehensio: habetque duas partes, Seiunctionem scilicet et Distributionem.

Seiunctio est oratio brevis declarans quid cum adversariis convenit, quid in controversia relinquitur.

Distributio est oratio proponens quibus de rebus dicturi sumus: vel est explicatio ordinis, quem sequi volumus per totam orationem.

Utraque debet esse clara et brevis, non fere plusquam tria capita complectens.

Exempla sunt:

> Intelligo, Iudices, tres accusationis partes fuisse: et earum unam in reprehensione vitae; alteram in contentione dignitatis; tertiam in criminibus ambitus esse versatam.

Cur igitur pacem nolo? Quia turpis est; quia periculosa; quia esse non potest. Quae tria dum explico, peto a vobis, etc.

Primum mihi videtur de genere belli; deinde de magnitudine; tum de imperatore deligendo dicendum.

Quid est **Confirmatio**? Est pars Contentionis, in qua rem a nobis propositam confirmamus.

Omnis autem Confirmatio consistit in Argumentis et Argumentationibus, quibus causae nostrae fidem, et auctoritatem, et firmamentum adiungimus.

II. CONFUTATIO.

Quid est **Confutatio**? Est pars orationis, qua contrarias adversariorum argumentationes dissolvimus.

Quis est **ordo** in Confutatione tenendus? Contrarius qui in Confirmatione. Nam primo loco infirma adversarii argumenta collocanda sunt, infirmissima ultimo, fortia in medio. Vel ordo is erit in refellendo, quem adversarius in obiiciendo tenuerit.

Quotuplex est modus seu industria Confutandi? Triplex: Negando, Redarguendo, Elevando.

NEGANDO. Quomodo confutamus **Negando**?

I. Si omnino rem allatam ab adversario negamus. Ita aperte Cicero pro Quinctio:

Negamus te bona Quinctii, Sexte Naevi, possedisse ex edicto Praetoris.

II. Si crimen ab eius, quem defendimus, persona et moribus alienum ostendimus:

Patrem occidit Sext. Roscius? Qui homo? Adolescentulus corruptus, et ab hominibus nequam inductus? Annos natus magis quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax, et saepe in caede versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis.

III. Si factum negamus ab adiunctis loci, temporis, etc.; si a consequentibus; si remotione causarum.

Saepe Cicero confutat hoc modo: nam ex negatione causae, praesertim finalis, negationis effectus colligitur. Hoc est, si possit ostendi nullum fuisse homini **propositum finem** aliquid faciendi, probabile est non fecisse.

REDARGUENDO. Quomodo confutamus **Redarguendo**?

I. Si dubium, aut fictum, aut falsum esse possimus dicere, quod adversarius sumpserit:

Exhaeredare pater filium cogitabat; mitto quaerere qua de causa, quaero qui scias.

II. Si non probabile affert adversarius. Ut pro Cluentio:

Iam vero illud, quam non probabile, quam inusitatum, iudices, quam novum, in pane datum venenum? Faciliusne potuit quam in poculo? Latentius potuit abditum aliqua in parte panis quam si totum colliquefactum in potione esset?

III. Si contraria, et pugnantia ab adversario dici ostendimus. Ut pro Roscio:

Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua abs re ipsa, atque a veritate. Quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis. Quod benevolentia fit, id odio factum criminaris. Quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplicii causa fecisse dicis.

IIII. Si contemnimus crimina leviter ab adversario obiecta. Ut pro eodem Roscio:

> Odium igitur acerrimum patris in filium ex hoc, opinor, ostenditur, Eruci, quod hunc ruri esse patiebatur. Numquid est aliud? Imo vero, inquit, est: Nam istum exhaeredare in animo habebat. Audio: nunc dicis aliquid, quod ad rem pertineat: nam illa, opinor, tu quoque concedis levia esse atque inepta, convivia cum patre non inibat, etc.

Denique concludit:

> Quid mihi ad defendendum dedisti, bone accusator, etc.

Dissolvitque reliqua argumenta.

Certe praeclara est haec confutationis forma qua Cicero Erucium variis modis excutit, urget, et contemnit.

V. Si crimen in adversarios detorqueamus, et suis ipsos (quod Ciceroni frequentissimum est) argumentationibus iugulemus.

Ita rursus Cicero suum Erucium conficit dum probabilius esse ostendit istos sicarios, noctu qui Romae Sex. Roscium occiderunt, esse adversarios:

> Quid est ergo, quo tandem accusator inopia argumentorum confugerit?

VI. Si interrogando, increpando, concedendo, indignando, simulando irridemus adversarium: tum enim victores videmur, modo tamen absque arrogantia et immodestia.

Et vero potentissimus est ad deprimendos adversarios, et concitandos pro nostra causa affectus, risus. Unde in causa Muraenae Cicero nihil aeque videtur oppo-

suisse Catonis, et Sulpicii, maximorum virorum, auctoritati, quam laetissimam illam suam facete dicendi festivitatem, sicque omne iudicium solutum est risu; ut Cato, quamvis natura, et institutione, ipsa quoque accusatoris persona, quam sustinebat, horridior, cum tamen risum tenere nequiret, feratur dixisse: *Dii boni, quam ridiculum consulem habemus!*

Praeterea satis constat, non alia re, quam iocorum opportunitate, in manifestissimis criminibus L. Flaccum severitati iudicum a Cicerone esse ereptum: perpetuo enim risu ac facetiis in testes Asiaticos Romanosque cavillatur. Adeo ut Quintilianus dixerit Ciceronem in iocis modum non tenuisse, Demostheni facultatem defuisse.

Elevando. Quomodo confutamus **Elevando**? Quando res, quam adversarius sumpserit, negari non potest, aut quando infirma est nostrae causae ratio, duos assignat Agricola elevandi, seu, ut ipse loquitur, elabendi modos:

I. Regerendo aliquid in Personam adversarii.

II. Regerendo in Rem ipsam.

In Rem regerimus, cum **rem parem** aliquam ei, quae nobis obiicitur, **reponimus**; ut quantum nos urget adversarius, tantum videamur nos eum e diverso eo quod referimus, urgere.

Quale est pro Caelio, cui cum objecta esset luxuria major, quam ut eam defendere auderet Cicero; apertior, quam ut posset eam negare: molliit quidem aures quantum potuit Orator; et partim temporum magis ea vitia dixit, quam hominis; partim contendit aliquid esse concedendum aetati.

Tum (quod huius loci proprium est) velut remedium invidiae opposuit spem futurae industriae et probitatis in aetate ventura, ex actionibus laboribusque, quos Caelius iam suscipiebat, sustinebatque.

In Personam regerimus, cum, dimittentes Rem, ostendimus, qualiscumque sit, non **convenire tamen adversarii personae** obiicere eam, neque recte haec ab eo dici.

Cuiusmodi est pro Ligario, quod Tubero, accusator Ligarii, in eadem causa fuerit, cuius Ligarium accusabat.

Simile est in Sallustium :

Ecquid te tui piget, homo levissime, cum ea culpas, quae in historiis mihi gloriae ducis?

Qui mihi ausus sis eloquentiam ut vitium obiicere, cuius semper nocens eguisti patrocinio ?

Denique est Confutatio, quam INVERSIONEM et ABSOLUTIONEM vocant, cum edocemus argumenta, vel causam *contra* nos allatam, *pro* nobis facere.

Cuius est elegans exemplum apud Caesarem, lib. VII.

Vercingetorix, cum ad suos rediisset, proditionis insimulatus :

I. Quod castra propius Romanos movisset.

II. Quod cum omni equitatu discessisset.

III. Quod sine imperio tantas copias reliquisset.

IIII. Quod ejus discessu Romani tanta opportunitate et celeritate venissent. Non haec fortuito aut sine consilio accidere potuisse. Regnum illum Galliae malle Caesaris concessu, quam ipsorum habere beneficio :

Ad haec respondit :

I. Quod castra movisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus; quod propius Romanos accessisset persuasum loci opportunitate, qui seipsum munitione defenderet.

II. Equitum operam neque in loco palustri desiderari debuisse, et illic fuisse utilem quo sint profecti.

III. Summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur.

IIII. Romani si casu intervenerint, fortunae; si alicuius iudicio vocati, huic habendam gratiam, quod paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, et virtutem despicere potuerint.

CAPUT QUARTUM.

De Peroratione.

STRENUI ac diligentis Oratoris est, nihil in ultima hac parte negligere, sed illam studiosius excolere; quod quae tunc dicuntur mentibus auditorum adhaerescant, et res plerumque ab exitu et fine probentur.

Deinde cum Peroratio a nonnullis motuum sedes dicatur, videanturque omnes Affectus huc referri (nam aliae quoque partes Affectus recipiunt, sed breviores, ut ex his plurima sint reservanda) hic, si usquam, totos eloquentiae fontes aperire licet, et omnes animorum motus adhibere.

Hac in parte Cicero, oratorum princeps, excelluit.

Quid est **Peroratio**? Artificiosus orationis exitus; sive est extrema pars orationis, in qua id, quod tota oratione expetebat Orator, maiori vehementia evincere et obtinere contendit.

Quot partibus constat Peroratio? Tribus: Enumeratione, Amplificatione, Affectu.

Quomodo fit **Enumeratione**? Cum ea quae per totam orationem varie sunt sparsa colligimus, et **uno velut aspectu** ponimus ob oculos per Anacephalaeosim, seu Recapitulationem, quae est rerum fuse dictarum brevis et summa, et artificiosa repetitio. Cicero pro lege Manilia:

> Quare cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissime sit administrandum; et cum ei Imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortitudo: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum bonum, quod a Diis immortalibus oblatum et datum est, in Rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?

Saepe etiam optima est illa Enumeratio, quae non simpliciter fit; sed figurate, vel per Apostrophem, vel Prosopopoeiam, Interrogationem, Praeteritionem, etc.

Potest Enumeratio praecedere Amplificationem, vel subsequi, vel etiam ei permisceri.

Denique Enumeratione utendum, quando, causa multis argumentis deducta, **memoriae auditorum diffidimus**; ac tum praecipua tantum argumenta cum ornatu et varietate, servato fere ordine Confirmationis, repetimus.

Quomodo fit Amplificatione et Affectu? Si ea quae de amplificatione et affectu diximus, accurate observentur. Praesertim hic valent Apostrophae, Exclamationes, Prosopopoeiae, Commiserationes; nam his

Figuris, et maximis Affectibus, Amplificationibusque omnes Ciceronis perorationes sunt plenae.

CAPUT QUINTUM.

De Artificio componendae Orationis.

QUOT rebus constat **Artificium** componendae Orationis? Tribus: Exordio, Contentione, Peroratione. Nam Narratio (ut diximus) non semper adhibetur, nisi in genere Iudiciali.

Quodnam est artificium **Exordii**?

I. Praemittatur ab Oratore Exordium (quod postremo loco aliqui dicunt oportere fieri) ex visceribus causae:

II. Contineat exordium prima semina Argumentationum, Amplificationum, Affectuum, qui reliqua oratione tractantur.

Quodnam est artificium **Contentionis**?

I. Primum sumenda est brevis et clara quaestio, seu propositio, vel in genere **Demonstrativo**, vel **Deliberativo**, vel **Iudiciali.**

II. Deinde, seligenda e locis oratoriis duo triave argumenta praecipua, quibus et proposita quaestio niti, et in quae, quasi in suas partes, oratio distribui possit.

III. Tum accedens Argumentatio vel tripartita, vel quinquepartita, vel Enthymema, vel Inductio explicabit atque efferet argumenta.

IIII. Singulas autem Argumentationis partes cum Amplificationes rerum ac verborum exornare, tum aptae Transitiones colligare debent.

V. Postremo trahuntur Affectus, vel Orator digreditur, aut confutat, re confirmata et amplificata.

Quodnam est artificium **Perorationis**?

I. Peroratio omnia per orationem sparsa vehementius colligit:

II. Argumentationes strictim ac sapienti quadam confusione recenset: eas rursus amplificat:

III. Inchoatos affectus resumit, adauget, et ad summum perducit:

IIII. Nonnunquam novo Argumento, aut Argumentatione, tamquam forti telo ad finem reservato, auditorem vincit.

Unde hoc Artificium componendae orationis confirmari potest? Ex ipsis Ciceronis orationibus. Tullius enim,

I. Primum exorditur ab adiunctis, aut ab aliis visceribus causae:

II. Deinde proponit breviter, et clare:

III. Tum distribuit orationem in duo triave argumenta praecipua:

IIII. Haec argumentationibus tractat:

V. Ipsas argumentationum partes amplificat, trahitque affectus:

VI. Perorat denique.

LIBER TERTIUS

DE

TERTIA PARTE RHETORICAE

SEU DE ELOCUTIONE.

HAEC est propria Oratoris pars, a qua et Rhetor, et Eloquens, et maxime Orator Oratore praestantior dicitur.

Sine Elocutione supervacua sunt inventio, ac dispositio; et similia gladio condito, atque intra vaginam haerenti.

Ideo Cicero inventionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam Oratoris.

In hac igitur parte omne studium, et exercitatio, et imitatio, et aetas ponenda est.

Quid est Elocutio? Est idoneorum verborum, ac sententiarum ad res inventas et dispositas accommodatio.

Quot sunt virtutes Elocutionis? Quatuor: Latinitas, Perspicuitas (de quibus vide Grammaticae praecepta), Ornatus, Suavitas.

In quo situs est Ornatus Elocutionis? In Tropis et Figuris.

In quo sita est Suavitas Elocutionis? **In Oratorio Numero,** qui pedibus constat; et **maxime in Periodo,** cuius partes sunt Incisa, et Membra.

CAPUT PRIMUM.

De Tropis in uno verbo.

QUID est Tropus? Est verbi vel sermonis a propria significatione in aliam **cum virtute** mutatio. Ut cum dicimus *laetas segetes,* verbum *laetus* a propria significatione, qua laetos homines dicimus, ad segetes cum virtute transfertur.

Quotuplex est Tropus? Duplex: alter in uno verbo, et alter in pluribus, seu in oratione.

Quot sunt Tropi in **uno verbo**? Sex: METAPHORA, SYNECDOCHE, METONYMIA, ANTONOMASIA, CATACHRESIS, METALEPSIS.

I. METAPHORA.

Quid est **Metaphora,** latine Translatio? Est cum nomen, aut verbum, quod proprie rem aliquam significat, assumitur ad rem aliam similem significandam. Ut, cum nomen *vulpes,* quod proprie bestiam significat, assumitur ad significandum *hominem fraudulentum,* cum quo ipsa vulpes habet similitudinem.

Quotuplici ex causa fit Metaphora? Triplici:

I. **Ob necessitatem,** cum proprium verbum deest rei significandae: Sic *Gemmare vites, Luxuriam esse in herbis, Hominem esse durum, aut asperum,* ex necessi-

tate dicitur, quia non est proprium his affectionibus nomen.

II. **Ob maiorem significandi vim**: nam *Incensum ira, Inflammatum cupiditate, Errore lapsum,* significantius dicimus, quam *Commotum,* quam *Cupidum,* quam *Errantem.*

III. **Ob decentiam et ornatum**: quo modo *Lumen ingenii* pro *acuto, Flumen eloquentiae* pro *diserto Oratore* dicimus.

Quotuplex est vis Metaphorae? Quadruplex:

I. Cum verbum uni animato proprium alteri quoque animato tribuitur. Ut, si dicas *hominem latrare:* Livius enim Scipionem a Catone allatrari solitum refert.

II. Cum verbum uni inanimato proprium alteri quoque inanimato tribuitur. Ut, *Concentu virtutum nihil suavius.*

III. Cum verbum uni inanimato proprium alteri animato tribuitur. Ut, *Duo fulmina belli, Scipiades.*

IV. Cum verbum uni animato proprium alteri inanimato tribuitur. Ut, *Regina florum, rosa. Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.*

Quare delectantur homines Metaphora? Quia placet omnibus similitudo: Metaphora autem est similitudo ad unum verbum contracta.

Quodnam intercedit discrimen inter Metaphoram et Similitudinem? Est haec differentia inter Metaphoram, et similitudinem, quod in similitudine ponitur dictio, quae vim habeat comparandi: dicimus enim, *Homo iratus est* sicut *leo.* In Metaphora autem, res,

cum qua aliud comparatur, pro re ipsa ponitur: ut, *Homo iratus est leo.*

Quae sunt vitia Metaphorae?

Vitiosa est metaphora:

I. **Si nimia sit dissimilitudo**: qualis est inter *fornicem et caelum*, quod sphaericum est. Ne igitur usurpa illud Ennii: *Caeli ingentes fornices.*

II. **Si a longe similitudo ducatur**: Ut, *Charybdis bonorum*, pro voragine.

III. Si translatio sit **humilis**: Ut, *Saxeae mundi verrucae,* pro rupibus: Vel maior quam res postulat: ut, *Tempestas commessationis,* pro tumultu: Vel minor: *Iracundiae calor,* pro ardore.

IV. **Si nimium frequens** sit Metaphorae usus.

V. Si quae ad Poetas magis pertinent, in solutam orationem adducantur, hoc est, si **nimium sit sublimis et audax** Metaphora, v. g., cum rebus inanimatis sensum et animos damus: qualis est illa Virgilii:

> Pontem indignatus Araxes:

aut Ciceronis pro Ligario:

> Quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? Quis sensus erat armorum tuorum?

Sed hae Metaphorae molliri debent formulis, *Vt ita dicam, Si fas est dicere:* vel particulis, *Quasi, Quodammodo.*

Caeterum nullus est Tropus florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis adferat Orationi, quam Metaphora.

II. SYNECDOCHE.

Quid est **Synecdoche**? Est Tropus in quo

I. Sumitur pars pro toto. Ut, *Puppis* pro navi, *Mucro* pro ense.

II. Totum pro parte. Ut, *Fontemque ignemque ferebant*, pro, aquam et carbones.

III. Unum pro pluribus. Ut, *Hostis* habet muros, *Romanus* praelio victor.

IIII. Plures pro uno. Ut, Populo *imposuimus et oratores visi sumus;* cum de se Cicero tantum loqueretur.

V. Species pro genere. Ut, Dentesque *Sabellicus* exacuit sus, pro quovis sue.

VI. Genus pro specie. Ut, *Ales*, pro aquila. *Interfector*, pro parricida.

VII. Materia ex qua res facta est pro re ipsa. Ut, *Ferrum*, pro gladio; *pinus*, pro navi; *argentum*, pro patera.

VIII. Antecedentia pro consequentibus. Ut, *Vixit*, pro, mortuus est. *Fuimus Troes*, pro, periit Troia.

Translatio, inquit Quintilianus ad movendos animos, et res pene sub oculos subiiciendas, reperta est; et Synecdoche ad locupletandum sermonem pertinet.

III. METONYMIA.

Quid est **Metonymia**, seu Hypallage? Est Tropus in quo

I. Causae pro effectis sumuntur, sive inventor, aut alicuius rei auctor pro re inventa. Ut, *Dona laboratae*

Cereris, quae frumenti inventrix est, pro frumento in panem redacto. *Legi Platonem*, pro eius operibus.

II. Effecta pro causis. Ut, *Scelus et sacrilegium deprehensum est*, pro scelerato et sacrilego.

III. Continens pro re contenta. Sic bene *moratae* urbes dicuntur. Sic saeculum *felix*. Sic *Roma*, pro Romanis, *Athenae*, pro Atheniensibus.

> Ut omittam illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est, et perfecta.

IIII. Possessor pro re possessa, ut dux pro exercitu. Iam proximus ardet *Ucalegon*, pro Ucalegontis domo. Ab *Annibale* apud Cannas caesa sexaginta millia dicimus, pro, ab eius copiis.

V. Signum pro re signata. Ut, *Oliva*, pro pace *Fasces usurpantur*, pro magistratu.

IIII. ANTONOMASIA, CATACHRESIS, METALEPSIS.

Quid est **Antonomasia**? Est Tropus, in quo pro vero nomine rei significatae aliquid ponitur. Ut, *Eversor Carthaginis*, pro Scipione : *Romanae eloquentiae princeps*, pro Cicerone.

Huc referri solet EPITHETON.

Quomodo differt Epitheton ab Antonomasia? Differt Epitheton ab Antonomasia, quod non sit tropus: nam non ponitur pro nomine proprio, sed nomini proprio apponitur. Ut, cum dicitur, *Scipio fuit eversor Carthaginis.*

Quae est virtus Epithetorum.

Epitheton tum est egregium, I. Cum addit ad rem significatam: ut, Scelus *execrandum*, Vinum *suavissimum.* II. Cum est translatum, seu Metaphoricum: ut, Cupiditas *effraenata*, *Tristis* senectus.

Quae cautio adhibenda est in epithetorum usu?

Moderatus debet esse Epithetorum usus, ne, si parcus sit, oratio iaceat, sine appositis nuda, et velut incompta; si creber, abundet, et velut ornaretur multis, longa et impedita. Illis et frequentius et liberius Poetae utuntur.

Quid est **Catachresis**? Est abusio vocis: nempe quando vocabulo alieno perinde ac proprio utimur, vel necessitatis causa, vel de industria. Sic abutimur hac voce *Parricida*, quae proprie patris interfectorem significat, pro eo qui matrem aut fratrem interfecit; quia Matricida et Fratricida non satis latine dicitur. Sic Poeta de industria etiam dixit: *Equum* divina Palladis arte *aedificant: Equitare in arundine longa.*

Quid est **Metalepsis**, seu Transumptio? Est cum per unum verbum gradatim ad aliquid intelligendum acceditur. Ut, cum Poetae dicunt,

> Post aliquot mea regna videns mirabor *aristas*,

id est post aliquot *annos*: nam ex aristis spicas et segetes, ex segetibus aestates, et ex aestatibus annos intelligimus.

Apud Oratores hic Tropus parcissime usurpatur.

CAPUT SECUNDUM.

De Tropis in pluribus verbis, seu in Oratione.

Quot sunt Tropi in pluribus verbis, seu in oratione? Tres: Allegoria, Hyperbole, Ironia.

I. ALLEGORIA.

Quid est Allegoria? Est plurium verborum continuata quaedam Metaphora: quoties aliud verbis dicitur, aliud sensu intelligitur. Nam similitudo seu Metaphora fit uno tantum verbo. Ut *Navis,* pro Republica, *Mars*, pro bello, *Fluctus*, pro seditionibus, *Portus,* pro pace. Allegoria autem fit pluribus verbis: ut Horatius de Republica, lib I., ode XIV.

O Navis, referent in mare te novi
Fluctus: O quid agis? fortiter occupa
Portum, etc.

Qua ratione Allegoria non fit obscura? Si verbis propriis et apertis sit permixta: Ut,

> Caeteras tempestates et procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper Miloni putavi esse fugiendas:

ubi verbum illud proprium *concionum* rem aperit.

Quaenam est praestantissima Allegoria? Quae similitudinis et translationis gratia permixta est. Ut,

> Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tamque varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes et quantos aestus habet ratio comitiorum?

Hic vides comitia per similitudinem freto et Euripo **comparari**: perturbationes de comitiorum strepitu ac negotiis **translative** dici.

Quid in Allegoria maxime advertendum? **Ut quo genere coeperis translationis, eodem finias**: unde male diceretur, Per hostes *invidiae incendio deflagravi*, ac demum eius *fluctibus demersus sum*, pro, *eius flammis absumptus.*

Quae sunt species Allegoriae? Aenigma et Adagium.

Quid est Aenigma? Est obscurior Allegoria, nimirum occulta et implexa rerum similitudine. Ut,

> Est unus genitor, cuius sunt pignora bis sex:
> His quoque triginta natae, sed dispare forma:
> Aspectu hinc niveo, nigris et vultibus inde:
> Sunt immortales omnes, moriuntur et omnes:

De Anno, qui duodecim mensibus constat, quorum quilibet triginta diebus luce et nocte distinctis completur. Sed haec Oratores non usurpant.

Quid est **Adagium**? Est dictum celebre, et scita quadam novitate insigne. Ut, *Cribrum pertusum* pro homine oblivioso: *mali corvi malum ovum:* id est, mali parentis malus filius.

II. HYPERBOLE, IRONIA.

Quid est **Hyperbole**, latine Superiectio? Est Tropus, in quo, vel augendo, vel minuendo, significamus id quod non est absolute verum:

Augendo quidem: ut, *Fulminis ocior alis,* pro, celer-

rimus: minuendo vero: *Vix ossibus haeret*, pro, est admodum macilentus.

Debet tamen Hyperbole esse intra modum, aliquando etiam verbis mollienda. Ita Cicero post reditum in Senatu:

> Omnes Metellos, praestantissimos cives, oratione Servilii **pene** ab Acheronte excitatos ait.

Caeterum insignis est illa eiusdem Ciceronis in Antonium Hyperbole:

> Quae Charybdis tam vorax, (Charybdin dico, quae si fuit, fuit animal vivum)—Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res tam dissipatas, tam distantibus locis positas absorbere potuisse.

Ex quo patet Hyperbolem adhiberi, vel ut aliquid augeatur, vel minuatur, vel ad laudem, vel ad vituperium.

Quid est **Ironia**? Est Tropus, qui aliter Illusio vocatur, et contrarium indicat iis verbis, ex quibus conflatur.

Fit uno vel pluribus verbis. Fit uno per antiphrasim; ut, *Ulysses*, pro incauto, *Gigas* pro nano, *Urbanus* pro rustico.

Fit pluribus verbis (hic est Tropus sermonis.)

Vel simpliciter **per contemptum**: ut Cicero in Catilinam:

> O bellum magnopere pertimescendum, etc.

Et in Antonium:

> Tu, homo sapiens et diserte, quid dicis?
> O praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum?

Vel **per sarcasmum** (quae est irrisio amara et hostilis) ut pro Caelio:

> Quid facerem vehementius, nisi mihi intercederent inimicitiae cum istius mulieris viro, fratrem volui dicere: semper hic erro.

Vel **per scomma** (quod est tecta mordacitas) ut pro Roscio Amerino:

> Quaeso, Eruci, ut hoc in bonam partem accipias: non enim exprobrandi causa, sed commonendi gratia dicam. Si tibi fortuna non dedit, ut patre certo nascerere, ex quo intelligere posses, qui animus patrius in liberos esset: at natura certe dedit ut humanitatis non parum haberes.

Vel **per iocum** facetum et urbanum. Quo modo ridetur Caepasii oratio, pro Cluentio: Item negotiatio Deciani, eiusque testimonium, pro Flacco: Stoici Catonis asperitas ac doctrina, pro Muraena.

CAPUT TERTIUM.

De Figuris verborum.

QUID est **Figura**? Est conformatio quaedam verborum ac sententiarum **a communi ratione loquendi remota.**

Quomodo differt Figura a Tropo?

Differt Figura a Tropo, quod **Figura constare possit ex propriis verbis,** Tropus vero non.

Quotuplex est Figura? Duplex: altera Verborum, et altera Sententiarum.

Quot sunt Figurae Verborum? Plures; fiuntque tribus praesertim modis. I. Per Adiectionem. II. Per Detractionem. III. Per Similitudinem.

Octo Figurae fiunt per adiectionem:

Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Traductio, Synonimia, Polysyndeton, Gradatio.

Quatuor fiunt per detractionem:

Dissolutio, Adiunctio, Synecdoche, Synoeceosis.

Octo fiunt per similitudinem vocum:

Paronomasia seu Annominatio, Similiter cadens, Similiter desinens, Isocolon seu Compar, Antitheton seu Contrapositum, Commutatio, Correctio, Dubitatio.

I. FIGURAE PER ADIECTIONEM.

Quid est **Repetitio**? Est Figura, in qua ab eodem verbo saepius incipit Oratio:

> Nihil te nocturnum praesidium palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?

Quid est **Conversio**? Est Figura, repetitioni contraria, in qua saepius eodem verbo finitur oratio:

> Doletis tres exercitus populi Romani interfectos? Interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? Eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas huius ordinis afflicta est? Afflixit Antonius.

Quid est **Complexio**? Est Figura repetitione simul et conversione constans:

Qui sunt, qui faedera ruperunt? Carthaginienses. Qui sunt qui crudele bellum in Italia gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt qui Italiam deformaverunt? Carthaginienses. Qui sunt qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses.

Quae est virtus Complexionis?

Haec Figura, et praecedentes duae, habent vim urgendi, et motus concitandi virtutem etiam, et vitium amplificandi, nam acriter et instanter fiunt.

Quid est Conduplicatio? Est eiusdem verbi, aut plurium, geminatio:

Vel initio orationis:

Vivis, et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.

Vel in fine:

Vidimus tuam victoriam praeliorum exitu terminatam, gladium vagina in urbe vacuum non vidimus.

Vel in medio:

Etiam audes horum in conspectum venire, proditor patriae? Proditor inquam, patriae, venire audes in horum conspectum?

Vel aliquo interiecto:

Bona (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo haeret dolor) bona Cn. Pompeii acerbissimae voci subiecta praeconis.

Vel totam sententiam repetendo:

Quid Cleomenes facere potuit (non enim possum quemquam insimulare falso) Quid, inquam, Cleomenes magnopere facere potuit?

Usurpatur Conduplicatio, vel ut oratio sit vehementior, vel ut sit suavior.

Quid est **Traductio**? Est eiusdem verbi casibus, aut generibus, aut modis, aut temporibus paululum immutatis repetitio. Ut pro Archia poeta:

Pleni sunt omnes libri, plenae sapientium voces, plena exemplorum vetustas.

Quid est **Synonymia**? Est coacervatio multorum verborum idem significantium:

Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, patent portae, proficiscere.

Abiit, excessit, evasit, erupit.

Quid Cavendum in Synonymia?

Haec Figura habet gravitatem, et acrimoniam. Cavendum tamen ne verbis et sensibus idem prorsus significantibus temere et pueriliter fiat.

Quid est **Polysyndeton**? Est Figura coniunctionibus abundans:

Iustitia, et fortitudine, et temperantia, et prudentia, et religione, et caeterarum virtutum laude floruit.

Quid est **Gradatio, seu Climax**? Est Figura, quae non prius ad consequens verbum descendit, quam aliquod praecedens repetat, et per illud, quasi per gradum, procedat:

In urbe luxuries creatur; ex luxuria existat avaritia

necesse est; ex avaritia erumpat audacia; inde omnia scelera ac maleficia gignuntur.

Haec Figura apertiorem habet artem, magis et affectatam; ideoque esse rarior debet: usurpatur tamen ad venustatem, et ad vim addendam orationi.

II. FIGURAE PER DETRACTIONEM.

Quid est **Dissolutio?** Est Figura, qua demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur:

Sit in eius tutela Gallia, cuius virtuti, fidei, felicitati commendata est.

Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Apta est, ut vides, haec Figura, non in singulis modo verbis, sed sententiis etiam; habetque, uti Polysyndeton, acrimoniam et vim velut saepius erumpentis affectus.

Quid est **Adiunctio?** Est Figura, qua unum ad verbum, quod primum aut postremum collocatur, plures sententiae, referuntur, quarum unaquaeque desideraret illud, si sola poneretur:

Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.

Nec enim is es, Catilina, ut te aut pudor unquam a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore avocarit.

Huc referri solet DISIUNCTIO: non quod fiat per detractionem, sed quia est Figura adiectioni opposita,

qua singulis brevibus sententiis singula subiiciuntur verba, cum unum omnibus sufficere posset. Ut, pro Archia:

> Me autem quid pudeat, iudices, qui tot annos ita vivo, ut a studiis nullo me unquam tempore aut commodum, aut otium abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit.
>
> Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vindicant, Salaminii repetunt, Smyrnaei vero esse suum confirmant.

Quid est **Synecdoche**, in quantum **Figura** est? Est reticentia unius verbi, quod ex aliis facile intelligitur:

> Vix e domo discesserat, moerere servi, lugere filii, coniux misera lamentari.

facile subintelligitur *coepit*, vel *coeperunt.*

> Sermo nullus, nisi de te,

supple, *factus est.*

Quid est **Synoeceosis**? Est Figura, quae duas diversas coniungit unico verbo, subaudito eodem, vel aequivalente in ea parte, in qua non ponitur:

> Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet,

supple, *illi deest.*

III. FIGURAE PER SIMILITUDINEM.

Quid est **Paronomasia**, seu **Annominatio**? Est Figura, qua paululum immutata verba atque deflexa in oratione ponuntur.

Sive Paronomasia est, cum vox alia **pene similis dissimili sensu** subiungitur, et mutatione litterae quaeritur venustas, quae delectet, aut pungat.

Haec Figura, levis alioqui, sententiarum pondere implenda est. Fit quatuor modis:

I. **Adiectione** litterarum, aut syllabarum:

In calamitosa fama, quasi in perniciosa flamma, emit morte immortalitatem.

II. Earum **detractione**:

Amore fecit, non more.
Non exigo ut immoriaris legationi, sed immorare.

III. Earumdem **commutatione** in compositis:

Oportet iuvenilem impetum reprimi, non opprimi.
Ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur.

IIII. Translatione, seu **inversione** unius litterae vel in primis syllabis, vel in mediis, vel in extremis:

Parvo est animo, ne dicam pravo.
Oportet deligere quem velis diligere.
Ex aratore Orator factus est.

Quid est **Similiter Cadens**? Est Figura, qua in eosdem casus nomina, et in eadem tempora cadunt verba; seu initio, seu in fine, aut medio:

Ac primum quanta innocentia debent esse Imperatores? Quanta deinde omnibus in rebus temperantia? Quanto ingenio? Quanta humanitate?

Hunc ego non diligam? Non admirer? Non omni ratione defendendum putem?

Quid est **Similiter Desinens**? Est Figura, in qua exitus sono sunt similes: Cicero in Verrem:

> Cum fama spoliarit, cum tot homines innocentes morte, cruciatu, cruce affecerit, cum praedonum duces accepta pecunia dimiserit.

Quid est **Compar, seu Isocolon**? Est Figura qua orationis membra constant fere pari numero syllabarum:

> Tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, Cn. Pompeius extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.

Quid est **Antitheton,** seu Contrapositum? Est Figura, qua Vel singula singulis opponuntur:

> Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.
>
> Cedam inermis armatis, innocens nocentibus, privatus furibundo magistratui.

Vel bina binis opponuntur:

> Non nostri ingenii, vestri auxilii est.
> Est haec non scripta, sed nata lex.

Vel multa multis opponuntur:

> Quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus.

Haec Figura delectat, sed sine affectatione, ut, cum in acres incidit sensus, innata videatur esse, non accersita.

Quid est **Commutatio**? Est Figura, qua duae sententiae inter se discrepantes ita afferuntur, ut a priore posterior contraria priori proficiscatur.

Non ut edam vivo, sed ut vivam edo.

Ut et sine invidia culpa plectatur, et sine culpa invidia ponatur.

Vivit Christianus ut aliquando moriturus; moritur, ut semper victurus.

De Correctione et Dubitatione agemus in sequenti capite.

CAPUT QUARTUM.

De Figuris Sententiarum.

Hic maxime Elocutio sita est. Igitur hae figurae accuratioribus exemplis illustrandae sunt, quarum forma mentes adolescentum imbuantur.

Quot sunt Figurae Sententiarum ? Viginti quinque :

Interrogatio, Responsio, Subiectio, Occupatio, Correctio,

Dubitatio, Communicatio, Prosopopaeia, Apostrophe, Hypotyposis,

Aposiopesis, Ethopaeia, Emphasis, Sustentatio, Praetermissio,

Licentia, Concessio, Interruptio, Ironia, Distributio,

Permissio, Deprecatio, Execratio, Epiphonema, Exclamatio.

Harum, ut videbimus, Figurarum aliae docent, aliae delectant, aliae flectunt.

Docent praesertim Occupatio, Subiectio, Communicatio, Concessio, Sustentatio, Correctio, Praetermissio, Distributio.

Delectant Ethopaeia, Hypotyposis, Prosopopaeia, Apostrophe.

Movent Exclamatio, Deprecatio, Execratio, Licentia, Dubitatio, Interrogatio, Ironia, Emphasis, Epiphonema.

I. INTERROGATIO, RESPONSIO.

Quid est **Interrogatio?** Est Figura, quae **rem dubiam non quaerit,** sed in laudationibus ac vituperiis, aliisque motibus exprimendis adhibetur.

Fit decem modis:

I. **Instando:**

> Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Patere tua consilia non sentis?

et totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quam si diceretur, diu abuteris patientia nostra, patent tua consilia.

II. Interrogando de eo, **quod negari non potest:**

> An dices hominem non esse a te interemptum, quem palam, et in ipsa civitatis luce occidisti?

III. Quaerendo de eo, **cui respondere sit difficile:**

> Centumne pedites prope inermes mille cataphractis militibus obstitissent? Quo tandem modo? Qua spe utilitatis? Qua ratione prudentiae?

IIII. **Iocando et deridendo:**

> Exhaeredare filium voluit, quam ob causam? nescio. Exhaeredavitne? non. Quis prohibuit? cogitabat. Cogitabat? cui dixit? nemini.

V. **Invidiam alicui accersendo:**

Quid dicam, Consules? hoccine ut ego apellem nomine eversores huius imperii? proditores vestrae dignitatis? hostes bonorum omnium?

VI. **Miserationem excitando?**

Heu quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt accipere.

VII. **Admirationem movendo:**

Quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames!

VIII. Indignationem concitando:

Iacet auctoritas mea perfidia et artibus et dolis afflicta, et me quispiam modo ut ducem vereretur ac principem?

VIIII. Acrius imperando.

X. Seipsum alloquendo.

Ex quibus vides **acerrimam** esse hanc Figuram, et summis Oratoribus familiarem.

Quid est **Responsio**? Est Figura qua unum interroganti, **aliud quod utilius est**, respondetur:

Vel ad rem augendam:

Rogatus testis, an ab reo vapulasset? Et innocens, inquit.

Vel ad rem minuendam.

An hominem occidit? Latronem et parricidam.

II. SUBIECTIO.

Quid est **Subiectio**? Est Figura qua Orator vel interrogat seipsum, et respondet sibi, vel cum alium

interrogavit, non expectat eius responsum, sed aliquid de suo addit:

> Domus tibi deerat! ad habebas. Pecunia superabat! at egebas.

Adverte perfectam illam esse Subiectionem, quae tribus constat: Propositione, Enumeratione seu Remotione, Conclusione: ut pro Roscio Amerino:

> Rursum igitur eodem revertamur, et quaeramus quae tanta vitia fuerint in unico filio, quare is patri displiceret. At perspicuum est nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa, quem procrearat? At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum est, si neque amens pater, neque perditus filius fuerit; neque odii causam patri, neque sceleris filio fuisse.

Haec Figura plena est exornationis, usurpaturque ad amplificationem vel in laude, vel in vituperio, aut cum aliquid urgemus, suademus, aut dissuademus: denique cum docemus, aut refellimus.

III. OCCUPATIO SEU PROLEPSIS.

Quid est **Occupatio**, seu Prolepsis? Est Figura, qua id occupat Orator, quod ab adversario potest obiici.

> Video ubi se iactaturus sit Hortensius. Belli pericula, tempora reipublicae, imperatorum penuriam commemorabit. Tum deprecabitur a vobis, tum etiam pro suo iure contendet, ne patiamini talem imperatorem Siculorum testimoniis populo Romano eripi, neve obteri laudem imperatoriam criminibus avaritiae velitis.

Haec Figura non tantum in refutationibus et probationibus, sed etiam in exordiis usurpatur.

Praeterea sunt, inquit Quintilianus, diversae species Occupationis:

Est enim quaedam **Praemunitio**:

Qualis Ciceronis contra Q. Caecilium, quod ad accusandum descendat, qui semper defenderit.

Est quaedam **Confessio**,

Ut, pro Rabirio Posthumo, quem sua sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit.

Est quaedam **Praedictio**: ut,

Dicam enim non augendi criminis gratia.

Est quaedam **Emendatio**: ut,

Rogo ignoscatis mihi, si longius sum evectus.

Est frequentissima **Praeparatio**:

Cum pluribus vel quare facturi quid sumus, vel quare fecerimus, dici solet.

Est item **Praesumptio**: ut,

Quamquam illa non poena, sed prohibitio sceleris fuit.

Est **Reprehensio**: ut,

Cives, cives, inquam, si hoc eos appellari nomine fas est.

IIII. CORRECTIO, DUBITATIO.

Quid est **Correctio**? Est Figura, quae dictam sententiam alia magis idonea corrigit. Ut pro Deiotaro:

Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? Quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, et prudentia, quam fide et religione vitae defendendum puto.

Alia est correctio verborum, quae tollit verbum, quod dictum est, et pro eo magis idoneum reponit:

Ego semper omni officio, ac potius pietate, patrem colui. Stuporem hominis, ne dicam pecudis, attendite.

Quid est **Dubitatio**? Est Figura, in qua Orator quaerit, quid potissimum ex pluribus agere debeat, et singula quodammodo refellit:

Quid agam, iudices? Si taceo, existimabitis me reum. Si loquor, mendacem esse putabitis.

Haec Figura usurpatur, cum, ut res exaggeretur, suspensus auditorum animus teneri debet.

V. COMMUNICATIO, PROSOPOPAEIA.

Quid est **Communicatio**? Est Figura qua vel auditores, vel adversarios, vel iudices ipsos consulimus:

Nunc ego, iudices, iam vos consulo, quid mihi faciendum putetis? Id enim consilii mihi profecto taciti dabitis, quod egomet mihi necessario capiendum intelligo.

Valet Communicatio, cum causae nostrae confidimus, et adversarium refellimus.

Quid est **Prosopopaeia**? Est loquentis personae ficta inductio. Quod genus locutionis mortuis quasi sursum evocatis, et urbibus, formis etiam fictis, ut virtuti, et voluptati, tribui potest.

Haec Figura non vulgarem eloquentiae vim habet ad suadendum, obiurgandum, laudandum, et miserandum. Cicero Milonem cum patria et secum loquentem inducit ad commiserationem:

> Me quidem, iudices, exanimant et interimunt hae voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie: Valeant, inquit, valeant cives mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati.

Venuste idem Cicero patriam conquerentem facit in I. Catilinaria:

> Quae tecum, Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annos facinus extitit, nisi per te, nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera: tu, etc.

Huc refertur:

I. Deliberatio, cum quis se consulit quid agendum sit:

> Occurrebat illa ratio: quid Cleomeni fiet? Poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse iussi? missum facere eum, cui imperium, potestatemque permisi? Poterone eos afficere supplicio, qui Cleomenem secuti sunt?

II. Sermocinatio, cum apta cuique personae affingitur oratio. Ut, si de puero loquentes pueri sermonem effingamus: item si senem, mulierem, servum, regem loquentem faciamus. Quod in rerum gestarum narratione, in historia, poemate, dum singula exprimere volumus, fieri consuevit.

Vide passim exempla apud Poetas, praesertim Virgilium, Senecam, Terentium, Plautum, apud Historicos, etc.

III. DIALOGISMUS, seu personarum collocutio (non interrupta scilicet, qualis est dialogus), frequens apud Ciceronem :

> Quid erat autem quod quisquam diceret, aut defenderet? Cleomenem nominare non licet. At causa cogit. Moriere, si appellaris. Nunquam enim iste est cuiquam mediocriter minatus.

VI. APOSTROPHE, HYPOTYPOSIS.

Quid est **Apostrophe** ? Est conversio orationis ad aliquem, aut Deum, aut hominem, aut vero etiam ad res inanimatas, quas uti personas quasdam compellamus.

Gravis est et vehemens Figura ad invadendum adversarium, ad vituperationes, laudes, commiserationes, cohortationes, admirationes, indignationes :

> O Dii immortales! (vos enim haec audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? Vestrum numen horret? Res omnes humanas religione vestra contineri putat?

Vide insignem ad Deos Apostrophen, quos laesit Verres, in peroratione ultimae verrinae.

Quid est **Hypotyposis**? Est rerum gestarum talis expressio, ut adhuc geri et **ante oculos esse videantur.**

I. Usurpatur ad motus concitandos:

> Ponite vobis ante oculos miseram quidem illam et flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiae clarissimam, irrup-

tionem armatorum in Trebonii domum, cum miser ille prius latronum gladios videret, quam quae res esset cognovisset.

II. In narrationibus:

Procedit iste repente de praetorio inflammatus scelere, furore, crudelitate, in forum venit. Navarchos vocari iubet, qui nihil metuerent, suspicarentur nihil. Statim accurrunt. Ille hominibus miseris innocentibusque iniici catenas imperat.

III. In notandis personarum gestibus:

Erucius peroravit aliquando: assedit: surrexi ego: respirare visus est, quod non alius potius diceret: coepi dicere.

Huc referri potest Figura, quae res etiam FUTURAS et GERENDAS sub aspectum ponit. Mire tractat haec Cicero pro Milone, quae facturus fuisset Clodius, si praeturam invasisset:

An vere vos, iudices, soli ignoratis? Vos hospites in hac urbe versamini?

Haec translatio temporum erit **verecundior**, si huiusmodi formulas dicendi praemittamus:

Credite vos intueri,
Haec quae non vidistis oculis, animis cernere potestis,
Videor mihi hanc urbem videre,
Cerno animo sepultam patriam,
Versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi.

VII. ETHOPOEIA, APOSIOPESIS.

Quid est **Ethopoeia**? Est imitatio vitae ac morum alienorum. Valetque haec Figura ad motus praeser-

tim odii concitandos. Ita Cicero Rullum truculentius se gerentem describit:

Iam designatus Consul alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur.

Vestitu obsoletiore, corpore inculto ac horrido, capillatior quam ante, barbaque maiore, et oculis et aspectu denunciare vim tribunitiam, et minitari Reipublicae videretur.

Quid est **Aposiopesis**, quam Cicero **Reticentiam**, nonnulli interruptionem vocant? Est Figura qua sermonem abrumpendo sententiae partem supprimimus, ut affectum significemus, vel irae, vel audaciae, vel pudoris, vel modestae ambitionis, vel commotionis gravioris, aut minarum, ut Cicero, Epist. ad Attic.

Est hic quidem timoris causa, illa vero—Sed stomachari desinamus.

Denique adhibetur etiam gravitatis causa: nam graviora putantur, quae latent, aut reticentur.

VIII. EMPHASIS, SUSTENTATIO.

Quid est **Emphasis**? Est cum ex aliquo dicto **latens** aliquid eruitur. Vel ut Cicero definit: Est Figura, qua **plus significat** Orator quam dicat,

Venit lectica Mathonis, plena ipso:

Intelligitur enim Mathonem crassissimum fuisse, qui lecticam impleret.

Iacuitque per antrum immensum:

Ubi prodigiosam corporis magnitudinem a loci spatio intelligimus.

Quid est **Sustentatio**? Est Figura, qua diu suspenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde **inexpectatum** subiungitur:

> Ergo eius iussu homines comprehensi. Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut praedam expectatis aliquam.

Tum multis interiectis,

> Etiamnum mihi expectare videmini, iudices. Expectate facinus quam vultis improbum. Vincam tamen expectationem omnium.

Tandem cum diu suspendisset animos, subiecit, quod multo improbius est:

> Illi nomine sceleris coniurationis damnati, ad supplicium traducti, ad palum alligati, repente, multis millibus hominum inspectantibus, occisi sunt.

Elegans est haec Sustentatio, cum dubitationem adiunctam habet, usurpaturque praecipue in narrationibus ad rem exaggerandam, et pro attentione revocanda.

VIIII. PRAETERITIO, LICENTIA.

Quid est **Praeteritio**, seu praetermissio? Est Figura, qua dicimus nos praeterire, aut nolle dicere, **quod maxime dicimus**:

> Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturae atque damni. Praetermitto illa, quae nemo est, quin verissime et gravissime conqueri possit:

Sinite me hoc loco (sicut poetae solent) praeterire nostram calamitatem, quae tanta fuit, ut eam ad aures Luculli non ex praelio nuncius, sed ex sermone rumor afferret.

Usurpatur haec Figura: I. In transitionibus: II. In exaggerandis rebus: III. In obiurgationibus: IIII. Denique cum aliquid quod dicimus indecorum est:

Sunt quaedam, quae honeste non possum dicere. Tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti quae a verecundo inimico audire non posses.

Quid est **Licentia**? Est orationis libertas, atque fiducia liberius affectum mentis exprimens.

I. Usurpatur cum apud eos, quos vereri aut metuere debet Orator, tamen aliquid pro suo iure dicit, quod eos minime offendat:

Vide quam non reformidem. Vide quanta lux libertatis et sapientiae tuae mihi apud te dicendi oboriatur. Quantum potero voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat.

Suscepto bello, Caesar, gesto etiam magna ex parte, nulla vi coactus, iudicio meo ac voluntate ad ea arma profectus sum, quae erant suscepta contra te.

II. Valet ad comminandum:

Fero ego te, Torquate, et iamdudum fero.

III. Valet ad fiduciam ostendendam:

Errastis, Rulle, vehementer et tu et nonnulli collegae tui, qui sperastis vos contra consulem, veritate, non ostentatione, popularem, posse in evertenda Republica populares existimari.

IIII. Valet ad insultandum adversario:

Quare rempublicam (disrumpatur licet ista furia atque audiat haec ex me, quoniam laecessivit) bis servavi, ut consul.

V. Valet ad commovendum:

Postremo (erumpat enim aliquando vera et me digna vox) si veteranorum nutu mentes huius ordinis gubernantur, optanda mors est, quae civibus Romanis semper fuit servitute potior.

VI. Valet ad adulandum. Ut, pro Marcello:

Itaque illam tuam praeclarissimam et sapientissimam vocem invitus audivi: Satis diu vel naturae vixi, vel gloriae. Satis, si ita vis, naturae fortasse: addo etiam, si placet, gloriae: At, quod maximum est, Patriae certe parum.

X. CONCESSIO, PARENTHESIS, IRONIA.

Quid est **Concessio**? Est Figura, qua videmur etiam aliquid iniquum vel pati, vel adversario concedere, **fiduciae causa**:

Verres sit fur, sit adulter, sit sacrilegus: at bonus est imperator, et felix, et ad dubia reipublicae tempora reservandus.

Haec Figura non parum habet iucunditatis **cum ironiae iuncta est**:

Noli isto modo agere cum Verre, noli eius facta ad antîquam religionis rationem exquirere. Concede ut impune emerit, modo bona ratione emerit, nihil ab invito, nihil per iniuriam.

vel cum aliquid imminuit Orator, ut quae dicturus est graviora videantur.

Acris est haec ironica Concessio in Antonium :

Sed sit beneficium, quod me non occideris; quando accipi maius a latrone non potuit.

Interdum Concessio fit quasi per dissimulationem, et est artificiosa quaedam probatio :

Perfrica frontem, et dic te digniorem, qui praetor fieres, quam Catonem.

Caeterum Concessio frequenter exprimitur particulis, *Esto, Sit ita, Fac, etc.*

Quid est **Parenthesis**, seu **Interruptio**? Est brevis declinatio a proposito: nam longior illa digressio, de qua lib. I. egimus, non est Figura. Cicero:

Videte, Iudices, qualem (nolo enim graviore appellatione uti) accusatorem in medium adduxerit.

Adhibetur Parenthesis ad rem magis explicandam, et rationem breviter subiiciendam.

Quid est **Ironia**? Est fictio totius voluntatis, qua sentitur aliud et innuitur, quam dicitur:

Novum crimen, C. Caesar, et ante hunc diem inauditum! Non possum dissimulare, Iudices. Timeo, ne C. Verres propter hanc virtutem eximian in re militari, omnia quae fecit, impune fecerit.

In hac Oratione passim, et in toto Cicerone sunt Ironiae et ioci. Videtur enim ad eiusmodi esse Cicero, ut ait Quintilianus, affectatior.

Haec Figura differt ab Ironia quae Tropus est, quod Tropus brevior sit et apertior.

XI. PERMISSIO, DISTRIBUTIO, DEPRECATIO.

Quid est **Permissio**? Est Figura Concessioni affinis, cum vel nobis, vel iudicibus, vel auditoribus confidimus, nec quidquam mali vereri nos ostendimus:

> Sed ego iam, iudices, summum ac legitimum causae meae ius omitto. Vobis quod aequissimum videatur, ut constituatis, permitto.

Quid est **Distributio**? Est Figura qua aliquid in plures partes distribuitur, quarum unicuique ratio deinde sua subiungitur:

> Alexandro Macedoni neque in deliberando consilium, neque in praeliando virtus, neque in beneficio benignitas deerat: Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientissimus; cum autem confligendum esset cum hostibus fortissimus; cum vero praemium dignis tribuendum, liberalissimus.

Haec Figura valet in Amplificationibus: ita Caesaris clementiam exornat Cicero, pro Marcello:

> At vero huius gloriae, Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriae non offert. Tibi cedit. Tuam esse totam et propriam fatetur.

Quid est **Deprecatio,** seu Observatio, vel Obtestatio? Est Figura, qua opem alicuius vehementer imploramus.

Quam ob rem hoc nos primum metu, C. Caesar, per fidem, et constantiam, et clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiae suspicemur.

Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dextram non tam in bellis et praeliis, quam in promissis et fide firmiorem.

XII. EXECRATIO, EPIPHONEMA, EXCLAMATIO.

Quid est **Execratio**? Est Figura, qua malum alicui imprecamur.

Dii te perdant, fugitive, ita non modo nequam et improbus, sed fatuus et amens es!

Quin tu abis in malam pestem, malumque cruciatum?

Quid est **Epiphonema**? Est rei narratae vel probatae summa acclamatio. Cicero:

Hoc sentire prudentiae est, facere fortitudinis; et sentire vero, et facere, perfectae cumulataeque virtutis.

Haec Figura est veluti corollarium, ut aiunt, quod, quae admirationem habent, complectitur:

Facere enim probus adolescens periculose, quam turpiter perpeti, maluit.

Quid est **Exclamatio**? Est Figura, in qua significamus aliquem affectum rei cuiuslibet compellatione; soletque post rem aliquam insignem multis amplificatam et probatam adhiberi: Vel ad indignationem:

O tempora! O mores! Senatus hoc intelligit, consul videt: hic tamen vivit!

Pro dii immortales, cur interdum in hominum sceleribus maximis connivetis!

Vel ad misericordiam:

O miserum et infelicem illum diem, quo consul omnibus centuriis P. Sylla renuntiatus est! O falsam spem!

Vel iracundiam:

O pestis! O labes! O tenebrae! O lutum! O sordes! O portentum in ultimas terras deportandum!

Vel admirationem:

O clementiam admirabilem, atque omni laude, praedicatione, monumentis, decorandam!

CAPUT QUINTUM.

De suavitate Elocutionis.

SUAVITAS, quae est altera virtus Elocutionis, consistit in **Oratorio numero**, et **Periodo**, cuius partes sunt Incisa et Membra.

I. NUMERUS ORATORIUS.

Quid est **Numerus**? Est conveniens sententiae sonus ex partium compositione nascens. Vel e Cicerone: Numerus est modus quidam orationis, qui e permistis et confusis pedibus, et temporum, quibus constat, apta ratione nascitur.

Nomine Temporum intellige Quantitatem Syllabarum.

Cur **Numerosa** Oratio inventa est? Quia aures, aut potius animus, aurum iudicio, naturalem quamdam in se continet vocum omnium dimensionem.

Unde longiora et breviora iudicant aures, moderata

expectant, mutila et quasi decurtata ac immoderatius excurrentia sentiunt, quibus offenduntur.

Ut ergo in re Poetica versus inventus est terminatione aurium, et observatione prudentium: sic etiam in oratione notatum est (quae notatio peperit artem) certos esse concursus conclusionesque verborum, quae aptam, et concinnam, et suavem redderent orationem.

Quid cavendum in Numero Oratorio? Ne versus efficiatur. Nam quamvis oratio numerose cadere debeat, nullus est tamen certus in ea numerus, sicut in versu, v. g., heroico, sunt dactyli et spondei. Unde omnis nec claudicans, nec fluctuans, sed aequaliter constanterque ingrediens, numerosa habetur Oratio. Nam numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit.

II. PEDES ORATORII NUMERI.

Quid sunt Pedes Oratorii Numeri? Cicero censet omnes esse posse, et in oratione permisceri: sed Creticum, Dochimum, Dichoreum, et Paeonas caeteris anteponit.

In qua parte Orationis debet esse numerus Pedum? In tota oratione, non solum in fine, ut quidam putant: licet aures finem maxime expectent.

Quinam Pedes initium Orationis decent.

I. Creticus: ut,

Neminem vestrum ignorare arbitror.

II. Paeon prior: ut,

At beneficio sum usus tuo.

III. Bacchius: ut,

Vehebatur in essedo.

IIII. Dichoreus: ut,

Non enim potest natura.

V. Dactylus et Anapaestus.
Quinam Pedes medium Orationis decent?
Maxime Paeon primus et quartus: ut,

Vincat aliquando, cupiditas.
Potuit aliquando conficere.

Quinam Pedes finem Orationis decent?
I. Creticus et Dichoreus: ut,

Cum victoria et exercitu conferatis.

II. Creticus duplex: ut,

In communionem tuorum temporum tulit.

III. Creticus triplex: ut,

Perpeti turpiter maluit.

IIII. Creticus et Dactylus: ut,

Moribus consonet.

V. Tribrachys et Spondeus: ut,

Esse videatur. Iucunditasque sapienti.

VI. Iambus et Dispondeus: ut,

Eius gloriam per tales viros infringendam.

VII. Denique Dochimus, qui pes omnium praeclarissimus est: ut,

Miror te, Antoni, quorum facta imiteris, eorum exitus non perhorrescere.

III. INCISUM SEU COMMA.

Quid est **Incisum**, seu **Comma**? Est dictio, vel oratio minor membro, seu colo, habens sensum perfectum extra membrum aut periodum; at in periodo vel membro habens sensum dependentem. Verbi gratia, extra membrum:

Catilina abiit, excessit, erupit, evasit.

In membro aut periodo sunt haec commata:

Diuturni silentii, Patres Conscripti, quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit, etc.

Incisi autem (sic dicitur quod quasi **incidat** orationem) iusta magnitudo est, ut non extendatur ultra octo syllabas.

Quid est Incisim dicere? Est cum in singulis incisis insistit oratio.

Tenentur litterae, signa manus, denique uniuscuiusque confessio.

O scelus! O pestis! O labes!

Sine sapore, elinguis, tardus, inhumanus; domi quam libidinosus? quam impurus? quam intemperatus?

Quando utimur hoc genere dicendi? Quando arguimus, refellimus, deridemus, contendimus.

IIII. MEMBRUM, SEU COLON.

Quid est **Membrum**, seu **Colon**? Extra periodum est oratio longior commate. In periodo est sensus quidam utcumque perfectus, sed tamen suspensus, et ex reliquo periodi corpore dependens:

> Etsi vereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere, etc.

Manca est oratio, et suspensa, dum absolvatur periodus.

Membrum, sive careat Commate, sive non, est saepe circiter octodecim syllabarum, et par vel longius carmine hexametro. Imo nonnumquam ultra triginta syllabas extenditur.

Quibus constat Membrum? Incisis et Commatibus: nam sicut membrum est pars periodi, ita incisum est pars membri. Id adeo intellige cum membrum in periodo includitur, aut incisum in membro: nam aliquando divelluntur. Ut haec separata sunt incisa. *Falli, decipi, errare. Veni, vidi, vici.*

Observa subinde misceri membra cum incisis; valereque membratim dicere ad narrandum, refellendum, invehendum:

> Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra, etc.

Et pro Ligario:

> Quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? Quis sensus erat armorum tuorum? Quae tua mens, oculi, ardor animi? Quid cupiebas, quid optabas?

Quid est Membratim dicere? Est cum in singulis membris insistit oratio, neque est in periodum illigata.

Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit, haec intentata vobis est, huic ego vos obiici pro me non sum passus, haec ipsam Appiam viam, monumentum sui nominis, nece Papyrii cruentavit.

V. PERIODUS.

Quid est **Periodus**? (quae Latine dicitur circuitus, ambitus, circumscriptio, continuatio, comprehensio, conversio, conclusio). Est oratio, quae ab Antecedente ad Consequens **quasi in orbem fertur,** quoad tota absolvatur sententia:

Quanquam mihi frequens conspectus vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique patuit, non mea me voluntas, sed meae vitae rationes ab ineunte aetate susceptae prohibuerunt.

Observa in periodo membrum aliud esse **Principale,** aliud **minus principale.** Nam periodus est tamquam totum integrum, quod ex partibus principalibus quantitatem habentibus, et minus principalibus, componitur.

Membrum **Principale** est, sine quo periodus esse nequit. Est duplex, Antecedens et Consequens periodi.

Antecedens (quod alii Principium, Propositionem, Protasim vocant) est oratio, quae in periodo dumtaxat sensum inchoat et suspendit:

Nam cum antea per aetatem nondum huius loci auctoritatem contingere auderem.

Consequens, seu Apodosis, aut Finis, est, quod sensum inchoatum et dependentem absolvit:

> Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Membrum minus principale (quod intermedium dicitur) est quo sublato periodus ipsa manet, estque pars membri praecipui antecedentis aut consequentis:

> Statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere.

Quot sunt periodorum Species? Variae pro multitudine partium, quibus constant. Etenim quae duo membra continent Bimembres dicuntur, suntque brevissimae:

> Quid tam est admirabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, aut solus, aut cum paucis possit facere?
>
> Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

Periodus alia Trimembris, quae tria membra habet: ut pro Quinctio:

> Etenim si veritate amicitia, si fide societas, pietate propinquitas colitur: necesse est iste, qui amicum, socium, affinem fama et fortunis spoliare conatus est, vanum se, et perfidiosum, et impium esse fateatur.

Quadrimembris Periodus est omnium praestantissima, quia aures implet, neque brevior est, aut longior, et est ad instar quatuor versuum hexametrorum:

> Si quantum in agro locisque desertis latronum insania

valet, tantum in foro improbissimorum hominum posset audacia: careret ille propemodum excusatione temeritatis, qui bona et fortunas innocentium hic tueri aggrederetur.

Quando utimur Periodis? Quando res copiosa est, et amplificanda, vel quando genus dicendi suave ac temperatum tractamus, uti in **Genere Demonstrativo,** maxime in exordiis.

Quid cavendum in Periodis? Ne puerili verborum et inani numerorum sono periodi compleantur: vel ne saepe in eadem oratione simili modo desinant ad nauseam. **Variare** enim oportet periodos.

Postremo licet optima periodus sit quatuor membrorum, potest tamen ille numerus augeri et excrescere ad sex septemve, aut nonnunquam (raro licet) ad plures.

Pro Archia Poeta periodus septem constat membris: quorum sex ponuntur in antecedente, unum redditur in consequente.

In prima periodo pro Milone sex membra reperies.

In principio orationis post reditum ad Quirites ponitur circumscriptio periodica, quae plurima habet membra.

In fine septimae Verrinae perlonga est apostrophe, quae pluribus quam quinquaginta constat membris:

Nunc, ego te, Iupiter, etc.

Denique his omnibus subiungo **Pneuma,** quod definitur oratio membris et incisis distincta, sine verborum ambitu sententiam protrahens, quousque patitur spiritus dicentis. Exemplum est pro Roscio Amerino:

Rogat oratque te, Chrysogone, si nihil, etc.

VI. VARIUM DICENDI GENUS.

Quot sunt dicendi Genera, in quibus orator debet excellere? Tria:

I. Unum subtile, acutum, tenue:

II. Alterum vehemens, copiosum, grave:

III. Tertium mediocre, et quasi ex utroque temperatum.

Cum enim tria sunt oratoris officia: **docere, movere,** et **delectare,** primum dicendi genus in docendo; secundum in movendo; tertium in delectando versatur.

In primo autem dicendi genere poni debent acutae crebraeque sententiae; ornamenta etiam verborum, cum tropis, verecunde tamen parceque adhibitis.

Tertium aliquanto uberius est quam primum; sed non tam amplum quam secundum. Nam in hoc tertio genere, licet verborum ac sententiarum ornamenta liberiora sint, tamen nervorum vel minimum est, suavitatis autem plurimum.

De tertio dicendi genere ita loquitur Quintilianus: Medius hic modus, et transitionibus crebrior; et figuris erit iucundior; egressionibus amoenus; compositione aptus; sententiis dulcis: lenior tamen, ut amnis lucidus quidam, et virentibus utrimque sylvis inumbratus.

In secundo dicendi genere vis est maxima, amplificationes summae, et figurae, et affectus.

His tribus generibus utetur orator ut res exiget, vel parva, vel mediocris, vel magna. Nam parva submisse, mediocria temperate, magna graviter dicenda sunt.

Characterem tenuem et subtilem vide in orationibus pro Quinctio, pro Flacco, et pro Plancio.

Vehementem stylum videre est in Verrina VII.—In Catilinam—In Antonium—In Pisonem.

Temperatum ac mediocrem vide in orationibus Pro lege Manilia—Pro Marcello—Pro Archia.

CAPUT SEXTUM.

De quarte parte Rhetoricae, seu de Memoria.

MEMORIA (Eloquentiae thesaurus) est firma orationis perceptio, estque duplex: altera naturalis, quae natura; altera artificialis, quae artificio comparatur.

Quaenam tradi possunt de Memoriae artificio praecepta? Quidam ea, quae animo perceperunt, affigunt locis et imaginibus, atque ordine et intervallis distinguunt.

Quomodo Memoria utendum, quam a natura hausimus?

Oportet I. Illam studiose exercere ab ineunte aetate.

II. Nunquam nimia rerum multitudine obruere.

III. In iis, quae memoriae mandamus, iudicio uti potissimum ad seriem eorum atque iunctionem advertendam, ut animo citius et tenacius haereant.

IIII. Cum aliquid longius est, illud per partes, et quidem scripto distinctas, ediscere.

V. Nocturnam quietem adhibere, hoc est, proxime vesperi ante cubitum; tum mane, corpore ad quietem composito, mandata repetere.

CAPUT SEPTIMUM.

De quinta parte Rhetoricae, seu de Pronunciatione.

Non parva est ad Eloquentiam necessitas **Pronunciationis,** quia sine illa summi oratores saepe in mediocribus et infimis habentur; cum illa mediocres summorum saepe laudem et efficaciam obtinent.

Est enim pronunciatio, seu actio (quae est corporis quaedam eloquentia, quam natura praestat, et diligentia auget) magni momenti ad persuadendum.

Quot habet partes Pronunciatio? Duas: **Vocem,** quae aures movet; et **Gestum,** qui oculos: per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus.

I. PARS PRIMA PRONUNCIATIONIS, SEU VOX.

Quaenam in Voce necessaria sunt?

I. Vox Debet esse **sonora et nitida.**

II. Debet esse **articulata** (ne extremae syllabae absorbeantur) legitimisque interpunctionibus distincta.

III. Cavenda est **cantilatio,** et **clamor** ultra vires spiritumque.

IIII. Pro varietate rerum **varie** inflectenda est:

Ad **Iracundiam** provocandam acuta sit et incitata, et crebro incidens.

Ad **Miserationem** et moerorem debet esse flexibilis:

Ad **Metum** sit demissa, haesitans, et abiecta:

Ad **Voluptatem** effusa, hilaris et tenera:

Ad **Vim** contenta, vehemens, imminens quadam concitatione gravitatis:

Ad **Molestiam** gravis, et pressa:

In **Precibus** sit lenis et submissa:

In **Suasionibus, Monitionibus, Pollicitationibus,** et **Consolationibus,** gravis:

In **Honorando,** fortis:

In **Exponendo,** recta sit et aequabilis.

Denique nihil ita gratiam praebet, ac renovat attentionem, dicentem etiam allevat, movetque auditorem, ac crebra vocis **varietas** et **mutatio,** non modo in diversis rebus, sed etiam in iisdem partibus, iisdemque Affectibus.

Caeterum in Exordiis utimur fere voce tranquilliori; in Narratione, clara et aperta; in Confirmatione, atroci; in Epilogo, excitata.

II. PARS SECUNDA PRONUNCIATIONIS, SEU GESTUS.

Quid est **Gestus**? Est oris totiusque corporis motus et conformatio.

Quid in Gestu cavendum? Ne quid in eo superfluum, aut minus delicatum, aut affectatum sit; sed motus animi recte exprimat.

Varietas item et **mutatio** in gestu, uti in voce, saepe adhibenda est.

Quid de totius corporis motu praecipiendum? Ut ipsius corporis status sit erectus; virilis ac gravis sit laterum inflexio; oculis, capite et humeris sensim obsecundantibus. Nam Cicero corporis et laterum motu rebus consentiente plus agi putat quam ipsis manibus.

Quid in Oris conformatione observandum? In ore maxime gestus consistit, in quo est **dominatus oculorum.**

Nam omnis actio est animi, imago autem animi est vultus, **indices oculi.**

Orator oculorum remissione, et coniectu, et hilaritate, varios animi motus significabit, efficietque.

Igitur **Vultus** et **Aspectus** nunc severus sit, nunc blandus; nunc alacer et erectus, nunc tristis et submissus, pro rerum diversitate, uti de voce diximus.

Maxime vero **gestum oculus sequatur.**

Quid de Capitis, Colli, Humerorum, Pedum, et Brachiorum motu sentiendum?

Capitis frequens motus in vitio est.

Non tamen dedecet aliquando vel annuendo confirmare, vel renuendo negare; vel capitis in latus inclinatione, languorem; et aversione, indignationem; aut alio simili motu, dubitationem, admirationem, et eiusmodi affectus significare.

Collum neque contractum esse debet, neque tensum, neque rigidum.

Humeros dedecet iactare, vel attollere, vel contrahere.

Pedum supplosio non nisi in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis adhibenda est.

Brachia ne deorsum incomposita pendeant.

Dexterum brachium liberius proferre licet; sed contrahimus, cum remisse agimus; in contentionibus vero porrigimus.

Quid de gestu Manuum, in quibus magna est actio?

Manus, nisi in summis affectibus, capitis altitudinem non excedant.

Numeri vel digitis, vel motu manus a laeva in dexteram partem, per locorum modica intervalla distinguentur.

Supplicamus, manibus elatis et iunctis, vel humiliter remissis.

Aversamur, caput in sinistram, manusque sublatas in dexteram partem detorquentes.

Negamus, manum dexteram aversam in latus dexterum removentes.

Interrogamus, eamdem conversam sublevando.

Urgemus, creba manuum impressione.

Distinguimus, contraria modo in dexteram, modo in sinistram partem manus transferendo.

Confirmamus, manibus pronis, gravi quodam ac decente motu depressis, vel in medio complosis.

Timemus, manibus sublatis, palpitantibus ac ipsum corpus appetentibus.

Irascimur, manu in pugnum collecta, cum suggestus percussione.

Poenitudinem ostendimus, manibus in crucis modum ante pectus compositis, vultu moesto, capite in latus vergente.

Admiramur, manibus elatis, utraque vola spectante populum, oculis in coelum versis.

Ironiam ostendimus, indice in latus verso, vultu averso et subridente.

Hortamur, manu cava et aperta ; identidem sublata.

Mitigamus, manu aliquoties leniter elata, ac demissa cum quadam gravitate.

Multitudo ac **copia** manibus valde disiunctis significatur.

Paucitas cavis ac coniunctis ostendetur manibus.

Minitamur, erecto ac moto saepius indice.

Dimittimus, aversa manu celeriter mota.

Prohibemus, manu elata et quiescente.

Permittimus, dextera conversa ac porrecta.

Sinistra manu rarius utimur, nisi rerum vastitas, copia, motusque summi exprimantur.

L. D. S.

INDEX

LIBRORUM ET CAPITUM

IN ARTE RHETORICA.

CAPUT UNICUM.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

CAPUT SECUNDUM.

CAPUT TERTIUM.

CAPUT QUARTUM.

CAPUT QUINTUM.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

CAPUT SECUNDUM.

CAPUT TERTIUM.

CAPUT QUARTUM.

CAPUT QUINTUM.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

CAPUT SECUNDUM.

CAPUT TERTIUM.

CAPUT QUARTUM.

CAPUT QUINTUM.

CAPUT SEXTUM.

CAPUT SEPTIMUM.

BOSTON COLLEGE
3 9031 033 53125 2

